

FORSKNINGS-
AVDELNINGENS
ARBETSRAPPORTSERIE

NR 42

ERSTA SKÖNDAL HÖGSKOLA

42

RESEARCH
DEPARTMENT'S
WORKING PAPERS

NO 42

ERSTA SKÖNDAL UNIVERSITY COLLEGE

Inte bara uteliggare

– Sökande och avslutade klienter vid
Enheten för hemlösa i Stockholm

ANDERS KASSMAN

ERSTA SKÖNDAL HÖGSKOLA

2006

Inte bara uteliggare
– Sökande och avslutade klienter vid
Enheten för hemlösa i Stockholm

Anders Kassman

Stockholm, augusti 2006

Publicerad av Forskningsavdelningen, Ersta Sköndal högskola
Copyright © 2006 Anders Kassman
ISSN 1402-277X

Omslag: Hans Andersson H&I Design
Tryck: Elanders Gotab AB, Stockholm 2006
Produktion: Sari Nurminen

FÖRORD

Hemlöshet är kanske samhällets tydligaste tecken på fattigdom. Att vara hemlös är en mycket utsatt situation som allt för många befinner sig i. Kyrkan och olika frivilligorganisationer har länge försökt sörja för de drabbade individernas mest akuta behov i form av sängplatser och mat. Socialtjänsten i Stockholm har parallellt med detta det yttersta ansvaret för alla dem som vistas i kommunen och Enheten för hemlösa har en särskild ställning i Stockholm och landet eftersom det är den enda socialtjänstenhet som enbart riktar sig till hemlösa. Men hemlösheten tycks bestå. Med utgångspunkt i material från Enheten för hemlösa försöker Anders Kassman i denna rapport analysera och diskutera dynamiken mellan enskilda individer och samhällets åtgärder och hur dessa tillsammans formar hemlösheten i dagens Stockholm.

Arbetet med rapporten har skett i nära samarbete med personalen vid Enheten för hemlösa. Ersta Sköndal högskola vill särskilt tacka personalen vid mottagningssektionen samt Sonia Persson. Olika frågeställningar som tas upp har diskuterats i olika personalgrupper och resultaten har diskuterats vid en rad olika seminarier och möten. Alla slutsatser och förslag är dock författarens egna.

Lars Svedberg
Föreståndare, professor

INNEHÅLL

FÖRORD	3
1. UTAN BOSTAD, PENGAR OCH KONTAKTER	9
Inledning.....	9
Hemlöshetens dynamik	9
Bakgrund	12
Tidigare forskning om hemlöshetens dynamik.....	13
Syfte och frågeställningar	14
Metod	16
2. ENHETEN FÖR HEMLÖSA	17
Bostadslöshet blir hemlöshet.....	19
Vem har ansvar för vem?	19
Socialvårdsbyrån blir Enheten för hemlösa	20
Återkommande problem i det sociala arbetet med hemlösa.....	22
3. FRÅN HEMLÖS TILL KLIENT	25
Att söka stöd hos socialtjänsten för bostadslöshet.....	25
Forskning om sökande till missbruksvården	26
Från sökande till klient inom socialtjänsten	27
Mottagningssektionens servicefunktion.....	29
Regleringen av ansvaret för sökande till Enheten för hemlösa.....	30
Fyra fallbeskrivningar	31
Ung kvinna på flykt från hemorten	31
Tidigare klient med ”ovärdigt boende”	32
Man med tillfälligt boende i annan kommun	32
Frisläppt man utan folkbokföringsort	33
En tolkning av reglernas budskap	33
Frågeställningar i enkätundersökningen.....	36
Metod	37
Sökande till Enheten för hemlösa	38
Tidigare kontakter	40
Sökskäl.....	41
Civilstånd	42
Bostadssituation.....	42
Försörjning	44
Akuta och mer långsiktiga problem	44
Enhetens bedömningar av de sökandes tillhörighet	45

Sökprocessen återspeglad i enkätundersökningen	45
Begränsningar före ansökningstillfället	46
Begränsningar vid ansökningstillfället	47
Åtgärder för dem som inte aktualiseras	48
Informations- och serviceåtgärder	49
Informations- och mottagningssektionens dubbla roller.....	50
Sökande, aktualiserade och vidarehänvisade	51
Regleringen av tillhörigheten	52
Sökprocessen	53
4. VÄGAR FRÅN HEMLÖSHET	55
Exitprocessen och forskning om uppbrottet från olika avvikande livsstilar	56
Etableringsprocessen bland hemlösa klienter.....	58
Metod och avgränsningar	59
Avslutade klienter på väg mot etablering eller fortsatt marginalisering?	60
Avslutningsskäl	62
På väg mot etablering	65
Avslutade med egen lägenhet.....	66
Före detta hemlösa i egna lägenheter	67
Att sluta som klient hos Enheten för hemlösa i olika livsfaser.....	69
De yngre: 24-42 år vid avslutningstillfället	69
Nicklas - En klassisk missbrukskarriär	71
De medelålders: 45-52 år vid avslutningstillfället	73
Inger - En trasslig bakgrund som kommer ifatt	74
Ulf - Ett långvarigt missbruk vid sidan om	76
De äldre: 54-67 år vid avslutningstillfället	78
Birgitta - Hon gav upp men kom igen.....	80
Folke - Med ett förflutet som bedragare och inbrottstjuv	82
Avslutade klienter i olika livsfaser.....	85
Faser, steg och händelser i etableringsprocessen	85
Erfarenheter av samhällets stöd och särskilt Enheten för hemlösa	87
Vägar från hemlöshet.....	88
5. KLIENTARBETET VID ENHETEN FÖR HEMLÖSA	91
Metod	92
Socialekreterarnas yrkesbakgrund.....	93
Personalens uppfattningar om hemlöshet i allmänhet	93
Hur ser socialekreterarna på sina förutsättningar att utföra sitt uppdrag?	97
Socialekreterarna om de avslutade klienterna med egen lägenhet	100
En balansgång mellan ambitioner och möjligheter.....	106

6. DISKUSSION	109
Tre uppgifter	109
Enheten för hemlösa.....	110
Mottagningen	111
Vägar ut	112
Rörlighet	112
Utvecklingsområden.....	113
Riktiga lägenheter bör vara första prioritet	113
Individuella handlingsplaner och journalföringsrutiner	114
Gemensam mottagning för hela Stockholmsregionen	114
REFERENSER	117
BILAGA I	121
BILAGA II	123
BILAGA III	12B
BILAGA IV	133
BILAGA V	139
BILAGA VI	141
PUBLIKATIONER FRÅN FORSKNINGSAVDELNINGEN	153
Skriftserie	153
Arbetsrapportserie	154
Särtryckserie	155
Metodbokserie.....	156
Övriga publikationer i urval	156

1. UTAN BOSTAD, PENGAR OCH KONTAKTER

Inledning

Många av oss som åker tunnelbana i Stockholm har de senaste åren märkt ett ökat antal uteliggare. Tiggarna har blivit ett vardagligt inslag på stadens gator och torg. Många ser inte ens den misär som de hemlösa representerar. Går man Drottninggatan fram så passerar man en vanlig dag ett flertal uppenbart lidande, sjukliga, tiggande luffare med en liten skylt där det till exempel kan stå: "Hemlös, behöver en tia till härbärke, tack". Många av dem som på detta sätt visar upp sin hemlöshet stämmer in på den traditionella bilden av en medelålders eller äldre alkoholist som lika självklart som duvor, grusgångar och gräsmattor alltid har funnits i alla större städers parker. Andra är yngre än vad vi är vana vid och somliga är kvinnor. Detta till trots att vi lever i ett av världens mest utvecklade välfärdssamhällen och det inom socialtjänsten i Stockholm finns en särskild enhet som enbart jobbar med hemlösa. Hur kommer det sig då att dessa gubbar i parken alltid tycks finnas där?

Det finns en dynamik i gruppen hemlösa och det är den dynamiken denna rapport skall handla om. Dynamiken bland de hemlösa påverkas självfallet av det kringvarande samhället. Denna rapport begränsas till att behandla hur de hemlösa tas emot av den särskilda "Enheten för hemlösa" som finns i Stockholm och vilken roll denna enhet har för det sociala arbetet med Stockholms hemlösa. Tas alla sökande emot av Enheten för hemlösa? Hur går urvalet av sökande till? Rapporten intresserar sig även för vägarna från hemlöshet för de klienter som tidigare varit aktuella vid Enheten för hemlösa. Vad händer med alla avslutade klienter? Kan enheten ge det stöd som behövs för att ta sig ur hemlöshet? Hur ser de som jobbar vid enheten på sin betydelse för att stötta de hemlösa så att de kan ta sig ur sin situation? Dessa frågor är exempel på områden som vi försöker belysa med utgångspunkt i intervjuer med klienter och socialsekreterare, enkäter till sökande och journalanteckningar om dem som avslutats. Undersökningen syftar till att beskriva samspelet mellan Enheten för hemlösa och dem som vistas på Stockholms gator och torg, i bilar och kojor och särskilda boenden och som med en samlingsbeteckning kallas "hemlösa".

Hemlöshetens dynamik

Denna studie av hemlöshet i Stockholm har hämtat mycket inspiration från den forskningstradition som benämns dynamisk fattigdomsforskning. Särskilt har två böcker kommit till användning såväl när frågeställningarna formulerats som när undersökningsinstrumenten utformats. Den första av dessa är "Time and Poverty in Western Welfare States" av Lutz Leisering och Stephan Leibfried som i sitt tyska original utkom 1995, i engelsk översättning 2000. Den andra boken, som utgör en utveckling av den första, heter "The Dynamics of Modern Society" (1998) och den är en antologi med Lutz Leisering och Robert Walker som redaktörer. I båda böckerna förs en övergripande diskussion men

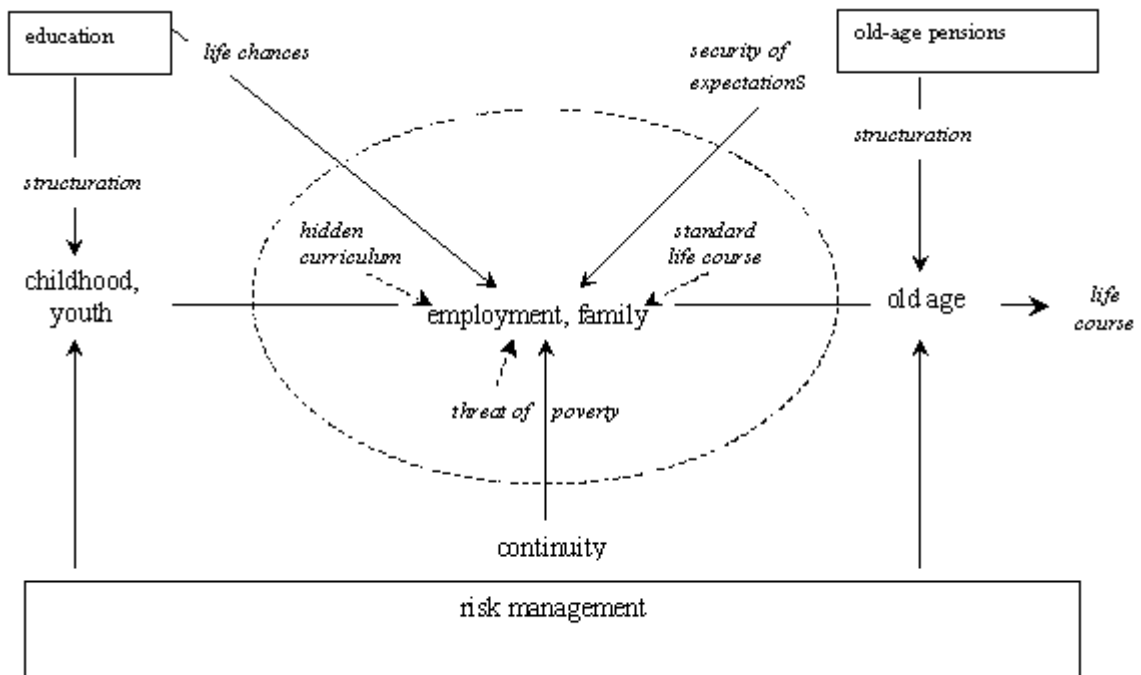
framförallt i den senare bokens olika kapitel redovisas en rad exempel på studier där man använt sig av den dynamiska ansatsen inom flera olika områden och där fattigdom i olika livsfaser diskuteras. Hemlöshet tas dock inte i någon av dessa båda böcker upp på något mer utförligt vis men angreppssättet kan användas för att förstå även hemlöshet (Leisering och Leibfried 2000, Leisering och Walker 1998).

Inom fattigdomsforskningen används sedan länge ett dynamiskt livsfasperspektiv, ofta citeras Benjamin Seebohm Rowntree som grundaren av denna tradition. När han studerade fattigdom bland arbetare i norra England för över hundra år sedan kom han fram till att fattigdomen varierade över livscykel. Rowntree ritade upp en livslinje från 0-70 år och menade att det vanliga fattigdomsmönstret innebar både toppar och dalar beroende framförallt på familjebildning och individens arbetsförmåga. Så länge man är ung och bor hemma utan egna inkomster är man relativt fattig. Inträdet på arbetsmarknaden innebär möjligheter till förbättrade inkomster och därmed minskad fattigdom, barnafödande innebär ytterligare magar att mätta och därmed ökade utgifter. När barnen flyttar hemifrån får man återigen möjligheter att leva ett inkomstmässigt drägligare liv och ålderdomen innebär slutligen nedsatt arbetsförmåga vilket innebär ännu en period med lägre inkomster och större risk att hamna i fattigdom (Rowntree 1901, från Leisering och Leibfried 2000).

Rowntrees forskning utfördes i England för över hundra år sedan. Sedan dess har välfärdssamhället och olika försäkringssystem utvecklats för att utjämna individens inkomster över tid och för att fördela välfärden mer jämlikt mellan olika grupper. Forskningen har också framskridit sedan dess, men förvånansvärt mycket är sig likt. Unga och vissa gamla har lägre disponibla inkomster än den arbetande och välmående medelklass- och medelåldersgruppen. Fattigdomsforskningen har sedan Rowntrees dagar också utvecklats med målet att ta hänsyn till såväl strukturella som individuella faktorer för att förklara fattigdom. Inom den moderna forskningen studeras ofta vägarna in i fattigdom, fattigdomskarriärer och vägarna ut ur fattigdom. Följande frågor är vanliga inom denna tradition: Vilka grupper löper störst risk att hamna i fattigdom? Vilka livsfaser är mer utsatta än andra? Hur länge är man fattig? Vilka är det som lyckas ta sig ur fattigdom? Under vilka omständigheter sker detta? Har karriärvägarna förändrats över tid?

Leibfried och Leisering har utvecklat en modell för att beskriva hur samspelet mellan välfärdsstatens olika beståndsdelar bidrar till att forma olika individers livslopp i olika faser. Enligt Leibfried och Leisering är dagens individualism otänkbar utan det moderna välfärdssamhället som grund. Individen och det moderna samhället har utvecklats och fortsätter att utvecklas i nära samspel med varandra. Historiskt har välfärdsstaten utvecklats som en institutionalisering av ansvaret för alla medborgare. Leibfried och Leiserings centrala budskap är att sociologin hittills inte beaktat tidsdimensionen i tillräcklig utsträckning när dessa frågor diskuteras.

Figur 1. Välfärdsstatens institutionalisering av livsloppet

Källa: Leisering & Leibfried (2000, s 25)

Modellen illustrerar hur de tre centrala välfärdsområdena; utbildning, pensioner och socialförsäkringar (risk-management) i samspel med individen formar olika livslopp i skilda livsfaser. Utbildningen har en viktig strukturerande funktion i och med att den delar upp människors liv i de olika faserna barn, ungdom och vuxen. Barn och unga studerar vilket gör att deras vardag skiljer sig kraftigt från vuxenpopulationens. Men utbildningen syftar ju även till att förse de unga med goda framtidsutsikter och bidrar också på detta sätt till att forma individuella livslopp. Utbildningen har alltså en direkt påverkan på de studerandes vardag men även en mer indirekt påverkan på studenternas framtidsutsikter. På motsvarande vis har systemet med ålderspensioner en direkt, strukturerande påverkan på en bestämd grupp av befolkningen i och med att gamla inte behöver delta i arbetslivet för sin försörjning. Samtidigt utgör pensionssystemet även en garanti om framtida försörjning till den yngre och arbetande populationen. Försörjningsstödet är ett exempel inom det tredje välfärdsområdet som modellen illustrerar. Denna typ av stöd är tänkt som en tillfällig hjälp att försörja sig när alla andra sätt är uttömda. De olika socialförsäkringarna syftar till att smörja de enskilda individernas livslopp så att de löper vidare och kan fortsätta efter en kortare period av störning eller kris (Leibfried och Leisering 2000).

Bakgrund

Hemlöshet har under lång tid diskuterats som ett socialt problem i Sverige. Fokus för diskussionen, vilka åtgärder som ansetts lämpliga och vad som antas orsaka hemlösheten har skiftat. Hans Swärd har gjort en översiktlig indelning av den svenska hemlöshetsdiskussionen i fyra olika perioder (Swärd 1998). För diskussionen här är de två senare av dessa perioder av störst intresse. Swärd menar att hemlösheten under 1960- och 1970-talen uppfattades som ”välfärdsstatens restproblem” och att diskussionen efter mitten av 1980-talet mer kretsat kring vad som kommit att benämnas ”den nya hemlösheten” (a a, s 54). Att hemlösheten under 1960- och 1970-talen sågs som välfärdsstatens restproblem ger både uttryck för att hemlösheten uppmärksammades som ett socialt problem och att den ansågs möjlig att åtgärda med hjälp av välfärdsstatens utbyggnad. Under denna period genomfördes såväl mer generella som riktade åtgärder. Miljonprogrammet genomfördes vilket innebar att en miljon lägenheter byggdes 1965-1975 och under samma tid expanderade socialtjänsten kraftigt. I Stockholm öppnades bland annat Enheten för hemlösas föregångare ”Specialbyrån för bostadslösa män” och ”Krukisverksamheten” som var en utrednings- och behandlingsenhet för hemlösa vid Krukmakargatan i Stockholm (Börjeson 2005, Norman och Schulze 1970). Tiden andades positivism och framsteg, reformerna skulle även komma de sämst ställda till del.

Gunnar Ågren som under 1980- och 1990-talen var chef för Stockholms socialtjänsts forsknings- och utvecklingsbyrå menade att intresset för de hemlösas situation minskade under 1980-talet (Ågren et al 1994). Detta mycket tack vare det omfattande bostadsbyggandet i kombination med ändringar i reglerna för förtidspensioner som innebar att ensamstående hemlösa kunde efterfråga lägenheter och att bostadsmarkanden kunde svara på efterfrågan.

Under andra halvan av 1980-talet rapporterades det om ett ökat antal hemlösa och uppmärksamheten ledde bland annat till att Socialstyrelsen och FoU-byrån vid socialtjänsten i Stockholm fick i uppdrag att undersöka hemlöshetens omfattning (Ågren et al 1994). Den nya hemlösheten sades omfatta andra grupper än vad som tidigare diskuterats men också nya åtgärder. De nya grupperna som diskuterades var kanske främst hemlösa kvinnor, hemlösa med psykiska problem och hemlöshet bland dem med utomnordisk bakgrund. De nya åtgärderna inkluderade främst den ”sekundära bostadsmarknaden” och frivilligorganisationernas härbärgesverksamhet (Swärd 1998). De gamla härbärgena hade man under 1970-talet försökt bygga bort men nu återkom den typ av härbärgen som man under 1970-talet försökt undvika med bland annat flera boende i samma rum (Ågren et al 1994).

I Socialstyrelsens senaste mätning, som genomfördes 2005, jämfördes hemlöshetens omfattning med en tidigare mätning 1999 (Socialstyrelsen 2006). Sedan 1999 hade antalet hemlösa ökat och särskilt gällde detta antalet hemlösa kvinnor och utrikes födda. Även antalet hemlösa personer som uppgavs ha psykiska problem hade ökat något. Socialstyrelsen lyfte särskilt fram att en lägre andel hemlösa 2005 hade tagit del av olika slutna insatser som institutionsvård. Fler av de hemlösa rapporterades i stället bo på härbärgen och tillfälligt hos släkt och vänner. Socialstyrelsen menar att hemlösheten alltför ofta har kommit att betraktas som ett renodlat socialpolitiskt problem och vill istället återföra problemet på framförallt den bostadspolitiska dagordningen:

En slutsats är att det komplexa hemlöshetsproblemet i hög grad berör och påverkas av bland annat socialpolitik, hälso- och sjukvårdspolitik, bostadspolitik, arbetsmarknadspolitik och integrationspolitik. Det finns inte bara *en* orsak till att personer blir och förblir hemlösa, inte *en* universell insats, och heller inte endast *en* lösning (Socialstyrelsen 2006, s 13, kursivering i original).

Samma linje är Cecilia Löfstrand inne på i hennes nyligen publicerade avhandling från sociologiska institutionen i Göteborg. Löfstrand utgår från sociologen Ingrid Sahlins analyser när hon skriver om ”hemlöshetens politik”. Under 1990-talet har den svenska sociala bostadspolitiken nedmonterats och bostadsdepartementet avvecklats. Bostadssektorn har blivit en inkomstkälla istället för ett subventionerat område (Löfstrand 2005). Kommunernas socialtjänst har under samma period utvecklat en ”sekundär bostadsmarknad” bestående av andrahandskontrakt till klienter som ”inte klarar ett eget boende”:

Bostadslösheten har alltså under 1990-talet kommit att uppfattas som ett socialpolitiskt problem som bör hanteras av den kommunala socialtjänsten. De hemlösas behov av vård, behandling och stöd har uppmärksammats, medan deras behov av bostad har negligerats (Löfstrand 2005, s 19).

Den allmänna uppfattningen om bostadslöshet har i Sverige under 1990-talet enligt Löfstrand kommit att omformuleras från att i huvudsak handla om avsaknaden av bostäder till att handla om människor (eller klienter) som har problem att få eller behålla en bostad (a, s 25). Från att ha betraktats som ett strukturellt problem har utvecklingen gått mot att hemlöshet ses som ett individuellt problem.

Tidigare forskning om hemlöshetens dynamik

Det dynamiska angreppssättet antyder en rad olika områden som kan vara av intresse vid studiet av hemlöshet. För det första säger det att vi bör studera enskilda individers rörelser in i och ut ur hemlösheten sett över en längre tidsperiod. Helst bör vi följa hela livslopp men det centrala är att vi beaktar rörelser in i och ut ur olika livsfaser. Ett annat viktigt budskap är att riskerna att hamna i hemlöshet är större i vissa livsfaser och att konsekvenserna av en tid i hemlöshet kan se olika ut beroende på vilken livsfas vi befinner oss i. En tredje lärdom är att de olika livsfaserna formas i ett samspel mellan individens drivkraft och de omgivande strukturella förutsättningarna. Det räcker inte att antingen koncentrera sig på att analysera enskilda individers situation eller att studera till exempel bostadsmarknadens förändring utan vi måste studera både individ och struktur och särskilt beakta deras samspel över tid.

I en undersökning i Malmö och Lund försöker Hans Swärd att med hjälp av bokningslistor från olika härbärgen samt intervjuer med olika hemlösa analysera dynamiken i den skånska hemlösheten (Swärd 1998). Swärds undersökning visar, liksom andra studier som refereras, att det finns stora skillnader inom hemlöshetspopulationen. En viktig faktor som enligt Swärd bör beaktas är hemlöshetsperiodens längd. Det är mycket svårare att ta sig ur hemlösheten för dem som varit hemlösa under en längre period än för dem som enbart upplevt en kortare period av hemlöshet. Det hårda livet som hemlös adderar problem till en redan från början problematisk bakgrund. Swärd menar vidare att det finns en relativt stor grupp fattiga människor som lever på marginalen och från denna grupp rekryteras de hemlösa, en grupp som ibland även kommit att benämnas ”proto-hemlösa” (Wolch & Dear 1993). Det blir därför missvisande att dela in de hemlösa i olika kategorier med gemensamma problem som till exempel missbruk, psykiska problem eller liknande eftersom orsakssambanden mellan de olika problemen och hemlösheten inte är tillräckligt klarlagda. Kategoriseringar av detta slag tycks peka ut vissa problem som mer centrala än andra då det gäller att motverka hemlöshet: De med missbruksproblem måste först sluta supa eller knarka innan det kan vara möjligt att komma ur hemlösheten och på liknande vis måste de med psykiska problem först och främst behandlas för dessa. De problem som hemlösheten i sig

genererar riskerar med sådana kategoriseringar att komma i andra hand. Enligt det dynamiska perspektivet bör istället hemlösheten analyseras som en process där olika individer agerar olika beroende på deras livshistoria, deras aktuella situation och möjligheter och där även deras framtidsutsikter tas i beaktande för att få en mer heltäckande bild av situationen.

Inom det dynamiska perspektivet ses hemlöshet som en process som kan se mycket olika ut för olika personer. För de allra flesta är denna process över huvudtaget aldrig aktuell medan vissa befinner sig i någon typ av riskgrupp till exempel därför att de är fattiga eller dricker för mycket eller att de är unga eller tillhörande någon annan rörlig befolkningsgrupp. Men att tillhöra en riskgrupp är inte samma sak som att faktiskt vara hemlös. Tiden som hemlös adderar nya problem till de tidigare och gör det ännu svårare att ta sig in på bostadsmarknaden. Även vägen ut ur hemlösheten bör ses som en process där olika händelser och medvetna val styr den enskildes väg mot en egen lägenhet. Självfallet har samhället enligt detta synsätt en stor betydelse för hur omfattande hemlösheten är och hur dynamiken i hemlöshetspopulationen ser ut. Man kan skilja mellan åtminstone tre olika uppgifter av central betydelse för ett fungerande välfärdssamhälle. Riskgrupperna bör minimeras, vägarna ut ur hemlöshet bör hållas öppna och samtidigt bör samhället se till så att själva tillvaron som hemlös blir så dräglig som möjligt.

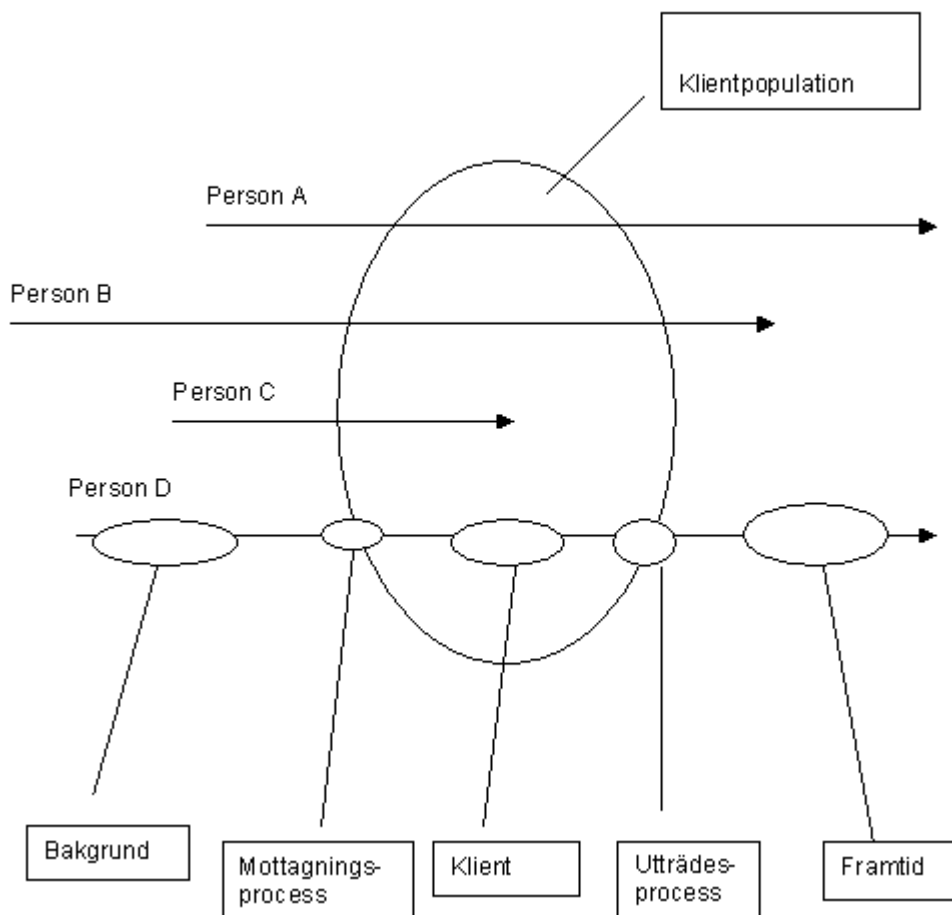
I en EU-finansierad studie av åtta olika medlemsländers bostadsförsörjning och hemlöshetspolitik kom forskarna fram till policyrekommendationer som ligger i linje med det tidigare sagda (Till et al 2003). Trots att de olika länderna skiljer sig åt på många vis och att bland annat risken att hamna i fattigdom liksom risken att förbli fattig är olika stor i de olika länderna var vägarna till fattigdom likartade. De viktigaste förklaringarna låg i arbetslöshet och inaktivitet, eller avsaknad av sysselsättning. Även hushållens utbildningsnivå visade sig avgörande. Vilka grupper som drabbades av problemen skiljde sig mellan de olika länderna, det kunde till exempel röra sig om ungdomar, familjer med många barn eller hushåll där kvinnan var den huvudsakliga försörjaren. I alla länderna visade sig möjligheterna att ta sig ur fattigdomen vara starkt kopplade till tiden som man spenderat som fattig. Ju längre tid i fattigdom ju svårare var det att ta sig ut. Det var bland de sagda grupperna som riskerna för att bli utan bostad var som störst och samhället borde därför arbeta med generella åtgärder mot fattigdom parallellt med mer riktade åtgärder för att minska fattigdomen i riskgrupperna. För detta ändamål finns det enligt rapporten anledning med ett fortsatt stöd till en social bostadspolitik. Socialtjänsten har enligt detta forskningsteam en viktig uppgift i att stödja exkluderade individer i deras integrationsprocess. Socialtjänstens stöd bör riktas mot dem som fastnat i fattigdomsfällan och dem med uttalade psykiska- och/eller fysiska problem. Åtgärderna för dessa grupper bör vara mycket långsiktiga, processinriktade och syfta till integration inom såväl arbetsmarknad som boende. Särskild uppmärksamhet bör de långvarigt drabbade ägnas (Till et al 2003).

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna rapport är att undersöka hemlöshetens dynamik i det tidiga 2000-talets Stockholm. Hemlösheten undersöks med utgångspunkt i samspelet mellan Enheten för hemlösa och dess klienter. Detta samspel grundas på ansökningar från olika personer som vistas i Stockholm men som inte har något egentligt hem. Enheten har olika resurser för att täcka olika typer av behov hos klienterna och verksamheten styrs av olika lagar och regler i framförallt socialtjänstlagen. Klienterna är aktuella hos enheten under olika lång tid, de

kommer från olika bakgrundsförhållanden, de söker sig till enheten i olika faser av sitt liv och de behandlas på olika vis av enhetens personal. Nedan finns en schematiserad bild av undersökningens uppläggning.

Figur 2. Mötet med Enheten för hemlösa sker i olika faser av olika personers liv

Intresset riktas främst mot att analysera två olika processer i mötet mellan klient och socialtjänst. Först riktas intresset mot mottagningsprocessen då klienten söker sig till enheten. Vilka är de personer som söker sig till Enheten för hemlösa? Varför söker han eller hon sig till enheten? Är det särskilt vanligt att söka sig till Enheten för hemlösa i vissa faser av livet? Utöver denna typ av frågor som riktas till klienten och karakteriserar honom/henne så undersöker vi hur bemötandet från enheten ser ut. Vilka accepteras som klienter och vilka får söka sig vidare är exempel på frågor vi ställer. Vi undersöker också de olika formella lagar och regler som styr verksamheten.

I undersökningens andra del intresserar vi oss för utträdesprocessen. Hur ser vägarna ut ur hemlösheten ut? Skiljer sig dessa för olika grupper av klienter med olika bakgrund och som befinner sig i olika livsfaser? Vilken betydelse har Enheten för hemlösa i utträdesfasen? Är utträdet tvärt och slutgiltigt eller är det långdraget och mer osäkert?

Avsikten är att med hjälp av dessa båda ansatser försöka belysa hur samspelet mellan Enheten för hemlösa och dess klienter bidrar till att forma livsloppet bland de hemlösa i Stockholm. På vilka sätt kan Enheten för hemlösa bidra till att ändra enskilda livslopp mot en mindre marginaliserad tillvaro? Riskerar enheten i vissa fall tvärtom att bidra till ökad marginalisering? Vilken roll har socialtjänsten i förhållande till andra aktörer när det gäller hemlösheten i Stockholm?

Metod

Undersökningen genomfördes med hjälp av intervjuer, enkäter, aktstudier, analys av verksamhetsberättelser, lagstiftning och liknande. För att ge en översiktlig bild över vilka som söker sig till Enheten för hemlösa och hur de togs emot utformades två olika enkäter som fylldes i av socialsekreterarna vid informations- och mottagningssektionen under en månads tid från mitten av maj till mitten av juni 2005. Alla som under dessa fyra veckor kontaktade Enheten för hemlösa för att ansöka om stöd registrerades i en enkät. Dessutom användes en mycket kortfattad enkät för att kartlägga samtliga övriga inkommande samtal till enhetens mottagningstelefoner. Dessa samtal kunde komma från personer som arbetade med hemlöshet, från allmänheten eller andra intresserade.

Avslutningsprocessen analyserades med hjälp av en kvantitativ översikt av uppgifter från personakter samt kvalitativa intervjuer med ett mindre urval klienter som avslutades i samband med att de fått ett eget förstahandskontrakt. Slutligen intervjuades dessa klienters behandlingsansvariga socialsekreterare vid Enheten för hemlösa i syfte att undersöka hur dessa såg på sin betydelse för hemlöshetsarbetet i allmänhet, hur de uppfattade klientarbetet och mer specifikt hur de såg på enhetens betydelse i de enskilda fallen med de avslutade klienterna.

2. ENHETEN FÖR HEMLÖSA

Vid slutet av 1960-talet bildades ”Specialbyrån för bostadslösa män” som en särskild socialbyrå i Stockholm för män utan fast bostad. Den nya specialbyrån bildades som ett led i den offentliga socialvårdens utbyggnad under Sveriges ”rekordår” då arbetslösheten var mycket låg och framtidsoptimismen mycket stor. Gamla och osunda institutioner revs och nya byggdes. Gamla och omoderna bostäder revs, nya och moderna byggdes. Under perioden 1965-1975 byggdes en miljon lägenheter i det så kallade miljonprogrammet. Den ofärdiga välfärden, som makarna Inghe hade beskrivit 1966, skulle byggas färdig (Börjeson 2005). Tillskapandet av den nya specialbyrån skedde som ett led i reformeringen av den splittrade socialvården. Olika utredningar hade visat att de bostadslösa männen i Stockholm tvingades söka samhällets stöd hos flera olika aktörer för att komma till rätta med sin situation. Följande citat från socialvårdens planeringskommitté belyser såväl idén bakom den nya organisationen som vilka problem man försökte åtgärda med den nya specialbyrån:

Som framgår av redogörelsen för samfrekvensen är det i mycket stor utsträckning samma personer bland det manliga klientelet utan fast bostad, som för närvarande cirkulerar mellan socialnämndens, arbetslöshetsnämndens och nykterhetsnämndens olika byråer, beroende på vilket hjälp- eller kontaktbehov som just för tillfället är eller bedöms vara dominerande. Även om den konstaterade samfrekvensen ofta avser sådana fall där klienten med vissa tidsintervaller haft kontakt med olika sociala myndigheter, kan cirkulationen innebära att klienten till och med samma dag självmant uppsöker eller hänvisas till flera sociala organ. En gemensam byrå för de nuvarande tre förvaltningarnas mottagning för bostadslösa skulle i förekommande fall eliminera dylik hänvisning till byråer i olika delar av staden med därav följande irritationsanledning för båda parter. Samtidigt skulle en sådan organisation befördra den helhetssyn på individen som ovan relaterade förhållanden accentuerar behovet av och som torde vara en förutsättning för att adekvata och effektiva hjälpåtgärder skall kunna sättas in i de enskilda fallen. Därtill kommer att dessa klienter ofta uppvisar hög behandlingsresistens, varför det är av stor vikt att de har en enda byrå att vända sig till. Därigenom möjliggöres önskvärd kontinuitet både i behandlingen och i kontakterna med klienten (Principutredningen om samordnad social distriktsverksamhet 1965, s 8).

Den nya organisationen skulle ta emot alla de klienter som var utan fast bostad, vilket inkluderade främst uteliggare, härbärges- och hotellboende samt de som var mer tillfälligt inneboende hos vänner eller andra. Sökande från dessa grupper hade tidigare fått vända sig till socialnämnden, nykterhetsnämnden eller arbetslöshetsnämnden med sina olika problem. Så långt som möjligt skulle verksamheten nu organiseras så att en och samma socialassistent kunde ta hand om hela klientens hjälpbehov. ”Specialbyrån för bostadslösa män” som den nya organisationen kom att heta skulle tillämpa en helhetssyn på klienterna och arbeta med hela klientens sociala situation på en och samma gång. Man skulle ha tillgång till läkare för att diagnostisera och behandla psykiska och somatiska sjukdomar, arbetsvårdsresurser, bostadsresurser, nykterhetsvård och fritidsverksamhet. Samtidigt som utredningen var mycket medveten om klienternas sammansatta problembild så gavs klienternas bostadssituation särskild tyngd. Det är inte enbart det faktum att man föreslår en särskild byrå för dem utan

fast bostad som pekar på detta, utan man skriver även bland annat på följande vis i rapportens inledning:

För den arbetslöse hjälpsökande utan bostad synes i de flesta fall bostadsfrågan vara dominerande. En lösning av detta problem torde därför vara den ”arbetslöshetshjälp” som vederbörande i första hand är i behov av och som utgör en förutsättning för att övriga missanpassningssymptom med framgång skall kunna behandlas. Under alla förhållanden torde bostadsproblemet ingå som en väsentlig del i bedömningen av möjligheterna att vidtaga adekvata hjälpåtgärder. Detsamma gäller givetvis för både social- och nykterhetsnämndens arbete med det bostadslösa klientelet (a a, s 5).

Tyvärr klargjorde inte utredningen hur man avsåg att lösa bostadsfrågan. Man nöjde sig med att påpeka att situationen var ohållbar ur flera olika synvinklar och att det rädde såväl kvantitativa som kvalitativa brister i bostadsutbudet. Bostadsfrågan borde lösas både för att möjliggöra rehabilitering av de aktuella klienterna och för att motverka uppkomsten av nya klienter. Olämpliga bostadsförhållanden uppfattades som en viktig anledning till att nya personer ”råkar in i den miljö, varifrån detta klientel rekryteras.” (a a, s 23). Den närmsta beskrivningen av vilken typ av bostäder man tänkte sig framkommer i följande citat:

Med hänsyn till frekvensen avvisade logisökande från natthärbärgen och ungarshotell och med hänsyn till behovet även i övrigt av ökade och förbättrade bostadsresurser är det nödvändigt att utöver nybyggnad av hotell m.m. andra utvägar prövas för att snarast lösa bostadsfrågan för detta klientel. I specialbyråns uppgift bör därför – förutom möjligheten att anvisa bostad i ungarshotell och natthärbärgen – ingå att söka anskaffa bostäder av annat slag, exempelvis inackorderingsrum, lägenheter i rivningsfastigheter – vilket prövats av socialförvaltningen för visst härbärgesklientel – eller bostäder av annan tillfällig art (a a, s 25).

I citatet nämns att man skall försöka ordna lägenheter i rivningsfastigheter och andra mer tillfälliga bostäder, ingenting nämns om mer långvariga eller permanenta bostäder vilket kan tyckas vara lite märkligt när man tidigare utpekat just det tillfälliga boendet som problematiskt för en stor del av klienterna. Detta bör dock tolkas mot den bakgrund som tidigare skisserats och som innebar en stark expansion inom den allmänna bostadsmarknaden. Specialbyrån för bostadslösa tillskapades vid samma tid som ”miljonprogrammet” genomfördes (en miljon bostäder byggdes på 10 år). Det intensiva byggandet är även bakgrunden till att det fanns relativt gott om rivningsfastigheter i Stockholms centrala delar.

Specialbyrån förväntades få cirka 1 700-1 800 besök per månad och personalen föreslogs bestå av ca 50 personer inklusive chefer, administrativ personal och sjukvårdspersonal (1-2 läkare, en psykolog en sjuksköterska och en läkarsekreterare). Gränsdragningen mellan specialbyråns och distriktsbyråernas ansvar uppfattades inte som något större problem. Avgörande för tillhörigheten var om klienten hade en fast bostad eller inte - om inte var han specialbyråns ansvar. Personer som var inneboende diskuterades med anledning av detta under en särskild punkt och slutsatsen var att:

...den som är känd för att vara eller visar sig vara endast tillfälligt inneboende på olika håll skall betraktas som utan fast bostad. Likaså skall en klient inte överföras till distriktsbyrå, förrän det visat sig att vederbörandes innehav av fast bostad - även såsom inneboende - blivit en realitet att räkna med och förhållandena i övrigt stabiliserat sig. Som regel torde därför klienten komma att tillhöra specialbyrån tills ärendet avskrivs (a a, s 27).

Bostadslöshet blir hemlöshet

Under andra halvan av 1990-talet blev bostadslösheten och socialtjänstens insatser föremål för en serie utredningar som så småningom ledde fram till dagens ”Enheten för hemlösa”. Boverket och Socialstyrelsen publicerade 1995 en gemensam rapport om de bostadslösa situation i Sverige och Stockholms stads FoU-enhet kom med en rapport om hemlösa i Stockholm och en annan om hemlöshet och psykisk sjukdom (Socialtjänstnämnden 1996-11-21). Stockholms socialtjänstnämnd lutade sig mot dessa rapporter när de satte likhetstecken mellan bostadslöshet och hemlöshet och fortsatte vidare:

Bakom begreppen ”hemlös” och ”bostadslös” döljer sig en mer komplicerad bild. Det handlar *inte endast om frånvaro av bostad*. Bostadslöshet är vanligen *en effekt av och som regel i förening med isolering, fattigdom, sjukdom eller missbruk, inte sällan i kombinationer*. Det är en grupp som oftast under lång tid, i många fall livsvarigt, behöver olika slag av stödinsatser, omvårdnad och i vissa fall vård och behandling för att klara ett eget boende. Det vill säga själva bostadslösheten kan som regel *hävas endast om olika sociala stöd- och omsorgsinsatser ges*. Gruppen hemlösa kan visserligen med vissa kriterier delas in i urskiljbara grupper men är på intet sätt en homogen grupp utan består av män och kvinnor med individuella behov (Socialtjänstnämnden 1996-11-21, s 3 kursivering i original).

Nämnden fortsätter genom att räkna upp olika grupper bland de hemlösa. Särskilt nämns långvarigt hemlösa, hemlösa kvinnor, missbrukare, handikappade, psykiskt sjuka, personer med psykisk sjukdom i kombination med missbruksproblem och personer med lättare sociala eller medicinska problem. Alla dessa grupper behöver enligt nämndens utredning olika och åtskilda boendeformer. Sedan 1960-talet har bostadsutbudet för de bostadslösa utvecklats och nämnden räknar upp de olika boendalternativ som finns och hur man vill bygga ut dem för att möta behoven. Samtidigt är det också tydligt att man betraktar möjligheterna att ta sig ur hemlösheten som mer begränsade. På 1960-talet fanns det en större förhoppning om att själva tillhandahållandet av lämpliga bostäder skulle bidra till att de drabbade kunde ta sig ur sina problem. På 1990-talet stod hoppet mer till omsorgsarbete och boendestöd och särskilt betonades att det ofta tar mycket lång tid att ta sig ur hemlöshet. Nämnden hänvisade till stadens FoU-enhets rapport när den betonade att en viktig anledning till att den tidigare optimismen brutits är att man tidigare sannolikt underskattade alkoholmissbrukets betydelse för hemlösheten.

Även om nämnden redovisar en mycket stor osäkerhet inför hemlöshetens orsaker, vilka de drabbade är och vilka åtgärder som kan vara verksamma så har hemlösheten etablerats som ett socialt problem som socialtjänsten har en viktig roll för att komma till rätta med. Socialtjänsten har påtagit sig ett tydligt ansvar för frågan och avser att hålla kvar och utveckla detta. Samtidigt är man tvungen att konstatera att en tredjedel av dem som rapporterades som hemlösa, i den nyligen (1993) genomförda räkningen, inrapporterades från frivilligorganisationerna utan att socialtjänsten hade kontakt med dem - vilket måste räknas som ett stort misslyckande (Socialtjänstnämnden 1996-11-21).

Vem har ansvar för vem?

Socialtjänstnämndens utredning visar att Socialvårdsbyrån för bostadslösa, som enheten hette då, hade varit föremål för flera utredningar och efterföljande förändringar av verksamheten¹. Redan 1993 hade frågan om fördelningen av ansvaret mellan byrån för

¹ Den viktigaste av dessa var att man började ta emot bostadslösa kvinnor 1994.

bostadslösa och socialdistrikten varit aktuell för översyn efter att länsstyrelsen i ett tillsynsärende påtalat att enskilda individer kom i kläm eftersom distrikten inte kunde komma överens om vem som skulle ha ansvar för vem bland de sökande. Nämnden beslutade då om att den lokala organisationen, det vill säga socialdistrikten, skulle få ett utvidgat ansvar för de klienter som vistades inom distriktets geografiska ansvarsområde. Anledningen till detta var främst att säkerställa kontinuiteten i handläggningen i enskilda ärenden. Den lokala socialdistrikten skulle behålla ansvaret för de invånare som blev bostadslösa inom sitt geografiska ansvarsområde under handläggningstiden samt ytterligare sex månader. Eftersom nämnden ansåg att socialdistrikten kommit att utnyttja regeln för att bli kvitt de hemlösa och istället hänvisa dem till den centrala enheten föreslog man 1996 en förlängning av detta ansvar till två år. Nämnden var uppenbart bekymrad över att distrikten inte tog ansvar för "sina" klienter utan försökte överlämna ansvaret till andra om så var möjligt. Nämnden menade tvärtom att de hemlösa i huvudsak skulle vara ett ansvar för socialdistrikten. Socialvårdsbyrån för bostadslösa verksamhet skulle inriktas på speciellt utsatta grupper med särskilt tung problematik. I utredningen beskrevs vilka effekter beslutet väntades få på socialvårdsbyrån för bostadslösa roll:

Sannolikt kvarstår ett behov av högt specialiserade insatser för särskilt vård- och omsorgskrävande hemlösa, vilkas behov inte kan tillgodoses hos stadsdelsnämnderna då antalet särskilt vård och omsorgskrävande hemlösa sannolikt är för få vid varje stadsdel för att kompetensen skall kunna upprätthållas. Det gäller främst hemlösa kvinnor med svåra sociala och psykiska komplikationer, hemlösa män med tung social och psykisk problematik – i båda fallen inte sällan s k dubbeldiagnos, missbruk i kombination med psykisk störning. De människor som avses är ofta synnerligen skygga, har utomordentligt svårt att hysa tillit, kan bli aggressiva, har svårt att finna stadigvarande fotfäste i en socialt ordnad tillvaro men behöver ändå alltid en fast plats att återvända till och människor som tar emot dem med oförändrad öppenhet (Socialtjänstnämnden 1996-11-21, s 3).

Reglerna formulerades för att poängtera socialdistriktens utökade ansvar för de bostadslösa och för att begränsa klientgruppen vid Socialvårdsbyrån för bostadslösa. Efter detta har det även utvecklats ett juridiskt dokument med utförliga riktlinjer för att reglera ärendeansvaret mellan stadsdelsnämnderna och Enheten för hemlösa. Det är dessa riktlinjer som används än i dag för att reglera ansvaret inom Stockholms stad (Dnr 2241/2001).

Socialvårdsbyrån blir Enheten för hemlösa

I budgeten för 1999 gav kommunfullmäktige socialtjänstförvaltningen i uppdrag att göra en översyn över organisationen för Socialvårdsbyrån för bostadslösa. Bakgrunden var de ändrade ansvarsförhållandena som följde på det senaste beslutet om två-årsregeln och stadsdelsreformen som genomfördes i Stockholm 1997. Man ville även förbättra möjligheterna att möta de bostadslösa behov av bostäder och fungerande missbruksvård. Situationen för psykiskt sjuka och kvinnor poängterades särskilt, liksom samarbetet med frivilligorganisationerna. Dessutom drogs socialvårdsbyrån med stora budgetunderskott och man ville förbättra möjligheterna till uppföljning av verksamheten och dess utfall (Olson et al 1999).

En oberoende konsultfirma fick i uppdrag att göra en översyn över socialvårdsbyrån för bostadslösa organisation och styrsystem och de kom med svidande kritik:

Styrssystemet har stora brister vad avser tydlighet i uppdrag och åtagande, säkring av åtagande genom beskrivningar av trovärdiga arbetssätt och en ändamålsenlig uppföljning, samt dialogen mellan förvaltningsledning och Bfb. Utvecklingskraven på byrån - liksom kraven på effektiviseringar - har varit lågt satta och ledarskapet har varit förvaltande. /.../ Ett stort problem idag är svårigheten att värdera byråns arbete. Både verksamhetsuppföljning och ekonomisk uppföljning är av den arten att det är svårt att göra tillförlitliga bedömningar. Samtliga sektioner saknar kvalitetssystem för sin verksamhet, vilket gör det omöjligt att bedöma länken mellan mål och önskad effekt. Inte heller den enkla verksamhetsuppföljningen i form av antal ärenden är tillförlitlig. Råd- och stödinsatser redovisas ej, samtidigt som utredningsärenden hålls öppna under lång tid utan att biståndsbeslut fattas (Olson et al 1999, s 11-12).

Kritiken i konsultrapporten var mycket hård och omfattande och den antydde att Socialvårdbyrån för bostadslösa hade levt ett långt liv vid sidan av den ordinarie socialtjänstens verksamhet. Få hade bekymrat sig om huruvida verksamheten var ändamålsenlig eller inte. Byråns olika sektioner hade dessutom isolerat sig själva inom sina respektive områden och kontakterna med stadsdelarna var bristfälliga. Den mest nedslående kritiken gällde möjligheterna att värdera verksamheten genom att följa ett ärendes gång genom systemet. Det var omöjligt att följa ett ärendes väg från början till avslut vilket gjorde det mycket svårt att bedöma om genomförda insatser ledde till avsedda resultat eller inte. Kritiken gällde alla nivåer från uppdragsgivare och chefer till handläggare. Ingen tycktes ha varit intresserad av att dokumentera verksamheten för att kunna avgöra om insatserna höll vad som förväntades. Kritiken ledde till att en ny utredning tillsattes med uppgift att se över organisationen och föreslå åtgärder för att utveckla verksamheten så att den bättre kunde anpassas till den föränderliga omvärldens nya och omväxlande krav.

Som projektledare för den nya utredningen tillsattes enhetens nuvarande chef Claudette Skilving. Hon ledde en processinriktad utredning med syftet att förnya och öppna upp socialvårdsbyråns organisation. I förslaget till ny organisation formulerades den nya organisationens uppgifter på följande vis:

Både inom byrån och från externa aktörer som frivilligorganisationer, stadsdelarna och personal inom landstinget, anser man att det finns ett stort behov av en samlad enhet som har ansvar och hög kompetens kring hemlöshetsproblematiken i Stockholm. En enhet som har överblick över hur den aktuella situationen ser ut för hemlösa, som kan erbjuda olika former av insatser och som har utarbetade kanaler till behandlings- och boendeformer på skiftande nivåer. Som förenklar samarbetet med andra organisationer kring samma målgrupp. En enhet som kan svara för information och rådgivning direkt till målgruppen, men även till andra berörda, som har myndighetsansvar samt ansvarar för riktade insatser och metodutveckling (Skilving 2000, s 8).

Den nya organisationen fick namnet "Enheten för hemlösa" för att markera förändringarna och "förtydliga målgruppen och dess behov av en mångfald insatser som de flesta hemlösa personer har" (Skilving 2000, s 2). Den nya enheten skulle möta många behov men organisationsplanen markerar de viktigaste uppgifterna. *Informations- och mottagningssektionen* fick ett antal utåtriktade uppgifter som att ge information och rådgivning till besökare, driva reception samt bygga upp en kunskaps- och informationscentral där samarbetspartners kan finna och lämna information. Samtidigt fick sektionen även mer inåtriktade verksamheter som att driva jour- och telefonmottagning för sökande samt hantera klagomål. *Utredningssektionen* skulle utgöra verksamhetens myndighetskompetens och i huvudsak genomföra olika former av utredningar och handlägga försörjningsstöd. Kärnan i Enheten för hemlösas verksamhet skulle utgöras av de olika *teamen* med inriktning mot stöd, behandling och boende. Teamens huvudsakliga uppgift föreslogs bli att åstadkomma en mer långsiktig

lösning på den hemlöses livssituation. Det inrättades ett kvinnoteam, ett missbruksteam och ett team med inriktning mot psykisk ohälsa. De olika teamens uppdrag blev att gemensamt med klienten upprätta handlingsplaner, att ge stöd och hjälp till hemlösa klienter, motivera klienten till olika behandlingar, bedriva öppenvård, samarbeta med andra för att få till stånd bättre förutsättningar för klientens bästa och stå för metodutveckling. Enhetens *boendestöds- och fältsektion* skulle vara en utförarenhet som på uppdrag av teamen skulle svara för olika former av boendestöd, skapa fungerande vårdkedjor mellan olika boendeformer och aktivt söka upp aktuella klienter för att förebygga avbrott i behandlingen.

Samtliga sektioner skulle stå för personal- och kompetensutveckling inom sitt verksamhetsområde, utveckla metoder och samarbeta med olika viktiga samarbetspartners för att finna nya verksamma insatser och arbetssätt. En viktig samlad uppgift för hela Enheten för hemlösa och som uttrycks på flera olika ställen i utredningen, var att fördjupa kunskapen om de hemlösas situation i samhället. Tanken var att Enheten för hemlösa skulle bli ett kompetenscentrum i hemlöshetsfrågor. Personalen skulle i samarbete med olika forskningsmiljöer utnyttja sin centrala ställning och sina täta och många kontakter med olika hemlösa individer för att bredda och fördjupa kunskaperna om hemlöshet (Skilving 2000).

Återkommande problem i det sociala arbetet med hemlösa

Enhetens snart fyrtioåriga historia ger en bakgrund till hur dagens Enhet för hemlösa är organiserad, vad man försöker åstadkomma och vilka problem som organisationen har att bemästra. Historiken synliggör vissa problem som man har brottats med ända sedan starten och andra som har tillkommit eller accentuerats på senare tid. Bostads- eller hemlöshetens koppling till andra problem är en sådan återkommande fråga, cirkulationen av de hem- eller bostadslösa mellan olika myndigheter en annan och en tredje att härbärgen och liknande former av mycket enkla bostäder, där många personer med stora problem trängs på en liten yta, inte är några lämpliga boendemiljöer, är andra frågor som återkommer.

Redan inom socialvårdens planeringskommitté konstaterade man att bostadslöshet var ett sammansatt problem. Man gav dock ett lite kluvet intryck då man menade att just avsaknaden av bostad var mer central än andra frågor, samtidigt som det påpekades att det var fruktlöst att försöka rangordna de olika problem som klienterna hade. I Stockholms stads FoU-enhets rapport från 1994 lägger man större vikt vid missbrukets betydelse för hemlösheten och särskilt för den långvariga hemlösheten. I rapporten markerades samtidigt även de hemlösas psykiska problem och den förändrade arbetsmarknaden som, tillsammans med generösare regler för socialbidrag och förtidspension, medförde nya förutsättningar för hemlösheten (Ågren et al 1994).

Cirkulationen av klienter mellan socialtjänstens olika enheter är något som hela tiden uppmärksammas som ett problem men som tycks svårt att åtgärda. Ett av de huvudsakliga syftena med inrättandet av Specialbyrån för bostadslösa var att undvika att enskilda individer blev tvungna att vända sig till flera olika nämnder med sina problem beroende på hur de bedömdes vid det aktuella tillfället. Detta är självklart till stor nackdel för de sökande som inte vet vart de skall vända sig, men skapar även merarbete för myndigheterna som får göra parallella utredningar om samma person. Ambitionen, att samla alla på ett och samma ställe, tycks ha fungerat åtminstone under en tid framåt. När man tog upp frågan igen gällde cirkulationen inte längre att de bostadslösa tvingades söka sig till olika nämnder utan till

olika socialdistrikt. Detta löste man med sex-månadersregeln som senare utökades till två-årsregeln. I och med dessa förändringar eftersträvades ett ökat ansvarstagande för de hemlösa i den lokala organisationen; distrikt och stadsdelar. Förhållandet till övriga kommuner lämnades dock oreglerat vilket medför att när det gäller ansvar för stöd till hemlösa som omväxlande vistas i andra kommuner och i Stockholm så gäller det otydliga vistelsebegreppet i socialtjänstlagen; du skall söka stöd där du vistas.

Inom det sociala arbetet med hemlösa har man alltid haft svårt att hantera den mycket centrala bostadsfrågan. På 1960-talet menade socialvårdens planeringskommitté att olämpliga boendeförhållanden var en viktig anledning till att nya hemlösa riskerade att permanenta sin situation. På 1960-talet försökte man bygga bort dessa problem genom att förbättra boendestandarden inom den särskilda boendesfären för hemlösa och parallellt med detta mätta efterfrågan inom den ordinarie bostadsmarknaden med hjälp av miljonprogrammet (Svärd 1998). Under början av 1980-talet tycks intresset för de hemlösas situation ha minskat och en viktig anledning till detta tillskrivs det faktum att man faktiskt lyckades bygga bort hemlösheten med hjälp av miljonprogrammet och andra mer riktade åtgärder. De mätningar som genomfördes visade också på en minskning av antalet hemlösa i Stockholm och att antalet var som lägst 1986 (Ågren et al 1994). Systemen med sociala förturer och försökslägenheter inleddes under det tidiga 1970-talet. De tio första försökslägenheterna förmedlades av nykterhetsnämnden 1970 till väl kända och motiverade före detta missbrukare. Under 1970-talet utökades verksamheten successivt så att man 1979 förfogade över 135 lägenheter² (Sjödén et al 1990). I efterhand har försökslägenheterna kommit att beskrivas som det sista steget inom den boendetrappa som skall leda till ett eget kontrakt.

I boendetrappan utgör olika boendialternativ steg i en behandlingskedja som går från akut boende under enkla former via olika stödboenden och träningslägenheter och som förhoppningsvis till slut resulterar i en egen lägenhet. Vägen dit är dock lång och mödosam. Många faller av under tiden och vissa förmår aldrig att ta det första steget. Systemet med boendetrappor har kritiserats därför att det riskerar att, tvärtemot avsikten, leda till en ökad hemlöshet tack vare den inbyggda flaskhalsen som försökslägenheterna innebär (Sahlin 2000). Socialtjänsten tvingas att fungera som hyresvärd och ställa hårda krav för att klienten skall få flytta upp ett steg. Risken är att fler söker sig till tillfälliga, billiga, boendialternativ utan krav och där möter de andra i liknande situation vilket leder till ökad risk att hemlösheten permanentas som en livsstil.

Ytterligare en fråga som redan socialvårdens planeringskommitté tog upp är underutnyttjandet av socialtjänstens tjänster. Den tidigare diskuterade cirkulationen av personer mellan olika socialtjänstenheter riskerar naturligtvis att leda till ett underutnyttjande av socialtjänstens resurser. På samma sätt riskerar alltför höga kravnivåer på t ex nykterhet att minska benägenheten bland vissa grupper att söka stöd. Av dessa anledningar riskerar antalet hemlösa som låter bli att söka sådant stöd som de är berättigade till att bli stort. I den undersökning av hemlöshetens omfattning som gjordes 1993 uppskattades det totala antalet hemlösa i Stockholm till 3 159 stycken varav 1 825 eller 58 procent hade någon känd kontakt med socialtjänsten (Ågren et al 1994). I den senaste mätningen 2005 uppskattades antalet hemlösa i Stockholm till 3 863 personer varav 2 809 eller 73 procent hade haft någon känd kontakt med socialsekreterare det senaste året (Socialstyrelsen 2006)³. Statistiken

² Antalet förmedlade försökslägenheter under 2005 var 263 stycken. Antalet förmedlade lägenheter med social förtur minskade mycket kraftigt från 1 356 stycken 1990 till 421 stycken 2005.

³ Uppgifterna är specialbeställda från Socialstyrelsen.

antyder att en ökande andel bland de hemlösa har kontakt med Socialtjänsten men samtidigt är andelen med en känd socialtjänstkontakt fortfarande långt ifrån hundra procentig. En grundläggande förutsättning för att socialtjänsten skall kunna bidra till en förbättrad situation för de hemlösa är naturligtvis att man känner till deras existens. Enheten för hemlösa har jobbat på lite olika vis genom åren för att få kännedom om enskilda individer. En metod som hela tiden har använts har varit att anlita uppsökare och fältpersonal. En kanske ännu viktigare arbetsmetod har varit att stå i regelbunden kontakt med olika härbärgen och liknande och samarbeta med dessa så att de rapporterar in vilka de för tillfället har kontakt med. För detta ändamål är dagens ”Tak-över-huvudet-garanti” till stor hjälp eftersom härbärgen rapporterar vilka som övernattat med stöd av garantin.

3. FRÅN HEMLÖS TILL KLIENT

Enheten för hemlösa historia visar att det sociala arbetet med hemlösa i Stockholm under lång tid brottats med vissa problem och att andra problem uppstår när man försöker åtgärda de första. I detta kapitel intresserar vi oss för hur enheten tar emot nya sökande, vilka de tar emot och hur de hanterar de sökande som inte bedöms tillhöra enhetens ansvarsområde. Dessa frågor knyter an till flera av de punkter som diskuterades i det föregående kapitlet men framförallt står frågorna om enhetens betydelse för att motverka underutnyttjande av socialtjänstens resurser och cirkulationen av klienter mellan olika aktörer i fokus för kapitlet. Enheten för hemlösa har sedan länge en stadsövergripande och central uppgift när det gäller hemlöshet men sedan över tio års tid finns också mer eller mindre tydliga riktlinjer för att reglera ansvaret för olika hemlösa personer mellan den centrala och lokala organisationen inom Stockholms socialtjänst. Ambitionen har under den senaste tioårsperioden varit att begränsa antalet aktuella klienter vid den centrala organisationen för att istället låta den lokala organisationen ta ett större ansvar. Enheten för hemlösa klientarbete skall begränsas till att enbart gälla de mest marginaliserade bland de hemlösa. Det senaste namnbytet var ett sätt att markera denna förändring och att försöka begränsa antalet sökande som man inte avsåg att ta emot. Ett annat sätt var att utveckla de särskilda tillhörighetsregler som numera reglerar ansvaret för de hemlösa inom Stockholms stad.

Med utgångspunkt i en undersökning bland sökande till Enheten för hemlösa försöker jag i detta kapitel diskutera hur enheten hanterar problemen kring att å ena sidan starkt begränsa antalet aktuella klienter och å andra sidan vara öppen för de mest marginaliserade bland de hemlösa och ge service till olika berörda parter.

Att söka stöd hos socialtjänsten för bostadslöshet

När enheten övergick från att använda den tidigare benämningen ”bostadslös” till den nya benämningen ”hemlös” så var detta ett sätt att försöka begränsa målgruppen för enhetens verksamhet. Namnbytet markerar en förhöjd ambition för dem som blir aktuella men samtidigt utgör beteckningen ”hemlösa” en tydlig markering om att inte alla som har problem att finna en bostad i Stockholm kan få hjälp av Enheten för hemlösa. Namnet markerar att det huvudsakliga uppdraget är att arbeta med olika problem som orsakat den enskilde individens hemlöshet och inte att ordna bostäder åt dem som har svårt att finna bostad på egen hand.

Bostadsmarknaden i Stockholm har länge varit svår att ta sig in på. Många bor i andra hand och andra använder sig av kontakter eller svarta pengar för att komma åt ett åtråvärt förstahandskontrakt. Många bor under kortare eller längre perioder under mycket osäkra boendeförhållanden. Även om marknaden är kärv så finner många efter en tids sökande någonstans att bo, andra flyttar iväg till någon annan ort där det är lättare att få tag på en lägenhet till rimlig hyra. Detta skapar naturligtvis problem för socialtjänsten eftersom antalet möjliga sökande blir dramatiskt många fler under sådana förutsättningar än om bostadsmarknaden skulle fungera bättre. Inte många av alla dessa bostadssökande vänder

sig dock till socialtjänsten för att finna en bostad. Till socialtjänsten vänder man sig i allmänhet framförallt om man har försörjningsproblem som inte kan ordnas på annat sätt (Korpi 1974). Vissa söker sig även till socialtjänsten för missbruksproblem. Antalet personer som söker sig till socialtjänsten för boendeproblem är med andra ord starkt begränsat redan på ett tidigt stadium tack vare att de allra flesta låter bli att söka sig till socialtjänsten, även om de har uttalade problem att finna en bostad. De tror inte att socialtjänsten är rätt instans för att hjälpa dem. Namnbytet till "Enheten för hemlösa" från det tidigare "Socialvårdsbyrå för bostadslösa" utgör ett led i att försöka förtydliga socialtjänstens uppdrag och att begränsa antalet sökande som enbart söker bostad från dem som har andra sociala problem utöver bostadslösheten, som till exempel missbruk eller psykiska problem.

Forskning om sökande till missbruksvården

Jan Blomquist och Irja Christophs har i en nyligen publicerad studie intresserat sig för vilka som söker sig till missbruksvården och menar att forskningen kring denna process är splittrad och fragmentarisk (Blomquist och Christophs 2005). De menar ändå att vissa slutsatser kan dras. Möjligen säger resultaten även något om vilka som söker sig till Enheten för hemlösa. Bland annat visar forskningen kring missbruksvården att kvinnor är mindre benägna att söka än män och att personer med högre utbildning generellt är mindre benägna att söka hjälp för alkoholproblem än dem med lägre utbildning. Vidare ökar arbetslöshet och låg inkomst benägenheten att söka sig till missbruksvård. Personer med stabil ekonomi söker oftare öppenvård, medan de med svag ekonomi oftare söker sig till institutionsvård. Flera svenska studier visar att en stor del av de sökande till missbruksvården söker för att komma till rätta med olika bekymmer som kan ha orsakats av drickandet, snarare än för att komma till rätta med drickandet som sådant. Det finns även studier som visar att problemmedvetenheten visserligen ökar med ökat drickande men att det främst är ökande negativa konsekvenser som påverkar benägenheten att söka hjälp. Forskningen visar även att omgivningens propåer, påtryckningar och stöd spelar en viktig roll för dem som söker hjälp. Det vanligaste skälet att inte söka hjälp för personer som har uttalade problem är att de förnekar eller förringar sina problem. En stark tilltro till den egna förmågan och ett stort självförtroende är viktiga skäl för män att inte söka vård medan rädsla för stigmatisering förs fram som skäl bland kvinnor att avstå från att söka vård (Blomquist och Christophs 2005).

De forskningsresultat som Blomquist och Christophs lyfter fram gäller benägenheten hos olika individer eller grupper av individer att söka missbruksvård. Vissa av dessa resultat är säkert lika giltiga när det gäller att söka stöd från Enheten för hemlösa, till exempel torde rädslan för stigmatisering vara större, särskilt bland kvinnor, att söka stöd vid en socialtjänstenhet som är särskilt tillskapad att arbeta med den målgrupp som ofta betraktas som de mest utsatta, och som länge, fram till 1994, enbart tog emot män. Forskningen kring sökande till missbruksvården visar att det finns en ganska stor risk för ett underutnyttjande av socialtjänstens stöd och att detta underutnyttjande säkerligen är olika stort i olika grupper. Detta innebär i sin tur att när vi kartlägger hur sorteringen och urvalet av de sökande sker vid mottagningssektionen vid Enheten för hemlösa så är enbart detta en liten del i den sorteringsprocess som leder fram till att vissa personer kommer att bli aktualiserade vid Enheten för hemlösa. En viktig del i sorteringen sker redan innan man bestämmer sig för att söka till socialtjänsten för att få stöd. Forskningen antyder även att de som verkligen söker stöd oftare gör det på grund av upplevda negativa konsekvenser av sin utsatta situation än

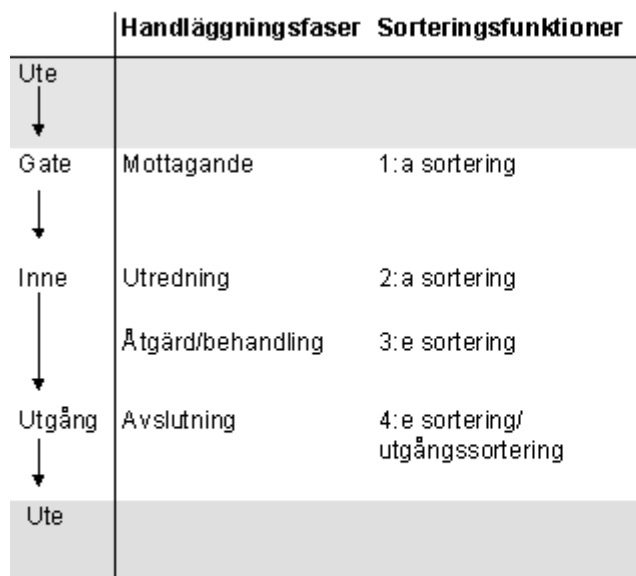
för att komma till rätta med olika bakomliggande orsaker. Även omgivningens betydelse för benägenheten att söka missbruksvård är intressant att överföra till diskussionen om de hemlösa som söker stöd. Vilken omgivning befinner de sig i? Hur påverkar denna deras benägenhet att söka stöd? Slutligen bör vi komma ihåg att rädslan för stigmatisering kan vara betydande för många när det gäller att söka sig till Enheten för hemlösa.

Från sökande till klient inom socialtjänsten

Begränsningen av vilka som kommer att bli klienter vid Enheten för hemlösa sker som antytts tidigare på mer subtila sätt redan innan det att en enskild person upplever sig ha sådana problem att han eller hon finner det nödvändigt att söka stöd för att komma till rätta med dem. Även om detta är ett relativt utforskat område finns det anledning att vara medveten om vad det innebär för urvalet av vilka som slutligen kommer att bli aktuella som klienter hos socialtjänsten. Ett område som är mer utforskat är dock hur olika mottagningssektioner inom socialtjänsten praktiskt arbetar för att ta emot och sortera olika sökande så att de hamnar rätt i socialtjänstorganisationen. Också i den föreliggande undersökningen ligger fokus på denna fas i sorteringen, men innan vi kommer in på detta vill jag kort beskriva hur forskningen beskrivit den fortsatta sorteringsprocessen som fortgår även efter denna första kontakt mellan den sökande och socialtjänsten.

Leila Billquist som är forskare i socialt arbete i Göteborg genomförde för sin doktorsavhandling intervjuer och observationer vid två olika socialtjänstenheter i syfte att analysera hur dessa tog emot nya sökande och hur de sökande i samspel med enheterna formades till klienter (Billquist 1999). Hon ser sorteringen av de sökande som en process i flera olika steg. Den första sorteringen sker vid tidsbeställningen. Skall de sökande slussas vidare in i organisationen och i så fall vart? Denna sortering benämns ibland för organisationens ”grindvakts-” eller ”gatekeeper-” funktion efter de amerikanska forskarna Kurt Lewin (1943) och senare Michal Lipsky (1980) men har även tidigare studerats inom socialtjänsten i Sverige av till exempel Elisabet Cedersund (1992).

Figur 3. Klientens väg genom socialbyrån

Källa: Billquist (1999, s 106)

Grindvakten har en viktig funktion för människovårdande organisationer i och med att den skall skilja ut vilka sökande som skall få tillgång till de begränsade resurser som står till buds och vilka som inte kan komma på fråga. Denna sortering sker ofta utifrån olika lagar och regler som inte alltid är helt klargörande i det individuella fallet. Den person som har rollen som grindvakt måste personligen tolka de befintliga reglerna och på egen hand avgöra hur just den aktuella sökande bör kategoriseras, och avgöra om han eller hon överhuvudtaget skall tas emot av organisationen eller inte. En andra sortering sker när den sökande lotsas vidare till rätt instans inom den aktuella organisationen, den tredje sorteringen sker i form av möjliga omprövningar av om klienten hamnat rätt i organisationen. Slutligen sker en fjärde sortering i avslutningsfasen då klienten antingen skall klara sig på egen hand eller lämnas över till en annan ansvarig myndighet (Billquist 1999).

Som visats i det föregående ger forskningen kring sökprocessen skäl att särskilt undersöka själva mötet mellan sökande klienter och mottagande socialsekreterare närmre. Samtidigt har jag försökt påvisa att en viktig sorteringsfas äger rum redan innan en enskild individ bestämmer sig för att söka stöd hos socialtjänsten och att sorteringen även fortgår efter mötet mellan mottagningspersonal och sökande. I det följande kapitlet skall vi koncentrera oss på mötet mellan sökande och den grindvakt som mottagningssektionen utgör, men vi skall även antyda hur sorteringen ser ut i något steg innan detta möte äger rum och vilken betydelse mottagningssektionen vid Enheten för hemlösa kan ha för att begränsa antalet sökande redan före det att de beslutar sig för att söka stöd hos enheten. I senare kapitel får vi även anledning att återkomma till den sortering som sker efter det att

mottagningssektionen lämnat ärendet vidare. Innan vi går vidare genom att redogöra för resultaten i enkätundersökningen vill jag kort även uppehålla mig vid en annan funktion som mottagningssektionen vid Enheten för hemlösa har, utöver att begränsa antalet aktuella klienter vid enheten – nämligen det så kallade utredningsansvaret.

Mottagningssektionens servicefunktion

Mottagningssektionens huvudsakliga uppgift vid Enheten för hemlösa är att genomföra en ”tillhörighetsutredning” för varje person som söker stöd hos enheten. Eftersom enheten har det politiska mandatet att starkt begränsa klientgruppen så kommer de allra flesta av dem som söker sig till enheten att inte aktualiseras. Enheten har dock även ett ”utredningsansvar”⁴ för varje person som söker stöd och alla de personer som inte aktualiseras skall alltid hänvisas vidare till den namngivna stadsdel eller kommun som ansvarar för just denna persons ärende. De som hänvisas vidare skall också få veta på vilka grunder detta sker. Enhetens personal skall även vid behov hjälpa till med den första kontakten vid det ställe dit de hänvisats. Ansvaret för olika ärenden uttrycks i inledningen till de inom Stockholms stad gällande riktlinjerna på följande vis:

Kontinuiteten för den enskilde och betydelsen av det sammanhållna ansvaret är utgångspunkten för dessa riktlinjer. Riktlinjerna får aldrig tillämpas så att ingen stadsdelsnämnd tar ansvar för individen. Den som tar kontakt med socialtjänsten måste få besked om var hans eller hennes ärende skall handläggas om flera stadsdelsnämnder kan komma i fråga. Om den stadsdelsnämnd, som den enskilde vänder sig till, anser att ärendet skall handläggas vid en annan stadsdelsnämnd eller vid Enheten för hemlösa, ligger ansvaret kvar hos den stadsdelsnämnd dit den enskilde först vänder sig. Detta i avvaktan på att den andra stadsdelsnämnden tagit över ärendet. Detta gäller framförallt akuta insatser (Dnr 2241/2001, s 2).

Renate Minas från socialhögskolan i Stockholm har nyligen disputerat på en avhandling om mottagningssektioner vid socialtjänsten. Hon har undersökt hur mottagningssektioner i sju olika kommuner arbetar. Naturligtvis skiljer sig dessa kommuners arbete en hel del från den vid Enheten för hemlösa, men vissa likheter finns. Minas urskiljer fem syften som en mottagningssektion har att fylla. Däribland återfinns rollen som *serviceorgan* gentemot sökande, allmänhet, andra myndigheter och media. Denna uppgift innebär bland annat att man skall sprida information som är korrekt och lättillgänglig om socialtjänstens verksamhet (Minas 2005). Enheten för hemlösa har under de senaste åren utformat ”kvalitetsgarantier” i syfte att utveckla verksamhetens service. I dessa kvalitetsdokument framgår olika punkter som man åtar sig att följa under året. Tillgänglighet, service, samråd med klienterna och rättssäkerhet är återkommande åtaganden i dessa dokument. I de punkter som har särskild bäring på informations- och mottagningssektionens arbete står det i 2006 års dokument att läsa:

En god tillgänglighet och service, samt ett respektfullt bemötande säkerställs genom att:

- receptionen och mottagningen är öppen för besök och telefon vardagar på kontorstid.

⁴ Utredningsansvaret finns reglerat i första hand i Förvaltningslagen § 4. Men även Socialtjänstlagen 2 kap 2 § och 3 kap 1 § kan i vissa fall vara tillämpliga

- alla personer som kontaktar mottagningen får framföra sitt ärende direkt till en socialsekreterare som samma dag bedömer vad situationen kräver.
- personer som inte tillhör Enheten enligt stadens riktlinjer och utarbetad praxis i övrigt, får hjälp till rätt instans.
- vi är respektfulla och lyhörda inför klientens behov och livssituation.
- besökarna får den information och vägledning som situationen kräver genom att personalen är kompetent och besitter de kunskaper som det sociala uppdraget kräver.

En hög rättssäkerhet säkerställs genom att:

- personalen ger tydliga besked om hur personens ärende kommer att handläggas.
- beslut är tydligt motiverade och lätta att förstå.
- socialsekreterarna informerar om rätten att överklaga samt hjälper till med detta vid behov.

(Källa: Dnr 113-661/2005, s 6-7)

I dessa kvalitetsåtaganden står det hur enheten åtar sig att garantera en god service och tillgänglighet gentemot sökande och klienter men det står inte mycket om service gentemot andra aktörer som till exempel andra socialtjänstenheter. Det är dock möjligt att uppfatta Enheten för hemlösa centrala placering inom socialtjänstens organisation i Stockholm som att de har ett omfattande serviceåtagande gentemot stadsdelarna i Stockholm. Detta åtagande skulle i så fall innebära att de har en viktig uppgift att utreda samtliga sökande hemlösa och fördela dem till de stadsdelar som de tillhör. Något särskilt sådant uppdrag finns dock inte dokumenterat i någon verksamhetsplan eller annat dokument.

Regleringen av ansvaret för sökande till Enheten för hemlösa

Den grundläggande regleringen av verksamheten vid Enheten för hemlösa återfinns i Socialtjänstlagen. En viktig paragraf är den andra paragrafen i Socialtjänstlagens andra kapitel: ”Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver” (SoL 2 kap § 2). I enlighet med denna paragraf är Enheten för hemlösa ämnad för de hemlösa som vistas i Stockholms kommun. Eftersom hemlösa inte har någon fast adress så är denna grundläggande bestämmelse ofta svårtolkad när det gäller att avgöra vilken kommun som har det yttersta ansvaret för vem bland de hemlösa. Avgörandet försvåras dessutom av att stockholmsregionen rymmer många kommuner som ligger tätt tillsammans och som är väl sammanlänkade med bland annat gemensam kollektivtrafik. Ändå finns inget förtydligande av hur vistelsebegreppet skall tolkas utan det måste tolkas utifrån praxis i varje enskilt fall, vilket naturligtvis riskerar att ställa till många konflikter mellan de olika kommunerna inom stockholmsregionen.

För att reglera ansvaret inom Stockholms stad finns det sedan ett antal år särskilda riktlinjer som avgör om den sökande skall tas emot av Enheten för hemlösa eller hänvisas vidare till någon stadsdel. Har man sovit den senaste natten i Stockholm och inte varit aktuell hos någon annan stadsdels socialtjänst de senaste två åren och inte heller bott i någon annan kommun så kan man bli aktuell hos Enheten för hemlösa. Likaså om man kommer direkt från

utlandet och kontaktar enheten samma dag som man anländer och samtidigt inte heller kan hänvisas tillbaka till det land man kom ifrån, eller till någon annan kommun.

Förenklat skulle man kunna summera att Enheten för hemlösa tar emot sökande personer som saknar permanent bostad, som inte har kontakt med socialtjänsten och som vistas i Stockholms kommun. Är personen att betrakta som hemlös i en annan kommun, eller i ett annat land, hänvisas han eller hon dit. Likaså om den sökande bor i en annan kommun och nyligen kommit till Stockholm oplanerat utan vare sig boende eller arbete. Har han eller hon avbrutit behandling som var bekostad av annan kommun hänvisas personen tillbaka dit för fortsatt behandling.

Fyra fallbeskrivningar

Eftersom de olika reglerna kan vara svåra att tolka följer nedan ett par olika fallbeskrivningar som visar några exempel på svårigheter som mottagningssektionen kan stöta på när det gäller att avgöra en persons tillhörighet. Fallbeskrivningarna är nedskrivna av en av de anställda vid mottagningssektionen och utgör bearbetningar av några aktuella fall under vintern 2005.

Ung kvinna på flykt från hemorten

Det första exemplet utgörs av en ung kvinna med pågående heroinmissbruk som tidigare var långvarig klient i Enköpings kommun. Senaste kontakten med socialtjänsten var dock i Katrineholm där hon var aktuell i några månader. Katrineholm beviljade behandling som kvinnan fullföljde. Efter detta sökte hon sig till eftervård vid ett behandlingshem på Lidingö. Detta var för två månader sedan. Socialtjänsten i Katrineholm vägrade att betala denna eftervård eftersom de inte hade placerat henne och de ansåg sig ha annan vård att rekommendera. Kvinnan skrevs ut från behandlingshemmet på Lidingö på grund av återfall och har sedan ett par dagar sovit tillfälligt hos en man boende på Ringvägen i Stockholm. Hon är tidigare okänd för Enheten för hemlösa. Vem skall ta emot denna kvinna; Katrineholm, Lidingö eller Enheten för hemlösa? I Katrineholm var hon senast aktuell tills helt nyligen, hon har varit på behandling som bekostats av dem men de hänvisar till att kvinnan numera visats i Stockholm. På Lidingö har hon vistats de senaste två månaderna men hon har inte haft några kontakter med socialtjänsten där, hon är därmed inte ”anhängiggjord”⁵ där. I Stockholm har kvinnan tillbringat de senaste nätterna men har annars ingen anknytning till kommunen. Katrineholm hänvisar till vistelsen på Lidingö eftersom de inte beviljat behandlingen på Lidingö, där hon varit i två månader. Lidingö förnekar att någon kontakt har tagits under tiden hon vistades på behandlingshemmet. Det finns ingen anknytning till Stockholm förutom att hon fått sova hos en man på ett hotellhem ett par nätter.

Ärendet var vid nedtecknandet av fallbeskrivningen inte avgjort men Katrineholm har efter telefonkontakter från Enheten för hemlösa lovat att ta emot kvinnan om hon kommer dit. Kvinnan vill dock inte dit eftersom hon där känner sig förföljd och hotad till livet (förmodligen i samband med ouppklarade narkotikaaffärer). Enhetens personal bearbetar nu kvinnans omgivning för att förmå henne att åka tillbaks till Katrineholm, men den troligaste utvecklingen är att hon håller sig kvar i Stockholm och efterhand kommer att återkomma

⁵ Att vara anhängiggjord hos socialtjänsten innebär att en kontakt har upprättats om att en viss person är i behov av socialtjänstens stöd. Kontakten kan tas av personen själv eller av någon annan, till exempel personal vid en annan socialtjänstenhet.

till Enheten för hemlösa. Om hon då har vistats i Stockholm som hemlös så kommer Enheten för hemlösa att ta emot henne.

Tidigare klient med "ovärdigt boende"

En man har varit aktuell på Enheten för hemlösa men flyttade på eget initiativ till Upplands Bro i april och hyrde där ett mindre hus. Enheten för hemlösa beviljade uppehälle och hyra i två månader efter flytten eftersom det dröjde för mannen att få kontakt med socialtjänsten i Upplands Bro. Under sommaren flyttade mannen från stugan till annat boende i samma område och kontaktade sedan socialtjänsten i Upplands Bro som gjorde ett hembesök hos mannen i september. De godkände inte boendet utan hänvisade honom till Enheten för hemlösa, trots att han då hade bott i kommunen i sammanlagt sex månader. Han fick dock inget skriftligt beslut på avslaget och han fortsatte därför att bo kvar i huset och ansöka om försörjningsstöd, men fick upprepade muntliga avslag i Upplands Bro som hänvisade till Enheten för hemlösa. Enheten hänvisade till Upplands Bro eftersom han bott där ända sedan april och alltså inte varit hemlös i Stockholms kommun. En tid senare åkte han ut från stugan i Upplands Bro eftersom han saknade försörjning och inte kunde betala hyran. Efter detta sover mannen i en källare på Blekingegatan eller på olika härbärgen i Stockholm. Nu har han fått tillfälligt försörjningsstöd för december 2005 av Upplands Bro men har blivit hänvisad till Enheten för hemlösa för att söka stöd för januari. Mannen uppger själv, för enheten, att han vill fortsätta att bo i Upplands Bro och att han åter skulle ha möjlighet att hyra samma stuga, men att han inte vågar göra detta av rädsla för att återigen hamna i samma situation som tidigare. Han misstänker att socialtjänsten i Upplands Bro inte godkänner stugan som värdigt boende och därför vägrar betala ut stöd till hyran. Ärendet är ännu inte avgjort.

Man med tillfälligt boende i annan kommun

En man har tidigare varit aktuell i Sollentuna varigenom han placerades på Solna vandrarhem. Socialtjänsten i Sollentuna stod för hyran och övrig försörjning för mannens uppehälle under ett par månaders tid. Mannen bodde sedan på vandrarhemmet i Solna i flera månader efter detta. Han försörjde sig då själv och betalade hyran med egna pengar. När han plötsligt fick veta att han måste flytta omedelbart, oklart varför, från Solna vandrarhem ringde han till socialtjänsten i Sollentuna där han trodde sig fortfarande vara aktuell. Han fick inget svar därifrån och han kontaktade då socialjouren i Stockholm som hänvisade till socialjouren Norrort som tillhör norrortskommunerna gemensamt. Socialjouren Norrort placerade mannen på Midsommarkransens härbärke i avvaktan på kontakt med den ordinarie socialsekreteraren dagen efter. När det visade sig att mannen var avslutad i Sollentuna så hänvisade Sollentuna till vistelsen den senaste natten; alltså i Stockholm, alternativt Solna, trots att det var Sollentunas socialjour som hade placerat honom i Stockholm. Det finns ingen annan anknytning till Stockholm utan mannen har tidigare bott i Sollentuna och i Solna. Solna vägrade ta emot mannen trots att han bott i Solna flera månader och hänvisade till senaste nattvilan på Midsommarkransens härbärke där han var placerad av socialjouren Norrort.

Fallet gick till avgörande i länsrätten där Sollentuna hävdade att mannen inte längre var ett ärende för dem eftersom han är avslutad där. Solna hänvisade till senaste nattvilan som var

i Stockholm. Enheten för hemlösa menade att mannen var helt okänd för Stockholm och enbart bodde en natt i Stockholm på grund av att socialjouren Norrort placerade honom här.

Länsrätten menade att Solna skulle handlägga ärendet. Solna överklagade domen till Kammarrätten. Kammarrätten menade att Stockholm och Enheten för hemlösa skulle handlägga ärendet på grund av senaste nattvilan. Enheten för hemlösa fick aldrig Kammarrättens dom. Domslutet gick enbart till Solna eftersom det var de som överklagat. När enheten av en slump fick kännedom om domen, och överklagandet, hade mannen redan flyttat till annan kommun och var självförsörjande vilket medförde att avgörandet enbart fick principiell betydelse.

Frisläppt man utan folkbokföringsort

En man har suttit av ett tioårigt fängelsestraff på Norrtäljeanstalten. Han är inte folkbokförd i landet vilket gör att det är vistelsebegreppet som gäller. Om han varit folkbokförd någonstans i Sverige hade det varit folkbokföringsorten som avgjort vem som var ansvarig för mannen. Före straffet bodde mannen i ett annat land. Mannen har aldrig tidigare varit i Stockholm. Han ansökte om behandling enligt kriminalvårdslagens paragraf 34 hos socialtjänsten i Norrtälje några månader innan frigivning men fick avslag⁶. Mannen kontaktade därefter socialtjänsten i Norrtälje cirka sex veckor innan frigivningen för frigivningsplanering men han fick ingen tid utan uppmanades att komma dit på akutbesök efter frigivningen. Mannen kontaktade då föreningen Kriminellas revansch i samhället (KRIS) som hämtade honom vid frigivningen och han fick sova hos KRIS-personal i Västerhaninge en natt. Därpå kontaktade han återigen socialtjänsten i Norrtälje dagen efter. Socialtjänsten i Norrtälje hänvisade nu till senaste nattvilan som var i Västerhaninge där han endast fått sova en natt efter hämtningen av KRIS. KRIS lät då mannen bo tillfälligt i en av de jour-lägenheter som de förfogar över i Stockholm och han blev därefter aktuell på stadsdel i Stockholm eftersom han då vistats i denna stadsdel ett antal dagar.

En tolkning av reglernas budskap

Fallbeskrivningarna är nedtecknade för att illustrera olika svåra situationer som personalen vid mottagningssektionen stöter på i sitt arbete. Många av de ärendekonflikter som målas upp står mellan Enheten för hemlösa och olika kommuner runt omkring Stockholm. De lokala stockholmsreglerna gör att det är lättare att fördela ärenden internt inom Stockholms stad. Vissa relationer är särskilt viktiga för att avgöra tillhörigheten. Tillsammans med personalen vid mottagningssektionen har jag därför sammanställt de viktigaste punkterna i tillhörighetsutredningen i en tabell. Vissa frågor kan uppfattas som mer givna än andra som till exempel vad som skall betraktas som bostad när det gäller att avgöra var personen vistas. Ett viktigt budskap i regleringen är att den skall motverka cirkulationen av hemlösa mellan olika ansvariga kommuner. Eftersom Enheten för hemlösa är den enda socialtjänstenheten som arbetar enkom med hemlösa finns farhågan att andra kommuner skall brista i sitt ansvar och hänvisa till Stockholm. Detta märks även i de tidigare nämnda exemplen där tvisterna står om vad som skall räknas som en värdig bostad, hur länge man skall ha bott på ett visst ställe, hur bostaden är upplåten och förvärvat, hur frivilligt den hemlöse vistas i den ena eller andra kommunen och så vidare. Reglerna som rör fängelsedömda, sjukhusvårdade och

⁶ För att få vård enligt paragraf 34 i kriminalvårdslagen måste socialtjänsten skriva under en ansvarsförbindelse att de tar över efter strafftidens utgång.

andra typer av behandling samt de som rör medborgare från andra länder är alla formulerade för att motverka att ”hemkommunerna” brister i ansvarstagande. Reglerna som rör barn och unga är i huvudsak utformade för att skydda dessa från att hamna på härbärgen och andra olämpliga boenden och därmed beblandas med de mest marginaliserade bland de hemlösa. Som synes i regelsammanställningen avgör den senaste nattvilan vem som ansvarar för vem bland dem som inte har någon annan anknytning till vare sig boende, behandling eller myndigheter. Detta riskerar i vissa fall att få den starkt kontraproduktiva effekten, som återspeglas i ett par av exemplen i det föregående, att om man som hemlös håller sig undan alla former av dokumenterade kontakter med olika myndigheter och lever på gatan så har man efter ett tag lättare att få stöd av Enheten för hemlösa än om man vänder sig till myndigheterna direkt då situationen gick överstyr. Risken att tiden som hemlös förlängs för vissa personer är uppenbar. Denna risk förstoras även som en bieffekt av reglerna som syftar till att motverka övervältring av hemlösa från en ansvarig myndighet till en annan. Reglerna är utformade för att myndigheterna inte på eget bevåg skall kunna avhända sig besvärliga fall. Risken blir då att tröskeln för vilka som skall tas emot från början blir högre, vilket kan yttra sig i tvister mellan olika socialtjänstenheter som gör olika tolkningar om vem som ansvarar för vem och där den sökande hamnar i kläm.

Enhetens tolkning av vad som räknas som boende är mycket vid, även kojor i skogen räknas som boende utifrån Enheten för hemlösas synvinkel när det gäller att avgöra tillhörighet i förhållande till andra kommuner. Som vi såg i en av fallbeskrivningarna finns det dock delade meningar inom socialtjänsten om vad som kan räknas som boende. Här finns en uppenbar risk att enskilda individer hamnar i en situation där ingen socialtjänstenhet vill ta ansvar eftersom de inte har samma uppfattning om hur ordnad en bostad skall vara för att ge skäl för ansvarstagande.

Tabell 1. Avgörande frågor i mottagningssektionens tillhörighetsutredning för att avgöra ärendansvaret i förhållande till andra myndigheter

Vistelse – huvudregeln är att en sökande skall söka stöd hos socialtjänsten i den kommun där han eller hon vistas. Har personen en stark anknytning till någon särskild kommun eftersom han eller hon bott länge, alternativt nyligen bott där, hänvisas personen dit.

Boende – en sökande hänvisas att söka stöd där han eller hon bor. Avgörande är sådana förhållanden som om man har nyckel till bostaden, om man har sina tillhörigheter där och om man "går hem" dit på kvällarna. Bostadens standard spelar mindre roll för denna bedömning. Även boende i garage, koja i skogen eller soffa hos vän kan räknas som boende. Man behöver inte ha någon form av hyreskontrakt eller ens betala hyra för boendet.

Behandling – har den sökande varit på behandling som bekostats av socialtjänsten skall den ansvariga kommunen eller stadsdelen följa upp efter utskrivningen. Kommunen eller stadsdelen har även ansvar för personer som nyligen avbrutit behandling.

Fängelsedömda och sjukhusvårdade – sökande utan kontakt med socialtjänsten och som sitter av fängelsestraff eller är inlagda på sjukhus hänvisas till folkbokföringskommunen. Är den sökande inte folkbokförd i landet gäller vistelsen, alltså kommunen där anstalten eller sjukhuset ligger.

Akutstöd – kommunens yttersta ansvar innebär att sökande kan beviljas stöd för hemresa om personen saknar medel. Sökande kan även beviljas logi en enstaka natt i avvaktan på hemresa.

Tillhörighet i förhållande till stadsdelarna inom Stockholms stad:

Två-årsregeln – sökande som varit aktuell inom någon stadsdel för mindre än två år sedan hänvisas att söka sig dit.

Yngre – sökande 20-25-åringar hänvisas till den stadsdel där han eller hon är eller senast har varit folkbokförd. Har man aldrig varit folkbokförd i Stockholm och i övrigt är att betrakta som hemlös så tillhör man Enheten för hemlösa.

Barn – sökande med barn hänvisas till den stadsdel där de vistas mest eller där de haft sin nattvila. Detta gäller personer som har faktisk vårdnad om barnen, det vill säga de som tar dagligt ansvar för barnens välgång. Sökande i parrelationer där ena parten är aktuell vid någon stadsdel ska helst tillhöra samma stadsdel.

Tillhörighet i förhållande till socialtjänsten utanför Stockholms stad:

Socialtjänstkontakt – har den sökande nyligen haft kontakt med socialtjänsten i någon annan kommun så hänvisas personen dit.

Flytt – sökande som flyttat oplanerat utan att ha ordnat boende eller arbete hänvisas till den kommun som han eller hon flyttat från för att få hjälp att planera flytten bättre.

Nattvilan - den senaste nattvilan avgör vem som ansvarar för sökande utan anknytning till boende, behandling eller myndigheter.

Tillhörighet i förhållande till andra EU-länder¹:

EU-ländernas medborgare har rätt att vistas i Sverige i tre månader under tiden de söker arbete men har inte rätt till försörjningsstöd. Sökande utan medel hänvisas till att återvända till hemlandet.

Tillhörighet i förhållande till länder utanför EU:

Sökande utan uppehållstillstånd hänvisas till hemlandets ambassad för hemresa eller till Migrationsverket om personen behöver ansöka om asyl

¹ Bestämmelserna kring dessa sökande framgår av Stockholms stads riktlinjer för handläggning av ekonomiskt bistånd (s 38 Stockholm stad 2003).

Frågeställningar i enkätundersökningen

Det finns många olika skäl till att man som enskild individ söker sig till Enheten för hemlösa och de situationer man söker utifrån är troligen akuta i olika grad. De grundläggande behov som enheten kan bistå med är försörjningsstöd, behandlingar och olika typer av boenden. Långt ifrån alla som söker sig till enheten blir dock aktualiserade där.

Från mitten av maj och en månad framåt genomförde vi en enkätundersökning om informations- och mottagningssektionens arbete med att ta emot och bedöma de sökandes stödbehov. Under denna period registrerades alla ansökningar om bistånd via telefon och jourbesök. Under samma period användes även en mycket kortfattad enkät för att registrera alla inkommande samtal där information efterfrågades. På så sätt registrerades samtliga inkommande samtal till informations- och mottagningssektionen under en månads tid (enkäterna återfinns i bilaga V). Undersökningen har två syften. För det första vill vi beskriva vilka det är som söker sig till Enheten för hemlösa, vilket stöd de efterfrågar och hur deras akuta situation ser ut. Ett andra syfte är att analysera hur enhetens mottagningssektion sorterar och administrerar de sökande så att de hamnar rätt i socialtjänstens stödssystem.

Frågeställningarna för undersökningen har formulerats i nära samarbete med mottagningssektionens personal. Det är också personalen som genomfört själva fältarbetet i form av ifyllandet av de enkäter som utarbetades. De frågor som utkristalliserades i samtalen med personalen var de följande:

1. Vilka är det som söker stöd hos Enheten för hemlösa?
2. Utgör de som får stöd en särskilt marginaliserad grupp bland de hemlösa?
3. Hur skiljer sig de som hänvisas vidare från dem som aktualiseras?
4. Varför söker så många stöd hos Enheten för hemlösa istället för där de hör hemma?
5. Hur säkerställs det fortsatta stödet för dem som inte aktualiseras?
6. Vilken sorts information efterfrågas av vem?

Den första uppgiften var alltså att ge en övergripande bild av vilka alla sökande är. En sådan bild ger en uppfattning om vilka personer som söker enhetens stöd och samtidigt befinner sig i en sådan position på bostadsmarknaden att de uppfattar sig själva som hemlösa. Även om positionen på bostadsmarknaden ofta utgör det primära skälet för att söka stöd så utesluter inte detta andra skäl att söka. Man kan till exempel söka enbart tillfälligt försörjningsstöd utan att finna anledning att söka stöd för att finna ett boende. Självfallet påverkas de sökande av tillgången till stöd. Många känner till vilka stödformer som socialtjänsten kan bistå med och vilka som inte finns tillgängliga för sökande. Man söker inte gärna förgäves. Detta förhållande påverkar sannolikt även den sammanlagda bilden av de sökande. Man söker sig dit där man tror att man kan finna stöd och följaktligen är det många som aldrig söker sig till Enheten för hemlösa oavsett position på bostadsmarknaden eftersom de hellre försöker lösa situationen på något annat sätt.

Utifrån de tidigare nämnda direktiven utgör det en viktig frågeställning att försöka klargöra om de som får stöd hos Enheten för hemlösa utgör en särskilt marginaliserad grupp bland de hemlösa. Detta är dock inte en lätt fråga att besvara. I princip fordrar ju frågan

även att vi kan jämföra med hemlösa som är aktuella vid de olika stadsdelarna. Någon sådan jämförelsegrupp har vi dock inte tillgång till. Istället gör vi jämförelser mellan dem som aktualiseras och de som hänvisas vidare. De som får söka sig vidare består ju av sådana personer som själva uppfattar att de har sådana problem att de skulle kunna få stöd hos Enheten för hemlösa, även om inte enheten av olika anledningar delar denna bedömning.

Den fjärde frågan är främst utformad efter mottagningssektionens önskemål. Majoriteten av de sökande till Enheten för hemlösa aktualiseras inte och självfallet utgör de sökande som inte aktualiseras en extra arbetsbelastning för personalen. Kan man få reda på varför så många som inte aktualiseras söker sig till enheten kanske man kan utveckla sina arbetsmetoder så att sökandetrycket kan reduceras i ett tidigare skede.

Den femte frågan som vi försöker belysa med hjälp av denna undersökning är hur de sökande som inte aktualiseras hänvisas vidare så att de skall hamna rätt i socialtjänstorganisationen. Eftersom en så pass stor del av de sökande inte aktualiseras är det naturligtvis en viktig uppgift att säkerställa att dessa får det stöd de efterfrågar vid rätt myndighet.

Utöver dessa frågor kartlade vi under undersökningsperioden även de förfrågningar om information som enheten mottog under undersökningsperioden för att kunna beskriva hur stor del av enhetens arbete som ägnas denna typ av service och vilka det är som efterfrågar vilken typ av information.

Metod

Enheten hade tidigare till årsredovisningar och liknande sammanställt statistik om inkommande samtal. Man hade då summerat de inkommande samtalen till ca 3 000 stycken per år. Det var dock svårt att avgöra hur stor andel av dessa samtal som utgjorde ansökningar om stöd och om samma person hade sökt flera gånger. Som en följd av detta var det därför också svårt att avgöra hur stor andel av de sökande som aktualiserades och hur många som hänvisades vidare. Med utgångspunkt i dessa uppgifter och med de praktiska aspekterna i åtanke uppskattades det vara tillräckligt att genomföra en undersökning som kartlade de inkommande samtalen och jourbesöken under en månads tid. Vi kontrollerade även att antalet nyaktualiserade klienter inte skilde sig stort mellan årets månader, enbart juli skilde sig med en något lägre andel nyaktualiserade klienter.

Varje person har enbart räknats en gång oavsett om han eller hon sökt flera gånger under perioden. Undersökningens fältarbete, ifyllandet av enkäten skulle genomföras av enhetens ordinarie personal och enkäten utformades i stor utsträckning som en formalisering av de frågerutiner som utarbetats av personalen under lång tid. Till stöd hade vi även den enkät som tidigare använts av Renate Minas för att kartlägga mottagningssektioner i sju olika kommuner (Minas 2005). Metoden innebar praktiska fördelar, men även vissa problem. Fördelen var främst att personalen blev engagerad i hela forskningsprojektet och på så vis gavs tillfälle att själva reflektera över forskningens problem och metoder. En viktig poäng är ju naturligtvis också att det skulle vara omöjligt för en enskild person att genomföra hela fältarbetet själv inom undersökningens tids- och budgetramar. Problemen är dels att vi inte får svar på vissa frågor som möjligen kunde ha ställts i en mer traditionellt utformad undersökning, och dels även ett större internt bortfall på vissa frågor. Eftersom frågeformuläret följer de gängse frågerutinerna innebär detta att frågor som inte är helt centrala för tillhörighetsutredningen i vissa fall fick ett betydande bortfall. Sammanhängande med detta problem är även att troligen så är många av de sökande medvetna om vad de

förväntas svara på frågor från socialsekreterarna för att få sin ansökan beviljad. De kan rutinerna som de måste gå igenom för att få tillträde till socialtjänsten av egna erfarenheter eller för att de diskuterat med vänner och bekanta. Även detta begränsar möjligheten till mer oväntade eller djupgående frågor. Ytterliggare en begränsning är att jag som forskare hade svårt att överblicka fältarbetet. Vi hade vissa möten och dylikt för att diskutera enkätfrågor och hur själva datainsamlingen skulle gå till. När väl undersökningen pågick löpte fältarbetet dock på utan så mycket inblandning från min sida. Detta innebar att vissa frågor, som till exempel den om vårdnaden av barn, kom att tolkas på olika vis av olika svarande. För att få en mer fullständig belysning av inkommande samtal till informations- och mottagningssektionen användes en kompletterande och mycket kortfattad enkät där alla samtal som inte kom från personer som sökte stöd registrerades. Svaren på denna enkät har använts för att belysa sökprocessen på ett tidigare stadium än där en person faktiskt ansöker om stöd samt för att undersöka vilken typ av information och service mottagningssektionen ger till andra berörda.

Sökande till Enheten för hemlösa

Sammantaget registrerades 84 ansökningar från olika personer under undersökningsmånaden, 72 stycken kom från män och 12 från kvinnor. Den yngsta sökanden var 22 år och den äldsta 65, medelåldern var 40 år. De flesta ansökningarna skedde vid jourbesök. Hela 58 procent av de sökande tog kontakt med enheten genom att komma till enheten och anmäla sig direkt i dörren. Enbart en fjärdedel av de sökande ringde först och resten hade någon annan till hjälp vid sin första kontakt.

Enheten bedriver ingen egentlig informationsverksamhet utan rekryteringen av sökande sker till stor del genom det sedan länge upparbetade, breda kontaktnätet. Det var vanligast att de sökande fick kännedom om enheten tack vare att han eller hon själv varit aktuell vid ett tidigare tillfälle, 25 procent uppgav detta svar. Det var näst vanligast att man fått kännedom om enheten via andra aktörer som på olika vis arbetar med hemlösa till exempel inom frivården, polisen, härbärgen eller frivilligorganisationer. Först i tredje hand kom informationen från andra socialtjänstenheter, främst inom Stockolms stad, som alltså utgör mindre viktiga källor för information om möjligheterna att söka stöd hos Enheten för hemlösa.

Tabell 2. Sökande till Enheten för hemlösa under maj 2005. Ålder, kön, hur den första kontakten togs och hur man fått kännedom om enheten

	84 sökande, därav:		34 aktualiserade, därav:	
	Procent	Antal	Procent	Antal
Ålder				
20-25 år	6	5	0	0
26-39 år	31	26	41	14
40-49 år	38	32	35	12
50-65 år	23	19	24	8
Ej svar	2	2	0	0
Kön				
Män	84	71	88	30
Kvinnor	14	12	12	4
Ej svar	1	1	0	0
Första kontakt				
Telefon	24	19	38	13
Jourbesök	58	49	41	14
Annan person ringde	18	15	21	7
Ej svar	1	1	0	0
Folkbokföringsort				
Stockholms stad	49	41	62	21
Stockholms län (exkl staden)	18	15	9	3
Övriga Sverige	18	15	18	6
Annat land	8	7	9	3
Uppgift saknas/ej svar	7	6	3	1
Kännedom om Enheten för hemlösa				
Tidigare aktuell	25	21	47	16
Socialtjänsten i Stockholm (exkl efh)	13	11	15	5
Socialjouren och uppsökare	7	6	0	0
Socialtjänsten utanför Stockholms stad	2	2	0	0
Kännedom från andra aktörer	19	16	26	9
Känt till sedan länge eller genom bekant	17	14	6	2
Ej svar	17	14	6	2

Tidigare kontakter

Majoriteten av de sökande hade tidigare haft kontakt med socialtjänsten men för 12 procent var detta deras första kontakt. I ytterligare 10 procent av fallen har socialsekreteraren inte fått någon information om den sökandes tidigare kontakter, men resten, 79 procent, hade tidigare haft kontakt med socialtjänsten, vanligtvis i Stockholm. De tidigare kontakterna var relativt jämnt fördelade över: Enheten för hemlösa; 29 procent, någon av Stockholms stadsdelar; 30 procent, socialtjänsten inom Stockholms län; 24 procent och övriga landet; 19 procent. Dessutom uppgav sex personer att de hade haft kontakt med socialtjänsten i något annat land. Tretton av dem som uppgav att de haft kontakt med Enheten för hemlösa hade även haft kontakt med socialtjänsten någon annanstans vilket gör att tabellens summa nedan blir högre än det totala antalet sökande

Tabell 3. Sökande till Enheten för hemlösa under maj 2005. Tidigare kontakter med socialtjänsten och andra aktörer

	84 sökande, därav:		34 aktualiserade, därav:	
	Procent	Antal	Procent	Antal
Kontakter med socialtjänsten⁸				
Tidigare i kontakt med socialtjänsten	79	66	76	26
Därav:				
med EfH ⁹	29	24	36	14
med stadsdel i Stockholm	30	25	18	6
med socialtjänsten i Stockholms län	24	20	21	7
med annan kommun i Sverige	19	16	26	9
i annat land	7	6	6	2
Ingen tidigare kontakt med socialtjänsten	12	10	18	6
Ej svar/okänt	10	8	3	1
Kontakter med andra aktörer				
Kontakt med frivilligorganisation	26	22	29	10
Kontakt med sjukvård	13	11	15	5
Ingen/okänt/ej svar	61	51	56	19

Vi frågade även om kontakter med andra aktörer än socialtjänsten. En fjärdedel av de sökande uppgav att de haft kontakt med olika frivilligorganisationer som arbetar med hemlösa och 13 procent hade någon gång i sitt liv sökt sjukvård för något som han eller hon förknippade

⁸ Tabellen bygger på en fråga där flera svarsalternativ kunde fyllas i och därför överstiger summan av svar antalet respondenter.

⁹ Det var 24 personer som tidigare varit aktuella vid Enheten för hemlösa men något färre, 21 personer, som uppgav att de fått kännedom om Enheten för hemlösa tack vare att de tidigare varit aktuella. Två av dessa uppgav att de kände till Enheten för hemlösa sedan länge och en att han fått kännedom om enheten via frivården.

med sin hemlöshet. De allra flesta av dem som uppgav kontakt med frivilligorganisationer hade haft det under de allra senaste dagarna eller senaste natten, vilket indikerar att härbärgen och utskänkningsställen för mat och liknande som drivs av frivilligorganisationerna fungerar som viktiga uppsamlare av klienter för Enheten för hemlösa. Samtidigt är bortfallet på denna fråga mycket stort så uppgifterna får tolkas mer som minimiuppgifter än antalsskattningar.

Sökskäl

Den vanligaste anledningen att söka stöd hos enheten var akuta försörjningsproblem, 57 procent uppgav detta på en flervalsfråga, 46 procent uppgav att de främst sökte akut boende, 45 procent angav dessutom att de behövde hjälp med ett mer stadigvarande boende. Det var dock inte så vanligt att man uppgav mer långsiktiga försörjningsproblem; 19 procent angav detta som ett skäl för att söka. Andra typer av problem var det relativt få som uppgav. Enbart tolv personer uppgav missbruksproblem och fem personer angav psykiska problem som bidragande för sin ansökan om stöd. De sökande uppgav även vissa andra skäl men dessa var inte så vanligt förekommande, till exempel nämns pengar för en hemresa eller stöd för tandvård.

Tabell 4. Sökande till Enheten för hemlösa under maj 2005.¹⁰

Sökskäl ¹¹	84 sökande, därav:		34 aktualiserade, därav:	
	Procent	Antal	Procent	Antal
Akut boende	46	39	53	18
Stadigvarande boende	45	38	50	17
Akut försörjning	57	48	53	18
Långsiktig försörjning	19	16	18	6
Söker för psykiska problem	6	5	15	5
Söker för missbruk	14	12	18	6
Söker av andra skäl	15	13	18	6
Okänt/ej svar	2	2	0	0

¹⁰ Tabellen bygger på en fråga där flera svarsalternativ kunde fyllas i och därför överstiger summan av svar antalet respondenter.

¹¹ Tabellen bygger på en fråga där flera svarsalternativ kunde fyllas i och därför överstiger summan av svar antalet respondenter.

Civilstånd

De allra flesta sökande var inte oväntat ensamstående. Enbart 13 personer uppgav att de var gifta, samboende eller hade andra typer av fasta förhållanden och 14 personer hade barn under 18 år¹².

Bostadssituation

Det var 20 procent som uppgav att de någon period under de senaste två åren hade haft en egen lägenhet, 21 procent hade bott med andrahandskontrakt eller liknande under samma period, 14 procent i någon form av institution, vanligen fängelse. Slutligen uppgav 23 procent att de bott utomlands. De olika svarsalternativen är inte sinsemellan uteslutande utan många har uppgett flera olika typer av boenden under den senaste tvåårsperioden. Det var dock 10 procent, eller åtta personer, som uppgav att de inte haft någon form av vare sig fast eller tillfälligt boende de senaste två åren.

Vi frågade även dem som haft en mer stadigvarande situation vad som hände med bostaden. Det vanligaste svaret var att de separerat, 12 av 28 uppgav detta skäl. Relativt många, 10 personer, hade även blivit vräkta och resterande 6 personer uppgav andra skäl till att de blivit av med sin bostad.

För att bilda oss en uppfattning om de sökandes mer akuta situation frågade vi hur de spenderat den senaste natten. Det vanligaste var att de bott hos vänner, 29 procent uppgav detta. Det var även relativt vanligt att de bott på härbärke; 18 procent. Ytterligare 10 procent hade spenderat natten utomhus och 11 procent i bil eller husvagn. Tillsammans med dem som bott på härbärke utgör de som hade dessa former av mycket tillfälligt boende en relativt stor andel av de sökande; 32 personer.

¹² Vi efterfrågade även om de sökande hade vårdnaden om barn eller inte men frågan tolkades olika av olika socialsekreterare och av den anledningen redovisas inte svaren på frågan.

Tabell 5. Sökande till Enheten för hemlösa under maj 2005. Uppdelat efter boendeförhållanden och försörjning

	84 sökande, därav:		34 aktualiserade, därav:	
	Procent	Antal	Procent	Antal
Boende senaste två åren¹³				
Någon period haft egen lägenhet	20	17	12	4
Någon period bott i andra hand	21	18	15	5
Någon gång bott på härbärke	17	14	24	8
Någon gång bott på institution	14	12	21	7
Någon period bott utomlands	23	19	26	9
Någon gång blivit vräkt	12	10	9	3
Helt saknat boende senaste två åren	10	8	24	8
Okänt/ ej svar	11	9	3	1
Boende senaste natten				
Hos släkt eller vänner	29	24	35	12
I bil eller husvagn	11	9	3	1
Utomhus	10	8	15	5
På härbärke	18	15	21	7
På institution	8	7	15	5
Annat	15	13	12	4
Okänt/ej svar	10	8	0	0
Var spenderade du senaste natten?				
Inom Stockholms stad	67	56	74	25
Utanför Stockholms stad	21	18	24	8
Okänt/ej svar	12	10	3	1
Försörjning				
Löneinkomster	5	4	6	2
Pension	26	22	26	9
Försörjningsstöd	8	7	3	1
Okänd/ ej svar	17	14	6	2
Saknas, vänner, annat, tiggeri eller kriminalitet	44	37	59	20

¹³ Tabellen bygger på en fråga där flera svarsalternativ kunde fyllas i och därför överstiger summan av svar antalet respondenter.

Försörjning

Den absolut vanligaste typen av inkomst den senaste månaden kom från förtidspension; 26 procent försörjde sig på detta vis. Enbart fyra personer, 5 procent, uppgav att de försörjde sig på löneinkomster och ännu färre, tre personer, angav att de levde på tillfällig sjukpenning eller A-kassa. Få angav försörjningsstöd, 8 procent, och lika många uppgav att de levde på vänners inkomster. Mycket få angav att de levde av kriminalitet, tiggeri eller annat. Övriga saknade inkomster helt eller så var deras inkomstkälla okänd. Vi frågade även efter medsökandes inkomster men det är enbart ett mycket litet antal enkäter där någon medsökande finns nämnd, även om den sökande uppger sig vara gift, sambo eller ha annan stadigvarande relation så finns inte medsökandes inkomster registrerade. Att en så stor andel av de sökandes försörjning är okänd är delvis en effekt av att inkomsterna inte tillhör de centrala uppgifterna i tillhörighetsutredningen vilket har lett till många ofullständigt ifyllda enkäter.

Akuta och mer långsiktiga problem

Hemlöshet är naturligtvis ett mycket akut problem som fordrar akuta insatser från samhället för att ge de sökande tak över huvudet för natten. Men samtidigt finns det bakomliggande mer långsiktiga problem som bidrar till uppkomsten av hemlösheten både på det individuella och strukturella planet. I denna undersökning har vi dels försökt att klargöra vad de sökande uppger för skäl för sin ansökan om stöd i det akuta läge då de vänder sig till Enheten för hemlösa. Vi har dessutom bett de mottagande socialsekreterarna att göra en summarisk uppskattning av de sökandes behov av mer långsiktiga och akuta behov av sociala insatser. Dessa mått utgör naturligtvis enbart grova indikatorer på hur pass akuta problem de sökande försöker komma till rätta med och hur socialsekreterarna bedömer deras behov, men sammantaget kan de ge en fingervisning om i vilken situation de sökande befinner sig i just vid söktillfället.

Tabell 6 och 7. Sökande till Enheten för hemlösa under maj 2005. Uppdelat efter sökskäl och mottagningssektionens bedömning av sökandes behov av sociala insatser¹⁴

Socialsekreterarnas bedömning:			
	Mindre akuta behov	Större akuta behov	Totalt
Akuta sökskäl	16	42	58
Inga akuta sökskäl	8	7	15
Totalt	24	49	73

Socialsekreterarnas bedömning:			
	Mindre långsiktiga behov	Större långsiktiga behov	Totalt
Långsiktiga sökskäl	11	27	38
Inga långsiktiga sökskäl	9	23	32
Totalt	20	50	70

¹⁴ Bastalen för dessa tabeller utgörs av de 84 sökande. Det finns dock två bortfall på frågan om sökskäl, samtidigt har de som i socialsekreterarnas bedömningar hamnat på mitten av den sjugradiga skalan räknats bort. Dessa utgjorde 9 personer i tabellen med akuta problem och behov och 12 i den med de mer långsiktiga behoven och sökskälen.

Tabellerna visar att majoriteten bland de sökande uppger akuta skäl när de söker till Enheten för hemlösa. Det kan röra sig om såväl akut behov av försörjning, av bostad eller både och. Vanligast är att de sökande uppger akuta försörjningsproblem. Tabellerna visar även en relativt stor samstämmighet mellan socialsekreterarnas bedömning och de skäl som de sökande uppger både när det gäller de akuta och långsiktiga frågorna¹⁵. Den största skillnaden återfinns i de fall då de sökande inte själva anger några långsiktiga problem med försörjning eller boende, men där socialsekreterarna ändå i relativt stor utsträckning bedömer att den sökande har stora behov av sociala insatser. Resultaten antyder att socialsekreterarna bedömer de sökandes långsiktiga behov av sociala insatser som något större än vad de sökande uppger vid söktillfället: De sökande betonar de akuta problemen medan socialsekreterarna oftare ser behov av långsiktiga sociala insatser. Denna tolkning ligger väl i linje med de tidigare refererade resultaten från forskningen kring dem som söker missbruksvård vilka pekar på att dessa först och främst söker stöd för att bearbeta de negativa konsekvenser som de upplever att deras situationen innebär (Blomquist & Christophs 2005).

Enhetens bedömningar av de sökandes tillhörighet

Denna del av undersökningen syftar till att ge en bild av hur mottagningssektionen begränsar klientpopulationen och sorterar ut vilka som kan få stöd och vilka som blir hänvisade att söka sig vidare någon annanstans. Vi försökte formulera undersökningens enkätfrågor så att de så långt som möjligt utgjorde en systematisering av de frågerutiner som med tidens gång utvecklats för att utreda om den sökande tillhör enhetens ansvarsområde eller inte. Utredningen startar så fort en person tar kontakt med enheten för att ansöka om stöd. I vissa fall genomförs hela utredningen via telefon, men det är vanligare att klienten kommer på ett jourbesök. Tillhörighetsutredningen styrs i mångt och mycket av de olika lagar och regler som fördelar ansvaret mellan enheten, stadsdelarna, kranskommunerna och resten av landet och som diskuterades i inledningen av detta kapitel. Reglerna gör att vissa frågor är helt centrala i tillhörighetsutredningen. Det första frågeområdet som socialsekreteraren försöker kartlägga är om man tidigare har varit i kontakt med sociala myndigheter och i så fall när. Det andra viktiga frågeområdet är den aktuella boendesituationen: Hur har man bott den senaste tiden? Hur har man spenderat den senaste natten? Hur har man bott de senaste två åren? Utifrån svaren på dessa frågor försöker mottagningssektionen bilda sig en uppfattning om hur den sökandes situation ser ut och om han eller hon tillhör enhetens ansvarsområde eller inte. Om den sökande inte tillhör enhetens ansvar så skall han eller hon lotsas vidare till den stadsdel eller den kommun som har ansvaret för just denna person.

Sökprocessen återspeglad i enkätundersökningen

Om vi utgår från den sökande individens synvinkel så kan sökprocessen sägas ta sin början när en person som har någon typ av problem finner det troligt att Enheten för hemlösa är rätt instans att söka stöd för att komma ur sin situation. Detta förutsätter alltså att personen i fråga har kännedom om att enheten överhuvudtaget existerar och vilken typ av verksamhet som bedrivs, alternativt att någon i personens omgivning, som känner till Enheten för hemlösa, tar kontakt för den sökandes räkning. Nästa steg är att den sökande personligen kontaktar

¹⁵ Korrelationsanalyser (rxy) mellan de dikotoma variablerna om sökskäl som oberoende och skalorna över socialsekreterarnas bedömningar som beroende visar dock inte några signifikanta resultat på femprocentnivån.

enheten med sitt ärende. Denna första kontakt kan tas via telefon eller jourbesök. Om den första kontakten tas via telefon gör personalen redan då en första bedömning av den sökandes tillhörighet. Om det uppfattas som sannolikt att den sökande kan komma att bli aktuell så kallas han eller hon till ett jourbesök för vidare utredning. Vid jourbesöket fortsätter tillhörighetsutredningen med frågor som kretsar kring den sökandes kontakter med socialtjänsten och hans eller hennes boendeförhållanden. Om den sökande befinns tillhöra enhetens ansvarsområde så kontrolleras inkomster, kontakter med socialtjänsten i Stockholm, uppgifter i bilregistret och så vidare. Efter detta lämnar mottagningssektionen i de allra flesta fall över ärendet till utredningssektionen. Utredningssektionen försöker i sin tur kartlägga vilken typ av stöd den sökande behöver och fördelar sedan ärendet till en lämplig socialsekreterare vid något av de olika teamen. I undantagsfall kan den sökande överlämnas direkt till något av teamen utan att passera utredningssektionen. Detta är vanligast om den sökande varit aktuell till helt nyligen och han eller hon därför redan har en utarbetad personlig kontakt som känner till den sökande situation.

Begränsningar före ansökningstillfället

Under undersökningsmånaden registrerades sammanlagt 209 inkommande samtal. Den större delen av dessa samtal, 125 stycken, uppfattade personalen som informationssamtal och för dem användes den kortfattade enkäten med enbart ett fåtal frågor om vem den uppringande personen var och vilken typ av information som efterfrågades. Bland dessa informations-samtal var det 26 stycken som kom från personer som de mottagande socialsekreterarna karakteriserade som hemlösa och i dessa fall kan gränsen vara svår att dra mellan vilka som skall betraktas som sökande, och som borde ha registrerats på den mer omfattande enkäten och vilka som enbart efterfrågade information. Samma sak gäller i ytterligare 50 fall där samtalen kom från socialsekreterare från andra stadsdelar, kommuner, härbärges-, vårdpersonal och liknande och som rörde information om en enskild persons tillhörighet. Den kortfattade informationsenkäten drabbades även av ett visst bortfall som personalen uppskattar till ca tio procent. För att korrigera för bortfallet räknades de 26 samtalen från hemlösa och de 50 samtalen från vårdpersonal rörande klienttillhörighet upp med det uppskattade bortfallet om tio procent, vilket resulterade i samtal om 84 personer. Dessa 84 samtal utgjorde alltså frågor om vilken socialtjänstenhet enskilda personer tillhörde och vilka regler som gäller för sökande och som redan på telefon hänvisades vidare till någon annan myndighet eller stadsdel eller som nöjde sig med den information de fick. Det finns ingen mer information än så om dessa personer. Det går inte att avgöra om de sökte sig vidare på egen hand, om de lät bli helt eller om de kanske avvaktade och sökte igen vid ett senare tillfälle. Uppgifterna bör därför tolkas med stor försiktighet. Men de ger ändå en fingervisning om att urvalet av de sökande till en inte försumbar del sker före det att en person faktiskt personligen vänder sig till enheten för att ansöka om stöd. Dessa 84 samtal behandlade alltså ärenden som sorterades ut från att över huvudtaget komma till ansökningsstadiet och denna sortering är enligt undersökningens uppgifter faktiskt antalsmässigt mer omfattande än den sortering som registrerades på den mer omfattande enkäten. I den var det 50 personer som hänvisades vidare någon annanstans med sina problem.

Begränsningar vid ansökningstillfället

Det var 84 personer som registrerades som sökande på den mer omfattande enkäten. Över hälften av dessa, 49 personer eller 58 procent, kom direkt på jourbesök utan att ringa först. Vid besöken får de sökande först berätta lite om sig själva och varför han eller hon söker stöd. Den första mer avgörande frågan är dock om man tidigare haft kontakt med socialtjänsten. En viktig fråga för dem som tidigare varit i kontakt med socialtjänsten är var denna kontakt skedde. Om den var i Stockholm och inträffade för mindre än två år sedan säger nämligen stadens interna överenskommelser att den sökande tillhör den stadsdel han eller hon då var i kontakt med. Det var 25 personer som uppgav att de hade varit i kontakt med någon stadsdel i Stockholm och 51 som inte varit det, för resterande 8 personer saknas uppgifter. Av de sökande var det 25 personer som uppgav att de tidigare hade varit i kontakt med någon stadsdel i Stockholm och 51 som inte varit det, för resterande 8 personer saknades uppgifter om sådana kontakter. Av de 25 personer som hade varit i kontakt med någon stadsdel var det 13 personer som haft denna kontakt för mindre än två år sedan, övriga hade haft sin kontakt för längre än två år sedan. Detta innebär att två-årsregeln uteslöt 13 personer eller 15 procent av de registrerade sökande från att ha möjlighet att lämna in en formell ansökan om stöd hos Enheten för hemlösa. Övriga 71 personer var möjliga att aktualisera trots denna överenskommelse, men enbart hälften eller 34 personer kom att aktualiseras.

Bland de 71 personer som var möjliga att aktualisera trots två-årsregeln påvisade undersökningen ett par olika förhållanden som tycks ha haft betydelse för om den sökande aktualiserades eller inte¹⁶. Om den sökande uppgav att han eller hon hade fått kännedom om Enheten för hemlösa genom att tidigare ha varit aktuell fanns en signifikant större chans att åter aktualiseras. Av de 21 personer som uppgav detta aktualiserades 16 stycken ($r_{xy}=0,328$ $p=0,006$). Sökande som tog den första kontakten via telefon aktualiserades oftare än andra ($r_{xy}=0,316$ $p=0,004$) och sökande som kom direkt på jourbesök mer sällan ($r_{xy}=-0,284$ $p=0,009$). De sökande som var folkbokförda i Stockholm hade en signifikant större chans att bli aktualiserade ($r_{xy}=0,352$ $p=0,002$), medan de som under den senaste två-årsperioden haft någon form av förstahandshandskontrakt hade signifikant mindre chans att aktualiseras ($r_{xy}=-0,249$ $p=0,025$).

Ytterligare tre variabler gav signifikanta utslag vid korrelationsanalyser i fyrfältstabeller, men eftersom antalet personer som befann sig i dessa situationer var så pass få bör dessa resultat tolkas med viss försiktighet. Frågorna gällde om den sökande uppgav psykiska problem som sökskäl ($r_{xy}=0,282$ $p=0,010$) eller om den sökande uppgav att han eller hon helt saknat boende de senaste två åren ($r_{xy}=0,373$ $p=0,001$). Båda dessa sökskälen gav större chanser att aktualiseras, medan de som uppgav att de hade kännedom om Enheten för hemlösa sedan länge å andra sidan hade mindre chanser att aktualiseras ($r_{xy}=-0,252$ $p=0,027$). Det var enbart fem personer som uppgav psykiska problem som sökskäl och sex personer som helt saknat boende, alla dessa aktualiserades, och det var enbart fyra personer som angav att de hade kännedom om Enheten för hemlösa sedan länge.

¹⁶ Samtliga variabelers korrelation med om personen aktualiserades eller inte har kontrollerats med hjälp av dummyvariabler i fyrfältstabeller utan att andra signifikanta korrelationer funnits än de som redovisas i texten. Korrelationerna har undersökts med hjälp av r_{xy} och en signifikansnivå på 5 procent i ett ensidigt test. De som hade bött med andrahandskontrakt någon gång under de senaste två åren var nära signifikansnivån ($r_{xy}=-0,207$ $p=0,054$). Även de som hade försörjningsstöd senaste månaden hade nära nog signifikant mindre chans att aktualiseras ($r_{xy}=-0,209$ $p=0,056$) men de var enbart 5 personer. Korrelationerna prövades även med chi-två test med samma resultat.

I undersökningen frågade vi även bland annat efter hur man spenderat den senaste natten. Men detta tycktes inte ha någon större betydelse för om man aktualiserades eller inte. Inte heller om man hade haft kontakt med frivilligorganisationer eller sjukvård för något som förknippades med hemlösheten korrelerade med om man aktualiserades eller inte. Det fanns inga signifikanta skillnader när det gäller kön, ålder, civilstånd eller försörjningssituation bland de sökande som aktualiserades och de som hänvisades vidare. Slutligen gav inte heller de två skalor som konstruerades för att indikera hur pass stora behov den sökande bedömdes ha av akuta respektive långsiktiga sociala insatser någon korrelation med om de aktualiserades eller inte. Personalen vid mottagningssektionen bedömde med andra ord inte själva att de som aktualiserades hade varken större eller mindre behov av akuta eller långsiktiga sociala insatser än dem som inte aktualiserades.

De negativa resultaten kan till en del bero på att urvalet var litet. Troligen var det till viss del även så att mätinstrumentet inte tillräckligt väl förmådde att fånga de faktorer som avgör om man kommer att aktualiseras eller inte. Närmast tillhands ligger att det var frågorna om boende som inte belyste den sökandes vistelse på ett tillfredställande vis. Bortsett från detta tyder de uppgifter vi har tillgång till i denna undersökning på att gruppen som aktualiserades inte skiljde sig mycket från dem som hänvisades vidare. Däremot tycks sättet som man kom i kontakt med Enheten för hemlösa ha haft en viss betydelse. De som tog en första kontakt via telefon hade större chanser att aktualiseras, vilket talar för att en första sortering av de sökande sker redan innan det personliga besöket. De som kom direkt till Enheten för hemlösa för ett jourbesök, vilket är det vanligaste sättet att ta den första kontakten, hade mindre chanser att aktualiseras. En rimlig tolkning av resultaten är att mottagningssektionen i första hand koncentrerar sig på att välja ut dem bland de sökande som har starkast koppling till Stockholm och detta gäller när de som uteslöts av två-årsregeln räknats bort. Särskilt har de som tidigare varit aktuella vid Enheten för hemlösa lättare att åter aktualiseras därför att de redan passerat en tidigare kontroll. I andra hand tycks den mer långsiktiga bostadssituationen ha en betydelse för om man aktualiseras eller inte. Hade man under de senaste två åren haft en mer permanent bostad talade detta emot att man aktualiserades. Vad den sökande uppgav för sökskäl och hur pass stora behov av sociala insatser han eller hon bedömdes ha tycks ha haft mindre betydelse. Det verkar dock som om det fanns ett visst särskilt utrymme för att ta emot dem med psykiska problem. Sammantaget tycks de som aktualiserades varken ha haft större eller mindre behov av sociala insatser än de övriga, men de hade oftare starkare band till Stockholms stad och Enheten för hemlösa och de tog oftare en första kontakt via telefon.

Åtgärder för dem som inte aktualiseras

En sökande person som nekats stöd från Enheten för hemlösa ska lotsas vidare så att han eller hon hamnar rätt i socialtjänstorganisationen. Av de 84 sökande var det sammanlagt 50 personer som inte aktualiserades. Av dem var det 17 personer som i första hand hänvisades till en annan stadsdel inom Stockholms stad, tio personer hänvisades till någon av kommunerna i Stockholms län, fem personer hänvisades till socialtjänsten i någon annan svensk kommun. Tre personer uppmanades att söka stöd i något annat land, en inom sjukvården, en till migrationsverket och två personer uppmanades att söka sig fram på den öppna bostadsmarknaden på egen hand. Kvar blir elva personer som inte aktualiserades och som inte heller hänvisades att söka sig vidare någon annanstans och två personer som utgjorde bortfall på denna fråga.

Vi frågade även hur socialsekreteraren gick till väga för att försäkra sig om att den sökande fick tillgång till det stöd han eller hon efterfrågade vid det ställe dit han eller hon hänvisades. I sammantaget 21 av de 50 fall där den sökande inte aktualiserades hos enheten tog personalen någon typ av kontakt med den myndighet som personen hänvisades till för att försäkra sig om att personen i fråga hamnade rätt. I elva fall nöjde man sig med att informera personen själv om var han eller hon skulle söka sig för att få det stöd som efterfrågades. Inom Stockholms kommun var detta det vanligaste sättet att lotsa en person vidare. I två fall, av 17, ringde man upp socialsekreterarna i den aktuella stadsdelen och i sex fall skickades information om att den sökande var på väg brevlades. I de tio fall där den sökande hänvisades vidare till någon kranskommun var det vanligare att ringa upp socialsekreteraren. Detta skedde i fyra fall, två personer uppmanades att söka sig vidare själva och i ett fall skickades ett brev. När någon hänvisades till kommuner i andra delar av landet, fem fall, togs telefonkontakt vid ett tillfälle. Ett brev skickades och två personer uppmanades att söka sig vidare själva.

För att få en indikation på om socialsekreterarna lyckades kommunicera resultatet från tillhörighetsutredningen till den sökande ombads även socialsekreterarna att bedöma huruvida de kommit överens med den sökande om tillhörigheten. Av de 50 sökande som hänvisades vidare ansåg socialsekreterarna att man kommit helt eller i stort sett överens i 22 fall medan man misslyckats med detta i 17 fall, i resterande elva fall ansåg man det inte möjligt att avgöra detta eller så har man inte svarat på frågan alls.

Informations- och serviceåtgärder

I syfte att kartlägga hur stor del av informations- och mottagningssektionens arbete som ägnades åt service och vilka det var som efterfrågade vilken typ av information registrerades alla inkommande samtal till informations- och mottagningssektionen på en mycket kortfattad enkät. Som nämnts tidigare drabbades tyvärr denna enkät av ett visst bortfall. Det var under perioder med ovanligt mycket inkommande samtal som personalen inte hann med att registrera vissa samtal. Personalen uppskattade bortfallet till ca tio procent. Det finns inget som tyder på att bortfallet skulle vara snett fördelat utan personalen gör bedömningen att bortfallet inte drabbade någon särskild typ av samtal eller att vissa dagar fallit bort.

Den absolut vanligaste formen av samtal var information om klienttillhörighet. Av sammanlagt 125 registrerade samtal var 75 stycken eller 60 procent en förfrågan om en viss namngiven person var aktuell hos enheten eller inte. Många av dessa samtal, 22 stycken, kom från olika socialsekreterare som i de allra flesta fallen hade frågor om en enskild persons tillhörighet. Ett lika stort antal samtal, 22 stycken, kom från polisen som sökte efter en person att delge någon form av ärende. Det kan till exempel röra sig om delgivning av inställelse till rättegång eller liknande vilket innebär att socialtjänstens sekretess bryts med stöd av delgivningslagen. Det finns en upparbetad rutin kring detta som innebär att polisen ringer sina delgivningsärenden och personalen upplyser om personen i fråga är aktuell eller inte och, om så är fallet, var han eller hon går att nå. Personalen vid Enheten för hemlösa får aldrig veta vad dessa ärenden rör sig om. Något färre samtal, 19 stycken, kom från personal inom vård och behandling, härbärgespersonal och uppsökare, även dessa frågade oftast om klienttillhörighet.

Utöver samtalen om klienttillhörighet inkom ytterligare 12 samtal, 10 procent, som efterfrågade mer allmän information om riktlinjerna för tillhörighet. Denna typ av

förfrågningar kan komma såväl från socialsekreterare vid andra stadsdelar som kommuner eller hemlösa själva. Dessutom var det 13 personer som efterfrågade information om hemlöshet i allmänhet och 14 samtal som den svarande vid mottagningssektionen inte kunde besvara utan hänvisade vidare till någon annan bättre lämpad person.

Tabell 8. Telefonsamtal från personer som sökte information uppdelat efter yrke samt typ av ärende

	Socialsekreterare	Härbärges-, vårdpersonal och uppsökare	Polis	Frivård	Hemlös	Annan	Totalt
Klienttillhörighet	22	19	22	8	3	1	75
Riktlinjer för tillhörighet	5	1	0	0	4	2	12
Allmän information	3	3	0	1	5	1	13
Hänvisas vidare för att få information	1	0	0	0	11	2	14
Annat	4	2	1	0	3	1	11
Totalt	35	25	23	9	26	7	25

Om vi delar upp materialet i ganska breda kategorier efter vem som ringde kan vi se att de allra flesta samtalen, knappt hälften eller 60 stycken, kom från personer inom socialtjänsten, härbärgespersonal, uppsökare och andra inom vårdsektorn. En dryg fjärdedel, 32 samtal, kom mycket på grund av delgivningsärendena, från polis och frivård, och en knapp fjärdedel kom från hemlösa själva (26 samtal). Utöver dessa grupper av samtal återstår sju samtal som inte kunde placeras i någon av dessa kategorier.

Informations- och mottagningssektionens dubbla roller

Enheten för hemlösas informations- och mottagningssektion skiljer sig en del från andra mottagningssektioner inom socialtjänsten i och med enhetens stadsövergripande uppgift, vilket medför att ökad vikt läggs på sektionens begränsande roll. Men den stadsövergripande positionen innebär också att sektionen har en viktig roll att fylla för att vägleda de sökande som inte aktualiseras vid Enheten för hemlösa så att de hamnar rätt i socialtjänstens organisation.

Informations- och mottagningssektionens huvudsakliga uppdrag är att göra en tillhörighetsutredning. Man skall avgöra om den sökande tillhör enhetens ansvarsområde eller inte. Gör han eller hon inte det så skall den sökande hänvisas till socialtjänsten i den stadsdel eller kommun där han eller hon hör hemma. För att reglera ansvaret för olika sökande

mellan den centrala och lokala organisationen och mellan de olika lokala enheterna sinsemellan har en uppsättning riktlinjer utarbetats. Riktlinjerna har utformats med syfte att poängtera att det är stadsdelarna som har det huvudsakliga ansvaret för de hemlösa. Enheten för hemlösa skall utgöra ett expertorgan med större möjligheter att sätta sig in i varje enskilt fall och kunna visa större förståelse och ha större kompetens när det gäller de mest utsattas problem. Enhetens klientarbete skall inriktas mot att finna lösningar för en mycket begränsad grupp av svårt marginaliserade som annars riskerar att inte få det stöd de behöver vid stadsdelarna. Detta ger mottagningssektionen en mycket svår och viktig uppgift. Den skall ta emot de mest marginaliserade bland de sökande, vilket innebär att flertalet av de sökande måste hänvisas vidare till andra myndigheter. Samtidigt skall de ta emot de mest marginaliserade med öppna armar och utgöra deras länk till stöd, trots upprepade misslyckanden. Dessutom skall de ge god service till sökande som hänvisas vidare, till övriga stadsdelar, frivilligorganisationer och andra som efterfrågar information. Det är hur mottagningssektionen vid Enheten för hemlösa klarar denna balansgång som jag i detta kapitel försökt ge en inblick i.

Sökande, aktualiserade och vidarehänvisade

En sammanfattning av de sökandes situation vid ansökningstillfället visar att den genomsnittliga sökanden är en ensamstående man på strax över fyrtio år som kommer direkt till enhetens jourmottagning eftersom han har akuta försörjnings- och bostadsproblem. Det var enbart nio personer som inte efterfrågade vare sig försörjningsstöd eller hjälp att finna en bostad; tre av dessa var missbruksärenden och de övriga utgjorde ansökningar om mer begränsade åtgärder som att täcka kostnaderna för en biljett till hemorten eller liknande. Samtidigt var det 32 personer som uppgav att de behövde både försörjningsstöd och stöd för att finna en bostad. Vidare var det 20 personer som enbart sökte stöd för försörjningsproblem och 21 personer menade att de inte hade några försörjningsproblem utan att de enbart sökte stöd för sina bostadsproblem. När jag analyserade skillnaderna mellan dessa grupper fann jag enbart små skillnader i deras tidigare situation och kontakter med olika aktörer som arbetar med hemlöshet. Det fanns dock vissa skillnader i hur de spenderat den senaste natten: de som enbart sökte försörjning hade oftare sin mest akuta situation löst genom att de sov hos vänner och bekanta eller, vilket var mindre vanligt, i bil eller husvagn. Bland dem som sökte enbart boende var det vanligast att de hade spenderat natten på härbärge.

En stor majoritet av de sökande till Enheten för hemlösa hade tidigare erfarenheter av socialtjänsten, enbart tio personer uppgav att de aldrig tidigare varit i kontakt med socialtjänsten, många hade även haft kontakter med frivilligorganisationer och flera hade sökt sjukhusvård för något som de förknippade med sin situation som hemlös. Även om det var en relativt stor andel av de sökande som hade sin försörjning ordnad genom att de var förtidspensionärer så uppgav de flesta, över hälften, att deras huvudsakliga sökskäl var akuta försörjningsproblem. Många av de sökande hade flyttat runt många gånger under de senaste två åren, en femtedel hade under dessa två år haft en egen lägenhet som de blivit av med, vanligen för att de separerat, vilket var lika vanligt bland kvinnor som män, men flera hade även blivit vräkta. Enbart en mindre andel av de sökande uppgav att de helt saknat boende under de senaste två åren. Det var dock vanligast att man kunnat bo hos vänner och bekanta vilket även var det vanligaste sättet som de spenderat den senaste natten. Närmare

40 procent av de sökande hade dock den senaste natten bott på härbärke, utomhus, i bil eller husvagn.

Personalen vid mottagningssektionen bedömde att de allra flesta av de sökande hade mycket stora behov av såväl akuta som långsiktiga sociala insatser. Trots detta blev de flesta hänvisade att söka sig vidare någon annanstans. Undersökningen kunde inte visa några tydliga skillnader i de sökandes bakgrund eller problembild mellan dem som aktualiserades och dem som hänvisades vidare. Det fåtal sökande som uppgav att de hade psykiska problem och de som uppgav att de inte hade haft något boende alls de senaste två åren aktualiserades dock i högre utsträckning än andra, men eftersom antalet personer i dessa grupper var så få kan detta vara ett utslag av slumpen. Undersökningen ger inga tydliga indikationer om på vilka grunder som enskilda personer hänvisades att söka sig vidare någon annanstans. Två-årsregeln som utformades för att reglera ansvaret för de hemlösa inom Stockholms stad medförde enbart att 13 personer hänvisades vidare. En mycket stor del av informations- och mottagningssektionens arbete gick ut på att förklara de krångliga tillhörighetsreglerna för olika berörda aktörer och att svara på frågor om enskilda personer var aktuella vid enheten eller inte. Många samtal gällde en förfrågan från polis i något delgivningsärende. Men en relativt stor andel av de samtal som registrerades som informationssamtal kom från personer som bedömdes som hemlösa av personalen vid mottagningssektionen. Detta visar att sorteringen av vilka som slutligen registreras som sökande startar långt före ett faktiskt besök eller telefonsamtal där man söker stöd. Många som känner till socialtjänstens organisation kan säkert hitta rätt från början men andra måste först sondera terrängen innan de bestämmer sig för att söka överhuvudtaget och var de i så fall skall vända sig. Den viktigaste informationskällan för de sökande var enheten själv men även andra aktörer såsom härbärgen och andra som kommer i direkt kontakt med de hemlösa var viktiga informationskällor för de sökande.

Mottagningssektionens åtgärder när det gäller att hänvisa olika sökande till rätt instans inom socialtjänsten tycks inte fungera som det var tänkt. Av de 50 sökande som inte aktualiserades var det enbart i 21 fall som personalen vidtog någon konkret åtgärd för att försäkra sig om att den sökande fick tillgång till det stöd som han eller hon efterfrågade. I elva av dessa fall var åtgärden att uppmana dem att själva söka sig vidare till en namngiven stadsdel eller kommun. I sammanlagt sju av fallen ringdes socialsekreteraren vid den andra socialtjänstenheten upp, åtta brev skickades om att den sökande var på väg och i vissa av dessa fall togs både telefon- och brevkontakt. De allra flesta som inte aktualiserades hänvisades till att själva söka det stöd de fann lämpligt. En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att flera av dessa personer inte var i något större behov av sociala insatser och alltså borde klara sig på egen hand. Men mot detta talar de resultat som indikerar att det inte fanns några tydliga skillnader mellan dem som aktualiserades och dem som hänvisades vidare.

Regleringen av tillhörigheten

Socialtjänstlagens bestämmelser är mycket vaga när det gäller att avgöra vem som ansvarar för vem. Lagen säger att socialtjänsten har det yttersta ansvaret för dem som vistas i kommunen. I Stockholm har ett dokument utvecklats där man försöker förtydliga ansvarsfördelningen inom staden men relationerna till andra kommuner finns inte specificerade på samma sätt. Undersökningen av de sökandes boendesituation de senaste två åren visar på en mycket stor rörlighet bland de sökande och fallbeskrivningarna i kapitlets inledning

visar att det finns stora skillnader i hur olika socialtjänstenheter tolkar ansvarsfrågan. De oklara reglerna medför stora risker att ansvariga myndigheter ser möjligheter att tolka situationen som att någon annan är ansvarig för de hemlösa.

Sökprocessen

Forskningen kring dem som söker stöd hos socialtjänsten visar att sök- och sorteringsprocessen är utdragen över tid och att vilka som kommer att bli klienter sorteras fram genom en långdragen process som innehåller olika faser. Många av de sökande till Enheten för hemlösa rekryteras via deras omgivning när de söker upp olika hjälpinrättningar för hemlösa som härbärgen och utskänkingsställen. I vissa fall har den första kontakten med Enheten skett via ombud. De allra flesta söker dock upp enheten personligen vid ett jourbesök. De senaste tio åren har olika åtgärder vidtagits för att begränsa antalet klienter vid Enheten för hemlösa, riktlinjer har utvecklats och enheten har bytt beteckningen ”bostadslös” mot ”hemlös” för att markera att man inte kan söka bostad vid Enheten för hemlösa. Med en stor bostadsbrist blir sökandetrycket större och socialtjänsten tvingas på detta vis markera avståndstagande från dem som enbart söker bostad. Enheten för hemlösa riktar in sitt arbete mot olika problem som man menar orsakar enskilda individers bostadslöshet och försöker inte motverka bostadslöshet i sig. Att döma av de bedömningar som personalen vid enhetens mottagningssektion gör har en majoritet av de sökande stora såväl akuta som långsiktiga behov av sociala insatser. Om det är de nämnda åtgärderna eller annat som begränsat sökandetrycket till dem med stora behov av sociala insatser går inte att avgöra men det tycks alltså inte vara många av de sökande som inte har stora behov av sociala insatser. Undersökningen indikerar att den viktigaste sorteringen av sökande till Enheten för hemlösa sker före själva ansökningstillfället men att relativt många även sorteras ut genom mottagningssektionens tillhörighetsutredning. En strikt tolkning av tillhörighetsreglerna kan bidra till ett minskat sökandetryck genom att mottagningssektionen får en dubbelt begränsande funktion. Antalet sökande begränsas dels vid de faktiska ansökningstillfällena och dels, och kanske ännu viktigare, genom att en strikt tolkning av tillhörighetsreglerna signalerar att det för många inte är lönt att söka sig till Enheten för hemlösa. Risken med detta arbetssätt är självfallet att även de som skulle ha rätt till stöd och som skulle kunna bli hjälpta undviker att söka stöd hos socialtjänsten och att vi på så vis får ett underutnyttjande av socialtjänstens resurser. Om vi beaktar forskningsresultaten från sökande till missbruksvården som säger att många drar sig i det längsta för att söka vård och att särskilt kvinnor undviker att söka vård på grund av rädsla för stigmatisering finns det en risk att dessa grupper helt undviker att söka stöd om grindvaktfunktionen betonas alltför starkt.

4. VÄGAR FRÅN HEMLÖSHET

Syftet med denna del av undersökningen är att belysa olika vägar ut ur hemlöshet för de klienter som en gång varit aktuella vid Enheten för hemlösa. Intresset rör alltså de personer som efter det att de varit i en så pass utsatt situation att de sökt stöd hos Enheten för hemlösa lyckats röra sig mot en mer etablerad situation. Det har varit av särskilt intresse att försöka finna dem för vilka enheten haft en avgörande betydelse i etableringsprocessen.

Socialforskningsinstitutet i Köpenhamn har nyligen genomfört en uppföljningsstudie av dem som bodde på någon dansk institution för hemlöshet 1997 (Geerdsen et al 2005). Undersökningen har en mycket ambitiös design som baseras på en kombination av strukturerade intervjuer och registeruppgifter från olika myndigheter. Registeruppgifterna analyserades för samtliga 4 579 personer som vid något tillfälle under 1997 bodde på en § 105-institution¹⁷ och intervjuer genomfördes med 842 av dessa. Resultaten visar att det är en överraskande stor andel som, enligt registeruppgifterna, har en egen bostad vid uppföljningen 2004, alltså sju år efter att de bott på någon institution för hemlösa. Däremot är deras ekonomiska situation fortfarande inte den bästa. Enbart 20 procent av de som bott på ”forsogshjem”¹⁸ var i arbete och hälften hade förtidspension medan 20 procent hade försörjningsstöd (dagpenge/kontanhjaelp). Skulder var mycket starkt hämmande i processen mot en egen bostad och kvinnor med barn var de som hade störst chans att bo i ett eget hem 2004. Även de med högre vidareutbildning hade med större sannolikhet ett ordnat boende. Däremot kunde man inte se något samband mellan varaktigheten på det tidigare institutionsboendet och sannolikheten att få en egen bostad. Den enda typ av sociala insatser man kunde notera någon markant effekt av i gruppen som helhet var borådigivning. Man prövade även om en rad andra typer av insatser haft effekter på de undersöktas bostadssituation, på deras allmänna levnadsvillkor eller sociala nätverk utan att finna några positiva resultat. Även om till exempel en insats som kontaktmannaskap uppfattades som ett bra sätt att stärka nätverket av hela 80 procent av de svarande så fanns det inga signifikanta effekter av detta på gruppnivå. De negativa resultaten kan enligt de danska forskarna troligtvis till viss del förklaras av att det oftast är de med störst problem som får tillgång till denna typ av stöd. Svårigheterna att finna stöd för att vissa insatser leder till vissa resultat kan med andra ord bero på ett metodproblem; de som får tillgång till stöd är ofta de som har störst problem och därför måste de röra sig en längre väg än övriga för att hamna på samma nivå som dem som inte deltog i insatsen. I undersökningen genomfördes även särskilda analyser bland de mest utsatta av de hemlösa; de med psykiska problem och de med alkohol- eller narkotikamissbruk och man fann i dessa grupper vissa intressanta resultat. På basis av multivariata regressionsanalyser skisserade forskarna två idealtyper inom varje grupp med

¹⁷ Paragraf 105 i den danska biståndslagen beskriver att dessa boenden är till för ”personer, der er hjemløse, eller som icke kan tillvaenne sig det normale samfundsliv.” (s 16 Geerdsen et al 2005). Hemlöshet är inte helt kopplat till bostadslöshet i Dansk lagstiftning utan begreppet rymmer där även en tydligare social dimension.

¹⁸ Forsogshjem är en form av vårdhem med omsorgsprägel.

markant olika stor sannolikhet att ha ett eget boende 2004. Analyserna visar att det i alla tre grupperna går att spåra en idealtypisk person som med mycket stor sannolikhet (över 95 procent) hade en bostad vid uppföljningen 2004. Bland dem med psykiska problem var de avgörande faktorerna om man var kvinna och hade kontakt med borådgivare. Bland dem med alkoholproblem var det kvinnor med längre utbildning och som varit i kontakt med öppenvården (alkoholambulatorium) som hade större sannolikhet att ha en egen bostad. Och slutligen var det avgörande bland dem med narkotikaproblem att ha högre ålder, hemmaboende barn, förtidspension, färre brottmålsdomar, att man flyttat färre gånger de senaste fem åren, att man fått en bostadsanvisning från kommunen (kommunens boliganvisning) samt deltagit i aktiveringsprogram.

Dessa analyser visar att kvinnor i Danmark har större sannolikhet till att få en egen bostad även bland de mer utsatta grupperna, frånsatt bland narkotikamissbrukarna som skiljer sig mer från de båda andra grupperna på flera olika punkter. Statistiken tycks även visa att vissa typer av insatser har effekter för vissa målgrupper även om det inte sågs så mycket mer om detta i studien. Bland dem med psykiska problem tycks borådgivning vara framgångsrik, bland dem med alkoholproblem tycks "alkoholambulatorium" ha effekt och bland dem med narkotikaproblem tycks kommunal bostadsanvisning och aktivering bidra till större sannolikhet att ha en egen bostad sju år efter observationsperioden. En slutsats man kan dra från den danska studien är alltså att det även bland de mest utsatta grupperna ingalunda är en hopplös situation att vara hemlös. Även bland dessa grupper finns det ett ansevärt antal individer som går mot ett eget boende på lite sikt.

Exitprocessen och forskning om uppbrottet från olika avvikande livsstilar

Den danska studien ger en god övergripande bild av olika gruppers väg ut ur hemlöshet. Den visar även att vägen ut i många fall är en mycket långvarig process. Undersökningen säger dock inte mycket om varför vissa insatser är effektiva eller inte eller varför vissa grupper klarar sig bättre än andra. Det finns inte heller någon teoretisk ambition i undersökningen. Ulla-Carin Hedin och Sven-Axel Månsson har i en studie av kvinnors uppbrott ur prostitution en tydligare förklarande ambition när det gäller att förstå själva uppbrottsprocessen (Hedin och Månsson 1998). Utgångspunkten för deras undersökning är den amerikanska sociologen Helen Rose Fuchs Ebaughs generella teori om "exitprocessen." Denna generella teori har hon utvecklat dels utifrån sina egna erfarenheter efter att lämnat ett liv som nunna dels med hjälp av intervjuer bland ett stort antal personer som lämnat olika yrkesroller som till exempel poliser läkare och lärare men även bland dem som brutit mot en tidigare avvikande livsstil som fångar, alkoholister och transsexuella. Fuchs Ebaugh beskriver rollutträdet i fyra olika faser: I) De första tvivlen II) Sökande efter alternativ III) Vändpunkten IV) Att bygga ett nytt liv. Hedin och Månsson har stor användning av denna modell när de analyserar ett antal prostituerades uppbrottsprocess. Den första slutsatsen de drar av sin studie är att uppbrottet från prostitutionen är en mycket långvarig process även för dem som enbart varit prostituerade under en begränsad period. Stegen mellan de olika faser som Fuchs Ebaugh beskriver går inte alltid i en tydlig riktning framåt utan vägen är ryckig och personerna rör sig ibland framåt ibland bakåt och kanske ibland även åt sidan. Övergången mellan de olika stadierna kan bäst beskrivas som påverkade av "pushes" och "pulls" det vill säga vissa händelser föser personen vidare i processen medan andra krafter drar i individen i en viss riktning. Att föda barn kan till exempel i vissa lägen, och för vissa

personer, bidra till ett beslut att dra sig ur prostitution (pull) och samtidigt kan vissa traumatiska händelser i prostitutionsvärlden bidra till samma beslut (push). Sådana kritiska händelser beskriver Hedin och Månsson som ”ögonöppnande händelser”. Det är alltså frågan om särskilda händelser som individen själv kan redogöra för och som bidragit till det egna beslutet att sluta prostituera sig. Hedin och Månsson vänder sig dock mot en alltför individualistisk och rationalistisk tolkning av uppbrottsprocessen även om de ser många möjligheter att tolka sitt material i denna riktning. Individen har en stor och ibland avgörande betydelse, men uppbrottsprocessen måste även tolkas utifrån strukturella och relationella påverkansfaktorer. Diskussionen om de strukturella faktorerna är mycket kortfattad. De relationella faktorerna diskuteras dock mer utförligt och författarna lyfter bland annat fram relationen till den egna modern, som visade sig mycket betydelsefull och laddad i uppbrottsprocessen. Kvinnornas partnerval visade sig också ha stor potentiell betydelse och kunde bidra såväl i en negativ som positiv riktning. Förhållandet till de egna barnen visade sig även det mycket betydelsefullt i undersökningen och utgjorde i flera fall ett avgörande incitament till uppbrott. Även kvinnornas förmåga och vilja att skapa andra nära vänskapsrelationer bidrog positivt i uppbrottsprocessen. Slutligen nämner Hedin och Månsson det sociala arbetets betydelse i uppbrottsprocessen. Behovet av professionellt stöd var som störst just vid själva uppbrottet och i perioden närmast efter detta. Kvinnorna plågades då av olika krisreaktioner, skamkänslor och självförakt som de behövde professionell hjälp att hantera. Kvinnorna hade även stora behov av stöd för att kunna bygga upp ett nytt liv och där ekonomiskt stöd, hjälp att finna bostad, arbete och liknande praktiska frågor kunde lösas med stöd från socialtjänsten.

Jan Blomquist har forskat om vägar ut från alkohol- och narkotikamissbruk och har studerat både dem som slutat med stöd av behandling och dem som slutat utan detta stöd. Hans senaste bok i ämnet handlar om dem som slutat missbruka narkotika (Blomquist 2002). Blomquist finner vissa skillnader mellan dem som slutat med hjälp av behandling och dem som slutat utan. De som slutade efter behandling hade en något mer problematisk uppväxt och de hade varit mer marginaliserade än de som senare slutade på egen hand. Likheterna överväger dock mellan de båda grupperna och detta gäller även i uppbrottsprocessen. Blomquist menar att den som missbrukar samlar på sig ökade negativa erfarenheter under missbruket och att alla de intervjuades uppbrottsprocess inleddes efter att missbruket och dess negativa konsekvenser kulminerat men att självläkarna i högre grad även hade någon positiv händelse i livet som väckt hopp om möjligheten till en förändring i positiv riktning. De som sökte behandling gjorde det i större utsträckning för att försöka komma till rätta med missbrukets negativa konsekvenser och i mindre utsträckning i förhoppning om någon annorlunda framtid utan missbruk.

Blomquist diskuterar vad dessa forskningsresultat innebär för behandlingen av narkotikamissbrukare. Han menar att behandlingen bör vara mycket individuellt anpassad efter den sökandes hjälpbehov eftersom detta hjälpbehov ser mycket olika ut i olika skeden i förändringsprocessen. Behandling är för vissa personer och i vissa faser ett bra stöd, men inte för alla personer och i alla faser. Blomquist lyfter även fram att behandlingsalternativet alltid måste finnas tillgängligt för dem som behöver det men att det även är mycket viktigt för en lyckad förändringsprocess vilka alternativa livsmöjligheter som står till buds. En missbrukare måste kunna hysa realistiska förhoppningar om ett annat liv med positiva förtecken inom en rad olika livsområden för att uppbrottsprocessen skall vara genomförbar.

Alain Topor har studerat återhämtning från svåra psykiska störningar (Topor 2001). Topor utgår även han från Fuchs Ebaughs fasmodell över "exitprocessen" men Topor diskuterar även mer utförligt hur behandlingspersonal och psykiatrisk forskning kommit att betrakta vissa psykiska sjukdomar som kroniska. Det exempel som Topor lyfter fram är schizofreni som för många utgör ett gott exempel på en tydlig psykiatrisk diagnos som är mycket svår att återhämta sig från. Topor visar dock att så inte alls är fallet. Diagnosen schizofreni är inte alls så entydig som man kan förledas att tro och möjligheten att återhämta sig från de psykiska störningar som förknippas med diagnosen beror mycket på vad man lägger för innebörd i begreppet. Att återhämta sig kan för en person vara att kunna leva ett gott liv i ett eget hem men med visst stöd. För en annan kan det innebära att man lär sig leva med sina hallucinationer och att vissa till och med kan delta i arbetslivet på de villkor som fungerar för just honom eller henne. Graden av återhämtning bedöms med detta synsätt bäst av individen själv och inte av hans eller hennes psykiatriker.

Leila Billquist och Lisbeth Johnsson har genomfört en undersökning av avslutade ärenden vid en barn- och familjeenhet vid socialtjänsten i Göteborg (Billquist och Johnsson 2004). Syftet med undersökningen var att belysa socialbidragstagares utträde ur klientrollen. Undersökningen baseras på akter och ett mindre antal intervjuer med före detta klienter. Forskarna samlade uppgifter om de ärenden som avslutades vid den aktuella enheten under 2001 vilka uppskattades till 206 stycken. Efter en översiktlig sortering av akterna granskades 52 akter noggrannare där man bedömde chansen som störst att finna dem som klivit ur klientrollen. Bland dessa var det många som haft kontakt med socialtjänsten under mycket lång tid, sedan slutet av 1980-talet eller början av 1990-talet eller som under lika lång tid kommit och gått. Det var enbart tretton klienter som efter två år helt hade upphört att vara klienter inom socialtjänsten, övriga var fortfarande i någon mening klienter. Det vanliga mönstret var således att ett avslutat ärende vid en socialtjänstenhet antingen omedelbart eller efter en kortare periods uppehåll, övertas av någon annan socialtjänstenhet eller att någon annan familjemedlem istället aktualiseras. Billquist och Johnssons undersökning visar även att det finns betydande problem förknippade med att använda aktmaterial för forskningsändamål. De menar att aktstudier måste kompletteras med intervjuer med socialsekreterare men framförallt med klientintervjuer för att ge en god bild av den process som leder från klientrollen till ett mer etablerat liv.

Etableringsprocessen bland hemlösa klienter

Forskningen kring "exitprocessen" bland olika personer som brutit med sina tidigare mer problemtungda liv ger oss vissa intressanta uppslag till frågor att studera bland Enheten för hemlösas klienter. Samtidigt måste vi komma ihåg att även om hemlöshet ofta betraktas som ett mycket allvarligt socialt problem som många av de drabbade individerna har mycket svårt att ta sig ur så är det kanske inte på så vis som i flera av de tidigare refererade studierna något som behöver präglä en persons hela tillvaro. Det kan tyckas långsökt att jämföra etableringsprocessen från hemlöshet med brytningen från ett livsval som nunna mot ett mer "normalt" liv. De refererade undersökningarna handlar dock om uppbrottet från olika typer av avvikande livsstilar som ofta kopplas samman med hemlöshet och många av de slutsatser och frågor som ställs inom dessa studier torde vara giltiga även vid studiet av hemlöshet.

En viktig slutsats vi bör komma ihåg är att exit-, återhämtnings- eller uppbrottsprocessen ofta är långvarig och att den inte följer någon given mall. I forskningen kring

uppbrottsprocessen ligger ju målet redan klart. De som man forskar om har verkligen lämnat ett tidigare liv för ett annat, uppbrottet är ett faktum. Men vägen dit är oklar. Den innehåller vissa generella steg men enskilda individers uppbrottsprocess behöver inte alltid leda framåt utan det tycks vara relativt vanligt med återfall och sidospår. För att utforska vad som leder framåt används begreppen ”push” och ”pull”. Vissa faktorer skjuter individen framåt i processen medan andra fungerar mer som draghjälp. Negativa konsekvenser av en tillvaro som uteliggare, att man fryser när man sover på en parkbänk, kan beskrivas som ”push” medan till exempel förändrade närrelationer, som att man träffar en ny kvinna eller man som ger livet mening, som ”pull”. Även olika kritiska händelser beskrivs som centrala för att leda processen framåt. Det kan handla om en traumatisk upplevelse, som till exempel ett överfall, som fungerar som en ögonöppnande händelse, eller att någon nära släkting får ett barn, som gör att personen i fråga kommer till mer eller mindre plötslig insikt om sin tillvaro, vilket kan påverka uppbrottet. De svenska forskarna som studerat uppbrottsprocessen vill inte att deras studier skall tolkas alltför individualistiskt utan påpekar gärna att processen äger rum i en omgivande miljö som på olika vis formar processens framskridande och framgång. Även om man alltså gör dessa påpekanden är det ofta svårt att påvisa olika strukturella faktorer som inverkan på processen. De mer närliggande relationella faktorerna diskuteras dock oftare. Exempelvis diskuterar Hedin och Månsson socialtjänstens betydelse vid uppbrottet från en tillvaro som prostituerad. Framförallt nämns det praktiska stöd som socialtjänsten kan ge i uppbrottsprocessen när det gäller att ordna tillvaron strax efter uppbrottet, att få en ordnad ekonomi, någonstans att bo och en meningsfull sysselsättning. I enlighet med resonemanget om ”pulls” poängterar forskningen kring uppbrottsprocessen att de alternativ som står till buds är viktiga för en framgångsrik uppbrottsprocess. För att lämna en tillvaro som uteliggare krävs att det finns en alternativ tillvaro som täcker de grundläggande behoven av sysselsättning, försörjning, boende och vänskap och som verkar ligga inom räckhåll. Samtidigt visar forskningen att liksom själva tillvaron som prostituerad, alkoholist eller schizofren inte är ensartad är heller inte tillvaron efter uppbrottsprocessen likartad för alla. Överfört till hemlöshetsdiskussionen kan det för en 60-årig man, som varit uteliggare de senaste fem åren innan han vände sig till Enheten för hemlösa, vara nog så attraktivt att få leva ett stillsamt liv på något pensionärshem eller liknande, medan situationen kan se helt annorlunda ut för en trettioårig kvinna som efter mer tillfälliga problem vänder sig till enheten för att få stöd. Billquist och Johnssons studie visar dessutom att många av socialtjänstens långvariga klienter fortsätter att vara klienter hos en annan socialtjänstenhet efter avslut hos den första.

Metod och avgränsningar

För att genomföra denna undersökning analyserades situationen för de 281 klienter som avslutades vid Enheten för hemlösa under 2003 och som inte åter aktualiserades under samma år¹⁹. Bland dessa klienter har vi försökt hitta dem som verkligen har rört sig från en mer långvarig period i hemlöshet till att ha ett fast boende och en mer eller mindre ordnad försörjning. Tonvikten har lagts på boendesituationen och vi har därför koncentrerat analysen till dem som avslutats i samband med att de skrivit ett eget förstahandskontrakt eller fått ett

¹⁹ Ett stort tack till Sonia Persson vid Enheten för hemlösa som har hjälpt till med att tolka och koda journalanteckningarna för dessa personer.

annat likvärdigt boende²⁰ i samband med att de avslutats vid enheten. Vi har särskilt letat efter dem där Enheten för hemlösa haft avgörande betydelse för etableringsprocessen. För att ge en inramning till diskussionen av dessa fall har vi även genomfört en översiktlig analys av samtliga avslutade klienter. I ett nästa steg har vi intervjuat ett urval av dem som avslutats i samband med att de skrivit ett eget förstahandskontrakt för att försöka belysa hur just hans eller hennes väg mot en egen lägenhet gestaltat sig. Vi har även, efter informerat samtycke från klienterna, haft möjlighet att studera klienternas personakter vid enheten²¹. De intervjuade har vissa gemensamma förutsättningar för att över huvudtaget bli tillfrågade om en intervju men de har skilda anledningar att ställa upp. Flera av de intervjuade var mycket stolta över att de ändå tagit ett viktigt etableringssteg till slut. Det var i samtliga fall otvivelaktigt att de faktiskt rört sig mot en mer etablerad tillvaro. Ett par av de intervjuade ville också gärna berätta om sin situation som ett led i sin behandling eller eftervård. De var till exempel aktiva inom Anonyma Alkoholister eller Anonyma Narkomaner där en viktig beståndsdel är att öppet beskriva sitt tidigare missbruk och verka för att andra tar steget från missbruket. En av de intervjuade ville berätta om sin tid som hemlös eftersom hon vill beskriva det dåliga sätt som hon tyckte sig bli bemött på när hon sökte stöd hos Enheten för hemlösa. I fallbeskrivningarna försöker vi belysa hur de olika intervjuade personerna själva beskriver sin livsbana från barndomen via en tid som hemlös och framförallt hur deras väg från hemlöshet till en egen lägenhet gestaltat sig. Utgångspunkten har varit att låta de intervjuade själva berätta så fritt som möjligt utifrån de givna ramarna²² (Intervjuguiden återfinns i bilaga II). Vid intervjuerna har vi haft en intervjuguide tillgänglig men i många fall har de intervjuade berättat mycket öppet och fritt om sina liv. Ambitionen var inledningsvis att även fylla i en mer strukturerad form av kalender ”Life History Calendar” (bilaga III) där olika händelser och levnadsomständigheter kunde föras in på en tidsaxel. Detta visade sig svårt att genomföra med denna population och eftersom antalet intervjuer inte blev lika stort som planerades från början frångicks denna ambition (Freedman et al 1997). Varje intervju har pågått under cirka två timmars tid och spelats in på band. Vid intervjutillfällena har vi samtidigt frågat de intervjuade om vi får undersöka deras akter vid Enheten för hemlösa samt intervjua de socialsekreterare som de varit i kontakt med där. I samtliga fall utom ett har vi fått ett sådant tillstånd.

Avslutade klienter på väg mot etablering eller fortsatt marginalisering?

Sammantaget var 1 184 personer aktuella vid Enheten för hemlösa någon period under 2003. Enligt enhetens inventering var medelåldern bland klienterna cirka 50 år. Cirka 83 procent av samtliga klienter var män och 17 procent kvinnor (Beijer 2002). Av dessa 1 184 aktuella klienter avslutades 24 procent eller 281 klienter som inte återaktualiserades under samma år (2003). De allra flesta (65 procent) av de avslutade klienterna hade enligt uppgifterna i deras personakter en kombination av missbruksproblem, bostadslöshet och försörjningsproblem när de en gång sökte sig till enheten. Endast 25 personer sökte enbart bostad och inget annat stöd, 39 personer sökte enbart ekonomiskt bistånd, 18 personer

²⁰ Som likvärdigt boende avses bostadsrättslägenhet eller äganderätt i form av villa eller radhus.

²¹ Undersökningen har prövats och godkänts av Stockholmsregionens forskningsetiska nämnd (Dnr 2005/188-31).

²² För en mer utförlig diskussion om metodfrågor när det gäller tolkning av livsberättelser och narrativ forskning rekommenderas Atkinson (1998), Öberg (1997), Järvinen (2001), Johansson (2005) och Freedman et al (1997). Metodproblem när det gäller aktstudier finns diskuterat i Billquist och Johansson (2004).

sökte enbart för att komma i kontakt med missbruksvård och resten sökte för en kombination av dessa skäl²³. Av de avslutade ärendena var 15 procent kvinnor (att jämföra med 17 procent bland samtliga klienter i 2003 års inventering). Kvinnorna sökte något oftare för enbart ekonomiskt stöd eller bostadslöshet än männen, men det rör sig inte om några avsevärda könsskillnader utan kombinationen med missbruk dominerar även bland kvinnorna.

Medelåldern bland de avslutade klienterna var 44 år och de hade i genomsnitt haft kontakt med enheten under 3 år och 7 månader, men spridningen kring denna genomsnittliga kontakttid²⁴ var relativt stor. Det var vanligast med en period mellan 1-3 år mellan första och sista kontakt, men 22 procent hade haft kontakt med enheten under 5 år eller mer och 12 procent av de avslutade klienterna hade en mycket kort kontaktperiod om enbart 1-3 månader.

Tabell 9. Avslutade klienter 2003 uppdelade efter ålder vid avslutet och tid sedan deras första kontakt med Enheten för hemlösa

	<i>1-3 mån</i>	<i>3-6 mån</i>	<i>6-12 mån</i>	<i>1-3 år</i>	<i>3-5 år</i>	<i>5-10 år</i>	<i>10 år eller mer</i>	Totalt
Yngre än 25 år	1	2	2	1	0	0	0	6
25-34	6	16	15	19	4	3	0	63
35-44	12	11	15	21	11	11	3	84
45-54	10	5	12	7	12	8	12	66
55-64	4	5	6	8	4	10	7	44
65 år eller äldre	2	2	0	0	4	3	7	18
Totalt	35	41	50	56	35	35	29	81

²³ Dessa uppgifter kommer från akterna och utgör socialsekreterarna vid de olika teamens bedömning av den aktuella klientens behov. Denna bedömning stämmer inte alltid överens med de sökskal som klienterna uppger vid ansökningstillfället som vi ser om vi jämför dess uppgifter med dem i kapitlet om mottagandet av nya sökande.

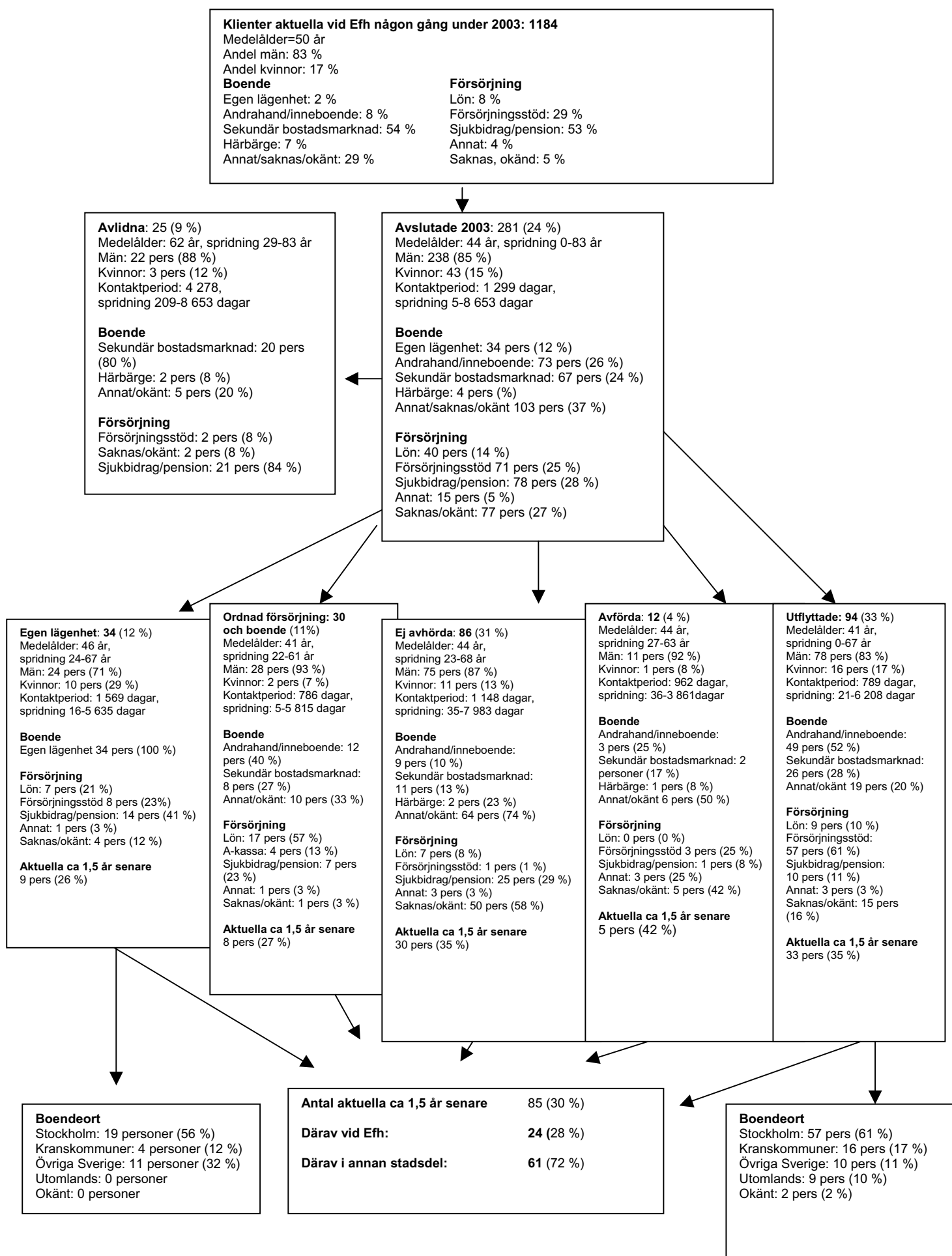
²⁴ Kontakttiden har räknats från första gången klienten kom i kontakt med enheten till tillfället för avslutet. Klienten kan med andra ord ha varit avslutad under längre eller kortare perioder under denna kontakttid. Det tycks vara relativt vanligt att man kommer och går som klient hos enheten för hemlösa. Många har varit aktuella under flera separata kortare eller längre perioder. Samtidigt finns det relativt många klienter som varit aktuella under en mycket lång och sammanhängande tid.

Avslutningsskäl

Det finns sannolikt lika många skäl att en klient avslutas som det finns klienter och socialsekreterare. Enheten för hemlösa har dock två huvudsakliga linjer att följa och det är klientens boende och försörjning. Har man en fast adress så kan man inte vara aktuell hos Enheten för hemlösa och skaffar man sig ett mer ordnat boende under tiden vid enheten så avaktualiseras man hos enheten. Har man då fortsatta försörjningsproblem så får man söka stöd på orten där man bor. Man kan dock vara aktuell hos enheten utan att ha försörjningsproblem. En majoritet av enhetens klienter (53 procent) har pension eller sjukbidrag som huvudsaklig försörjningskälla men den näst vanligaste huvudsakliga inkomsten är försörjningsstöd (29 procent). Många klienter har även olika former av missbruksproblem (64 procent) men missbruket är inte direkt relaterat till om man kan vara aktuell eller inte (Beijer 2004). Det bästa möjliga avslutningsskälet är förstås om man efter en viss tids kontakt med enheten kan avslutas med egen lägenhet och att man kan försörja sig på sin egen lön. Har man dessutom lämnat ett eventuellt missbruk bakom sig är detta naturligtvis ytterligare ett positivt steg. Kanske är detta dock orimligt högt ställda förväntningar eftersom det enbart är mycket få som avslutas på detta sätt. Beroende på hur man räknar²⁵ var det mellan fyra och sju personer som avslutades med egen bostad och som försörjde sig på löneinkomster under 2003.

²⁵ Sammantaget avslutades sju personer med egen lägenhet och egen lön som huvudsaklig försörjning. Två av dessa hade enbart kontakt med enheten under mycket kort tid och en var åter aktuell vid en kontroll ca 1,5 år efter 2003.

Figur 4. Flödesschema över avslutade klienter 2003 uppdelade efter avslutningsskäl

Av samtliga klienter under 2003 avslutades 281 stycken utan att åter aktualiseras under samma år. Av dem stängdes 25 ärenden (9 procent) för att klienten avled. Inte oväntat var detta särskilt vanligt bland de äldre männen. Ofta hade dessa haft en mycket långvarig kontakt med Enheten för hemlösa, snittet låg på drygt 11 år, mellan första och sista kontakt mot cirka 3,5 år bland samtliga avslutade klienter. Samtliga avlidna bodde inom den sekundära²⁶ bostadsmarknaden och de allra flesta hade pension som huvudsaklig försörjningskälla (21 av 25).

Det var 34 personer som enligt denna översikt avslutades i samband med att de erhållit en egen lägenhet. Medelåldern i denna grupp var något högre än bland samtliga avslutade och framförallt var den högre än den var i de grupper som avslutades av andra skäl (förutom bland de avlidna). Den största skillnaden mot alla andra grupper var att andelen kvinnor var betydligt större här än i andra grupper. Bland dem med egen lägenhet var 29 procent kvinnor medan andelen kvinnor bland samtliga klienter 2003 var 17 procent och bland de avslutade 15 procent. Detta är något vi får anledning att återkomma till längre fram. De flesta (38 %) av dem med egen lägenhet hade pension som huvudsaklig försörjningskälla och sju av dem hade egen lön medan sju personer hade försörjningsstöd.

En nästan lika stor klientgrupp, 30 personer, avslutades då de hade en ordnad försörjning och den mer akuta boendesituationen ansågs löst, vanligen genom att de bodde inneboende eller hade andrahandskontrakt. Boendesituationen för denna grupp var dock i många fall långt ifrån ordnad, nio av dem hade mycket oklara eller för socialtjänsten okända boendeförhållanden vid avslutningstillfället. I gruppen som helhet dominerade männen stort och kontakttiden var i genomsnitt betydligt kortare än bland samtliga avslutade. Samtidigt hade många i denna grupp lön som huvudsaklig försörjning och detta är antagligen den huvudsakliga anledningen till att de avslutades.

En stor grupp avslutade klienter, 86 personer, utgörs av dem som av olika anledningar inte hörts av inom tre månader och då praxis säger att de skall avslutas. I många av dessa fall är den information som finns hos enheten bristfällig. För 70 procent av dessa (60 personer) är informationen om boendet bristfällig och för 58 procent av gruppen vet man inte hur de försörjer sig. I genomsnitt hade gruppen varit i kontakt med enheten ungefär lika länge som genomsnittet för samtliga avslutade klienter och det mest utmärkande för denna grupp är just att informationen om boende och försörjning är bristfällig.

En relativt liten grupp består av dem som av olika anledningar blivit avförda eller avvisade från enheten mot sin vilja. De är enbart tolv personer och det är därför vanskligt att uttala sig om några specifika drag hos denna grupp. Det kan möjligen vara värt att notera att enbart en av dem var en kvinna, i övrigt tycks de ha mycket gemensamt med gruppen ej avhörda.

Den sista stora gruppen, 95 personer, utgörs av dem som vi kategoriserat som utflyttade. De har hamnat i denna grupp därför att de inte längre är aktuella hos enheten men de kan ha flyttats administrativt till en annan stadsdel inom Stockholm eller till socialtjänsten på den ort där de bor. De flesta, 60 procent, bor kvar i Stockholms stad, ytterligare 18 procent bor i någon kranskommun och 11 procent bor i övriga Sverige. Till denna grupp hör även nio personer (9 procent) som flyttat utomlands och två personer som

²⁶ Till den sekundära bostadsmarknaden har de olika boendeformer som tillhandahålls av socialtjänsten med begränsad besittningsrätt inräknats. Härbärgesboende har dock redovisats för sig (Sahlin 1996).

man inte vet vart de tagit vägen. Gemensamt för denna grupp är att de inte har något förstahandskontrakt på den ort där de bor. Hade de haft det så hade de hamnat i gruppen med eget kontrakt. Hälften av dem bor i andrahand eller är inneboende, 27 procent bor inom den sekundära bostadsmarknaden och 20 procent har ett okänt boende. Gruppen som helhet utmärker sig genom att ovanligt många har försörjningsstöd som huvudsaklig inkomstkälla. I snitt har de varit i kontakt med enheten under något kortare tid än vad gruppen avslutade har generellt.

På väg mot etablering

Det huvudsakliga syftet med översikten i det föregående var att finna dem som avslutats eftersom de kommit en god bit på väg från hemlösheten. Ett avgörande steg mot en mer etablerad tillvaro är att skriva kontrakt på en egen lägenhet. Möjligen skulle man kunna vidga gruppen och till exempel räkna in en stor del av dem som bor i andra hand eller inneboende bland dem som tagit avgörande etableringssteg. Detta skulle även få till följd att gruppen antalsmässigt skulle bli väsentligt större. Den skulle växa från 34 till 108 personer. Samtidigt har ju dessa personer i många fall en fortsatt lång etableringsväg. Detta faktum avspeglas i att en betydligt större andel inom gruppen åter är aktuella hos någon stadsdel eller hos enheten när vi kontrollerar situationen ca 1,5 år efter att de avslutats. Bland dem med egen lägenhet var 25 procent åter aktuella hos socialtjänsten i Stockholm och bland dem som bodde i andra hand eller var inneboende var 38 procent åter aktuella vid samma tillfälle. Det mest avgörande för om man åter var aktuell var dock inte boendesituationen utan inte oväntat försörjningen. Av de 71 personer som avslutades när de hade försörjningsstöd var 36 personer, nästan exakt hälften, aktuella vid kontrollen 1,5 år senare, sex av dem vid Enheten för hemlösa.

Sammanfattningsvis tvingas vi konstatera att det är mycket svårt att utifrån informationen i akterna finna annat än en mycket liten grupp personer som efter en viss tids kontakt med enheten lyckats ta ett avgörande steg från en marginaliserad tillvaro som hemlös mot en mer etablerad tillvaro med egen lägenhet och ordnad försörjning. Ett mycket viktigt och avgörande steg mot etablering är dock när man får möjlighet att skriva under ett förstahandskontrakt. Av det totala antalet aktuella klienter under 2003; 1 184 stycken, var det enligt denna översikt enbart 3 procent eller 34 klienter som avslutades eftersom de hade ett eget förstahandskontrakt. Vi skall strax återkomma till denna grupp och analysera den närmre i stycket efter detta men jag vill först summera vad översikten säger om de andra grupperna avslutade klienter. En mycket stor grupp klienter avslutades eftersom de inte hördes av på tre månader. Denna grupp rymmer säkerligen mycket skilda livsöden där vissa är sådana fall där personen i fråga fått sådant stöd av socialtjänsten att han eller hon kunnat klara sig på egen hand och därefter inte meddelat sig med myndigheterna på grund av glömska eller att annat kommit i vägen. Men majoriteten av gruppen har sannolikt fortsatta bostadsproblem, vilket återspeglas av att boendesituationen i denna grupp är mycket oklar, 77 procent av gruppen har en synnerligen tillfällig boendesituation i form av härbärke eller annat/okänt boende. Sammantaget framstår boendesituationen på liknande vis som mycket tillfällig (eller okänd) för över en tredjedel, 101 personer, av samtliga avslutade klienter. På motsvarande vis är försörjningen oklar för en betydande grupp klienter vid avslutningstillfället, 84 personer eller 29 procent saknar försörjning, har okänd försörjning eller försörjer sig på ”annat”, vilket utesluter alla de i en normalpopulation vanligast förekommande inkomstkällorna.

Gränsdragningen mellan grupperna ej avhörda och avförda är ibland hårfin. I vissa fall råder det öppna konflikter mellan klienten och enheten. Ett par av dessa konflikter är mycket långvariga och kan till och med sluta i domstol. I flertalet fall är säkerligen dock skillnaden inte så stor mellan att enheten avvisar personen i fråga och att han eller hon inte dyker upp efter en tids kontakt. Båda dessa grupper rymmer sannolikt till större delen sådana klienter som fortsätter leva sina liv utan bostad. Att de har fortsatta problem återspeglas i att många av dem är aktuella vid kontrollen 1,5 år senare. Att en stor del av de ej avhörda återkommer just till Enheten för hemlösa talar för att de utgör en fortsatt marginaliserad grupp som då och då har kontakter med socialtjänsten men som avslutar kontakterna när de tillfälligtvis inte ser något behov av stöd eller att de finner att enheten inte kan ge dem det stöd de efterfrågar.

De utflyttade är troligen en mycket heterogen grupp. Till stor del består de av sådana personer som är administrativt utflyttade från enheten till någon stadsdel eftersom de har ett mer ordnat boende inom denna stadsdel, 60 procent av de utflyttade bor kvar i Stockholms stad och 53 procent bor i andra hand eller med inneboendekontrakt. Det mest karaktäristiska är dock att gruppen till stor del är beroende av försörjningsstöd, 61 procent har försörjningsstöd som huvudsaklig inkomstkälla. Denna inkomstkälla återspeglas även i att en stor del av gruppen, 36 procent, var aktuella hos socialtjänsten i Stockholm 1,5 år senare. Denna grupp kan säkerligen rymma en hel del klienter som tagit olika viktiga steg på en väg mot en mer etablerad tillvaro men ingen av dem har tagit det avgörande steget till en egen lägenhet och de skiljer sig på detta vis markant mot de 34 personer som verkligen fått en egen lägenhet. På samma vis skiljer sig den sista gruppen bestående av dem med ordnad försörjning och utan akuta boendeproblem från gruppen med egen lägenhet. Även denna grupp rymmer säkerligen en inte oansenlig mängd personer som rört sig mot en mer etablerad tillvaro men vi har valt att inte ta med dem i den fortsatta analysen eftersom de ännu inte tagit det avgörande steget till en egen lägenhet.

Avslutade med egen lägenhet

I översikten över samtliga avslutade klienter var det 34 personer som avslutades i samband med att de fick ett kontrakt på en egen lägenhet eller att de köpte ett eget hus. Det gemensamma för denna grupp är att samtliga tagit det mycket viktiga etableringssteget att skriva ett förstahandskontrakt eller i vissa fall undertecknat ett köpekontrakt för ett eget hus. Bostadsmarknaden är dock komplicerad och inte ens denna gräns är absolut. Merparten av de 34 personerna har skrivit ett eget förstahandskontrakt med en hyresvärd. Det är dock enbart åtta av dem som gått den långa vägen via socialtjänstens eller behandlingshemmens försökslägenheter. Samtidigt är det 16 personer som har skrivit förstahandskontrakt på hyreslägenheter som de fått på annat sätt. Inte heller uppdelningen mellan dessa två grupper är entydig alla gånger. I vissa fall har kontakterna med hyresvärdarna tagits via behandlingshemmen som hjälpt till med sina kontakter, men det har i samtliga fall varit fråga om att personen i fråga skrivit ett eget förstahandskontrakt utan särskilda förbehåll.

I några fall visar sig även tillförlitligheten i den första översikten vid närmre kontroll inte heller vara hundra procentig. När vi analyserade journalanteckningarna närmre och i vissa fall talade med personerna själva framkom det att somliga personer aldrig har fått något eget kontrakt eller att uppgifterna är mycket osäkra. I sex fall visade det sig att personerna i fråga aldrig fått något eget kontrakt fastän det ser ut så när man studerar

journalanteckningarna vid avskrivningstillfället. En av dessa flyttade i själva verket in hos en gammal släkting där han hoppades kunna överta kontraktet efterhand men där det senare visade sig att detta inte var möjligt. En hade i själva verket fått ett kontrakt hos hotellhem vilket får anses tillhöra den sekundära bostadsmarknaden i och med begränsningar i besittningsrätten. En person hyrde en båt som bostad, utan egentliga förbehåll från hyresvärdens sida, men när vi talade med honom visade det sig att denna lösning var högst tillfällig och att han nu bor i andrahand. Den fjärde sade sig vid kontakt aldrig ha haft en egen lägenhet utan enbart uppgivit en postadress för att ha någonstans som myndigheter och andra kan skicka brev till. För den femte framgår det vid närmre kontroll av journalanteckningarna att hans lägenhetskontrakt är högst osäkert. Han kom från ett annat land och flyttade till en vän på en mindre ort där vännen uppgav att det fanns både lägenheter och jobb, men eftersom han åter är aktuell hos enheten så gick det antingen aldrig som vännen trott, eller så blev han av med både jobb och lägenhet mycket fort. Den sjätte och sista tycks enligt journalanteckningarna visserligen ha ett eget kontrakt vid avskrivningstillfället, men vad man kan förstå av journalen hade han det redan när han blev aktuell. Denna person var enbart aktuell under sexton dagar och det är svårt att förstå varför han överhuvudtaget aktualiserades hos Enheten för hemlösa. Det finns ytterligare en person vars boendestatus kan tyckas vara något tveksam men som vi ändå behållit i den grupp vi intresserar oss för tills vidare. Han bor tillsammans med sin flickvän i deras gemensamma personalbostad som ligger i närheten av det behandlingshem som de båda tidigare gått på behandling hos och nu arbetar vid. Så länge han är tillsammans med flickvännen och arbetar vid behandlingshemmet tycks läget vara stabilt, men han har inte samma besittningsrätt som om man har ett eget kontrakt. Vi får anledning att återkomma till honom längre fram.

När vi stryker dessa sex personer återstår 28 personer. Vissa av dessa personer har dock enbart varit i kontakt med enheten för hemlösa under en mycket kort tid. Sammanlagt var det fem av de avslutade med egen lägenhet som enbart hade varit i kontakt med enheten för hemlösa under kortare tid än tre månader. Till viss del sammanfaller denna grupp med dem som strukits på grund av att deras boende var oklart men ytterligare tre personer har vi strukit från vår lista eftersom de enbart varit aktuella under så pass kort tid. Anledningarna till att vi strukit dessa personer är att informationen om dem är mycket bristfällig. Dessutom hade dessa personer sannolikt redan sitt boende ordnat innan de kom i kontakt med enheten.

Före detta hemlösa i egna lägenheter

Nu återstår alltså en lista med 25 personer som varit hemlösa under en viss tid och som sökt sig till enheten för hemlösa för att få stöd och som efter en viss tid kunnat avsluta sina kontakter med enheten i samband med att de erhållit ett eget första handskontrakt. De har alla med relativt stor sannolikhet rört sig från hemlöshet till en mer etablerad tillvaro med en egen bostad.

Tabell 10. Urval av avslutade med egen lägenhet i översikten, aktstudien och intervjuade

	<i>Bruttourval-översikt</i>	<i>Nettourval-akter</i>	<i>Intervjuade</i>
Antal personer	34 pers	25 pers	5 pers
Medelålder	46 år	47 år	52 år
Män	24 pers (71 %)	18 (72 %)	3 pers (60 %)
Kvinnor	10 pers (29 %)	7 (28 %)	2 pers (40 %)
Genomsnittlig kontakttid	4 år och 3 månader	5 år	6 år och 2 månader
Huvudsaklig försörjning			
Lön	7 pers (21 %)	6 (24 %)	2 pers (40 %)
Försörjningsstöd	7 pers (21 %)	3 (12 %)	0 pers (0 %)
Sjukbidrag/pension	13 pers (38 %)	11 (44 %)	3 pers (60 %)
Annat	1 pers (3 %)	1 (4 %)	0 pers (0 %)
Saknas/okänt	6 pers (18 %)	4 (16%)	0 pers (0 %)
Boendeort			
Stockholms stad	19 pers (56 %)	17 (68 %)	3 pers (60 %)
Kranskommun	4 pers (12 %)	2 (8 %)	0 pers (0 %)
Övriga Sverige	11 pers (32 %)	6 (24 %)	2 pers (40 %)
Aktuella ca 1,5 år senare	8 pers (24 %)	5 (20 %)	0 pers (0 %)

Denna grupp skiljer sig något från den ursprungliga gruppen på 34 personer men inte mycket. Medelåldern är ett år högre, något färre är kvinnor, kontakttiden är något längre och något färre har försörjningsstöd som huvudsaklig inkomstkälla. Bland dessa 25 personer har vi genomfört ett antal intervjuer i syfte att få en mer fullständig bild av deras vägar från hemlöshet. Vi har inte lyckats få tag på alla och en del av dem vi varit i kontakt med har av olika anledningar tackat nej till att bli intervjuade. Vi har också uteslutit de fem personer som åter var aktuella vid socialtjänsten i början av maj 2005 och ett par personer som av olika anledningar varit mycket svåra att nå. Sammantaget har vi genomfört fem intervjuer och varit i telefonkontakt med ytterligare sex personer. De övriga har vi information om varför de inte ställt upp för en intervju. Till exempel ringde en person första dan efter att vi hade skickat ut introduktionsbrevet och pratade in 17 olika meddelanden på telefonsvararen där han på olika vis berättade om sin situation. Informationen var mycket osammanhängande och svår att tolka. Personen ville dock meddela att han visst fått stöd av Enheten för hemlösa under en kort period men att han på det stora hela inte borde betraktas som hemlös eftersom han under hela perioden haft ett hus i Skåne. Flera av dem som vi varit i telefonkontakt med avböjde till intervjun eftersom de betraktade kontakten med enheten som en överstående parentes i sitt liv som de helst inte ville bli påmind om. Andra tyckte inte att de hade mycket att bidra med eftersom de aldrig betraktat sig som hemlösa. De menade att de hade

varit i en tillfällig knipa men identifierade inte sig själva som hemlösa. Flera av dem tycktes förknippa tiden som de hade kontakt med Enheten för hemlösa som dubbelt skamlig, både för att de sökt samhällets stöd och för att de dessutom var tvungna att göra det via den socialtjänstenhet som arbetar med de mest utslagna personerna. De ville inte ställa upp på intervjun. En person låg på sjukhem och var mycket nära döden. Ett sammanboende par låg i konflikt med enheten efter ett misstänkt bedrägeri.

Att sluta som klient hos Enheten för hemlösa i olika livsfaser

Om vi följer livsfasresonemanget och delar upp dem som avslutades med egen lägenhet i tre olika jämnstora grupper efter deras ålder får vi en grupp bestående av sju personer som var 24-42 år, en grupp om åtta personer som var i åldern 45-52 år vid avslutningstillfället och slutligen en grupp på åtta personer som var åldern 54-67 år vid avslutningstillfället²⁷. I det följande stycket sammanfattas situationen för dem som avslutades med en egen lägenhet utifrån informationen i deras personakter vid Enheten för hemlösa. Dessutom redovisas resultaten från de fem intervjuerna i form av mer utförliga fallbeskrivningar av en eller två personers situation i varje åldersgrupp. Tonvikten ligger på att undersöka likheter och skillnader i de olika personernas livssituation och hur den förändrats i samband med att de avslutats som klienter vid Enheten för hemlösa.

De yngre: 24-42 år vid avslutningstillfället

De sju i den yngre gruppen bestod av fyra personer som var födda i Sverige, en som kom från Iran och två som var födda i Somalia. Somalierna var de två yngsta i gruppen och de var båda kvinnor. Deras situation tycks skilja sig markant från övriga i gruppen. Båda två kom ursprungligen från samma afrikanska land, båda hade växt upp i Sverige och de hade båda två gått ut gymnasiet. De hade också tidigare arbetat inom vården och båda två hade endast mycket svaga band till Stockholm. Den äldre av dem fyllde 27 år dagen innan hon tog kontakt med Enheten för hemlösa och hon hade då kommit till Stockholm cirka en månad tidigare. Dessförinnan hade hon varit i USA ett år för att vårda sin sjuka mor i hennes äldre brors hem. Kvinnans far var död sedan fem år tillbaka och hennes andra bror bodde i Malmö där de hade växt upp tillsammans. Vid tillfället för kontakten med Enheten för hemlösa hade kvinnan dock ingen kontakt med brodern längre. Månaden innan hon kom i kontakt med Enheten för hemlösa bodde hon hos en väninna i Spånga. Enheten beviljade henne tillfälligt försörjningsstöd och ett lägenhetskontrakt inom hotellhem. Där bodde hon enbart en kort period eftersom hon själv kunde ordna ett förstahandskontrakt i en förort till Stockholm och ett arbete inom vården.

Den andra unga somaliska kvinnan bodde tillsammans med vänner i en närförort till Stockholm (som tillhör Stockholms stad) sedan cirka åtta månader tillbaka när hon kontaktade Enheten för hemlösa. Hon hade tidigare flyttat från Umeå i samband med att kompisarna flyttade därifrån, vilket gjorde att hon kände sig ensam och kvarlämnad. Hennes fyra syskon samt mor och far bodde kvar i Umeå. Ganska snart framkom det vid kontakten med Enheten för hemlösa att den unga kvinnan var gravid och inte vågade berätta detta för varken sina vänner eller sin familj eftersom hon inte var gift. Det hela löste sig dock i och med att

²⁷ Två personer saknas i denna genomgång eftersom de nekade mig tillstånd att analysera deras akter vid muntlig kontakt. En av dem skulle ha tillhört den äldre och en den yngre åldersgruppen.

barnets far verkade lika intresserad av familjelivet som modern och framförallt tack vare att de fick ett förstahandskontrakt via bostadsförmedlingen till en lägenhet i samma förort som vännerna bodde i. De flyttade in i lägenheten tillsammans efter enbart fyra månaders kontakt med Enheten för hemlösa.

En av de svenskfödda i gruppen var en kvinna medan resten var män. Utmärkande för samtliga dessa personer var att alla hade ett långt förflutet i narkotikamissbruk och kriminalitet. Alla hade sedan de tidiga tonåren missbrukat olika typer av narkotika. Två av dem beskrev sig främst som heroinister, de fick bägge nu Subutex, och två tycks främst ha missbrukat centralstimulerande. Den iranske mannen var äldst i gruppen och han skulle visserligen kunna beskrivas som missbrukare även han, men hans situation tycktes ändå skilja sig från de svenskfödda, i och med att han inte tycks lika djupt involverad i kriminalitet som dem. Även han har idag beviljats heroinersättningspreparat (Metadon).

Samtidigt som den iranskfödde mannen och de tre svenska männen hade missbruket gemensamt tycks stödsystemet vara bättre avpassat för de svenskfödda männen. Den iranske mannen hade haft kontakt med Enheten för hemlösa sedan början av 1996 och hade åkt in och ut på olika härbärgen och även gått på en del behandlingar under tiden. Själv tycktes han inte se heroinet som något större problem. Socialtjänsten var däremot orubblig med att urinprover skulle lämnas in för att han skulle få bo kvar på de ställen dit han hänvisades. Efter att en tidigare hyresskuld betalats av, lyckades han dock få Metadon och ett eget förstahandskontrakt via bostadsförmedlingen i en närförort till Stockholm. I samband med detta överfördes hans ärende till socialtjänsten i den stadsdel där han nu bor för fortsatt försörjningsstöd.

Den enda svenskfödda kvinnan bland de yngre tog kontakt med Enheten för hemlösa när hon satt häktad på Kronobergshäktet. Hon sökte för att försöka undvika ett långvarigt fängelsestraff och uppgav att hon bättre behövde vård för sitt missbruk än ett långvarigt fängelsestraff. Enheten ordnade så att hon kunde få vård enligt paragraf 34 i slutet av fängelsestraffet. Denna behandling genomgick hon vid ett tolvstegsbehandlingshem på en mellansvensk ort och efter detta lyckades hon på egen hand finna en lägenhet i den mindre mellansvenska stad som hon tidigare växt upp i. Under återhämtningsperioden skiljde hon sig även från sin man, som hade rymt från sitt familjehem i slutet av det fängelsestraff som han avtjänade parallellt med henne. Kvinnan överfördes till socialtjänsten i den kommun hon flyttade till för fortsatt försörjningsstöd.

Två av de svenskfödda männen levde i stadigvarande förhållanden och detta tycks ha betytt mycket för deras återhämtning. De hade tidigare bägge två levt under långa perioder som missbrukare och i huvudsak försörjt sig genom kriminalitet. Den yngre av dem hade deltagit i mer storskalig narkotikahandel och smuggling från Sydamerika. Han hade även suttit fängslad under flera år i ett europeiskt land på grund av narkotikabrott. Under sina sydamerikaresor träffade han en kvinna som han nu är gift med och som han även har fått ett barn tillsammans med. Denna man tycks i huvudsak ha livnärt sig på narkotikabrott men han är även en av de få i hela gruppen avslutade ärenden som enligt aktuppgifterna gått ut gymnasiet och som stundtals haft olika kortare arbeten. Han var som längst anställd inom parkförvaltningen i fyra års tid men han hade även arbetat i ett och ett halvt år inom industrin samt under ett år utomlands med enklare industrijobb. Även han kom till Enheten för hemlösa efter en ansökan om vård enligt paragraf 34. Efter genomgången behandling fick han och hans hustru en försökslägenhet via behandlingshemmet som han sedan fick överta kontraktet för. Nu jobbar han inom snickeribranschen och har alltså även gift sig och skaffat barn.

Den andra svenskfödda mannen som haft ett förhållande som tycks ha haft stor betydelse för återhämtningsprocessen var enligt aktuppgifterna tidigare mer nergången än den nyss beskrivne mannen, och hade även en längre missbrukskarriär bakom sig. Han rymde hemifrån i tidiga tonåren och började redan i unga år att röka hasch men gick efterhand över till heroin. Han levde i ett långvarigt förhållande med en kvinna som även hon var heroinist. Tillsammans sökte de sig till Enheten för hemlösa för att få tillgång till Subutex-behandling och de bor nu tillsammans i en personalbostad i anslutning till ett behandlingshem utanför Stockholm där kvinnan är anställd och mannen hennes sambo. Han hjälper även till en del med vaktmästerisysslor vid behandlingshemmet.

Den tredje svenskfödde mannen med en lång missbrukskarriär har blivit intervjuad för studien och beskrivs närmre i fallbeskrivningen nedan.

Nicklas - En klassisk missbrukskarriär

Nicklas Haglund²⁸ var vid intervjutillfället 35 år gammal. Han bor i en förort strax söder om Söder sedan två år tillbaka. Lägenheten har han fått förstahandskontrakt på via kontakter från det behandlingshem där han tidigare varit inskriven för Subutexbehandling. Nicklas får nu Subutex via öppenvården vid Maria beroendecentrum och han går även på behandling för leverskador på grund av sitt missbruk (hepatit c). Nicklas ger ett intryck av påtaglig trötthet men till det yttre ser han ut som vilken ung man som helst.

Nicklas har en lång missbrukskarriär bakom sig. Han kommer från Stockholmstrakten och levde sina första år i vad han beskriver som ”en skötsam arbetarklassfamilj” som enda barnet. Föräldrarna skiljdes när Nicklas var nio år. Nicklas hade det svårt i skolan på grund av koncentrationssvårigheter, han gick i så kallad Obsklass²⁹ och hade kontakt med PBU, men fick ingen diagnos av något slag i unga år. I 12-årsåldern började han röka hasch i samband med att han bodde på en institution i Norrland. Efter detta har missbruket fortsatt och eskalerat. Nicklas har missbrukat alla typer av droger men sedan 20-års åldern, då han första gången prövade heroin har det varit hans huvuddrog. Nicklas beskriver sitt missbruksliv som rena kaoset. Han tycks under hela sitt vuxna liv ha levt från stund till stund och så att säga följt heroinets väg. Nicklas har hela sitt liv bott i Stockholm men har vid olika tillfällen, under kortare perioder, även bott ute i landet i samband med vistelser på olika behandlingshem. Nicklas beskriver att han har deltagit i ”mängder av behandlingar” och även pendlat ut och in ur olika fängelser med efterföljande kontraktsvård i samband med olika missbruksrelaterade brott. Missbruket har styrt en stor del av Nicklas liv men han har även många gånger försökt sluta.

I början av 1990-talet, då Nicklas var i tjugofemårsåldern, hade han en egen bostadsrättslägenhet en bit utanför Stockholm. Han beskriver själv att anledningen till att han kunde köpa den var att det var mycket lätt att låna pengar vid denna tid. Nicklas hade inget jobb då heller och har enbart haft en kortare lönebidragsanställning i hela sitt liv. Perioden då han bodde i lägenheten innebar inget avbrott i missbruket för Nicklas, snarare tvärtom, det var lättare att leva då och därmed var det även lättare att missbruka:

²⁸ Namnen i samtliga intervjuer är påhittade. Även vissa yrken och platser har ändrats för att inte röja personernas identitet.

²⁹ Mindre skolklass där barn som behövde mer hjälp fick gå vissa lektioner.

Jag vet inte hur jag skall säga det här för att det inte skall låta så konstigt, men om man är aktiv i ett missbruk. Och så har man det, en bostad ordnad för sig och kanske lite andra grejer ordnade för sig. Då är det ganska lätt att missbruka. Men om man inte har en bostad och missbrukar då blir det tyngre och då ligger det närmare till hands att komma på andra tankar.

Lägenheten gick så småningom på exekutiv auktion men det var i mitten av 1990-talet då lägenhetsmarknaden i ett mindre attraktivt förortsområde, långt från stan, var mättad. Nicklas fick inga köpare så lägenheten tillföll bostadsrättsföreningen och Nicklas har enbart bankskulden kvar.

Nicklas kom i kontakt med Enheten för hemlösa i slutet av 2001. Han hade då vistats i Stockholm i ungefär ett halvår, den första tiden som inneboende men sedan hos föräldrar och vänner. Nicklas var vid denna tid så gott som drogfri sedan februari 2000, han hade haft några korta återfall men beskriver själv att den avgörande perioden för honom redan var passerad. Det avgörande steget till drogfrihet tog han i samband med en behandlingsomgång efter en dom för missbruksrelaterad brottslighet i Malmö under 2000. Nicklas beskriver det hela som mer eller mindre en slump att han lyckades sluta vid detta tillfälle. Samtidigt menar han att han vid denna tid var helt slutkörd och less på missbrukarlivet, den ständiga jakten på pengar och droger, beroendet och att hela tiden vara sjuk:

Grejen var ju att jag var så fruktansvärt less på det. Jag orkade helt enkelt inte med den där ständiga jakten på de här pengarna och sen då speciellt ett heroinmissbruk som är rätt så starkt fysiskt beroende då och man var i princip sjuk hela tiden och det där pallade jag inte med, så det var väl, ehh: –Vad frågade du nu?

Anders: Hur gick det till när du gick ut ur det. Det var inte så att du träffade en tjej eller liknande?

Nej, det var det inte utan det var ju, det var alltså slumpen bara som gjorde att jag fick vård i stället för fängelse den gången och det låg i tiden med att jag var fruktansvärt less och hade kapitulerat själv och var beredd liksom att göra ett ärligt försök. Men det primära var ju ändå att först liksom bli drogfri och sedan ordna bostadssituationen. Hade man vänt på det och först ordnat bostad så hade jag aldrig blivit drogfri, förmodligen.

Nicklas hade redan tidigare ansökt om Metadonbehandling men av okänd anledning fått avslag. Efter behandlingen i Malmö fick han hjälp med stödboende men blev utestängd därifrån på grund av återfall varpå han återvände till Stockholm. Under behandlingsperioden i Malmö, som var av tolvstegsmodell, fick han även diagnosen adhd/damp och läkemedel mot detta utskrivet på recept. I och med detta fick han även möjlighet till försörjning med sjukbidrag. Efter behandlingen i Malmö fortsatte Nicklas att regelbundet gå till NA och AA möten. Det Nicklas sökte hos Enheten för hemlösa var hjälp med boendet och hjälp med läkarkontakt för sin adhd/damp-problematik. Ungefär en månad efter Nicklas första kontakt med Enheten för hemlösa fick han plats på ett särskilt stödboende för dem som avslutat tolvstegsbehandling. Nicklas var till en början nöjd med sin situation och gick regelbundet på NA-möten och hade parallellt med detta även regelbunden kontakt med KRIS och återupptog även umgänget med båda sina föräldrar. Pappan var cancersjuk och Nicklas hjälpte honom bland annat med skjuts till och från sjukhuset. Nicklas strävade efter en försökslägenhet och att utbilda sig till snickare. Han började på arbetsträning i kommunens regi under maj. Under sommarsemestern från snickeriet tog Nicklas ett återfall; han injicerade heroin och rökte hasch. Detta resulterade i att han blev utestängd från stödboendet. Nicklas fick istället bo inneboende hos en kamrat. Han var mycket rädd för att återigen fastna i missbruket och sökte sig därför till Subutex-behandling. Helst ville Nicklas gå på öppenvård

hos Maria-beroendecentrum men de hade en kölista på 3-4 månader. Därför hamnade han istället på ett behandlingshem en bit utanför Stockholm där han kunde bo relativt avskilt och även delta i arbetsträning samt få Subutex-behandling. Nicklas bodde i en villa intill behandlingshemmet tillsammans med en kamrat men arbetsträningen fungerade mindre bra på grund av arbetsbrist. Under denna tid avled Nicklas far av cancer. Nicklas stannade på behandlingshemmet under cirka ett halvt års tid och lyckades sedan få plats inom Maria beroendecentrums Subutex-program och ett eget förstahandskontrakt genom behandlingshemmets föreståndares kontakter. Nicklas bodde vid tillfället för intervjun fortfarande kvar i lägenheten, han hade god kontakt med sin mor och funderade på hur han skulle kunna utbilda sig till möbelsnickare som alltid varit hans drömyrke. Men han har fortfarande stora skulder och han har problem med levern sedan sitt missbruk och han är djupt besviken på sig själv för allt han missat under sin långa missbrukskarriär. Samtidigt har Nicklas ett långt liv framför sig och han är enbart 35 år gammal.

De medelålders: 45-52 år vid avslutningstillfället

Även bland de medelålders finns många med en lång missbrukshistoria och flera har av och till varit aktuella hos Enheten för hemlösa under mycket lång tid; en från 1987 och en annan från 1991. Bland dessa personer var inte narkotikamissbruket lika dominerande men flera var blandmissbrukare. Två av dem tycks samtidigt inte ha några missbruksproblem överhuvudtaget. Tre av åtta är kvinnor, resten män. Enbart två personer har annan än helsvensk bakgrund. En man kommer ursprungligen från Finland och en kvinna har sina rötter i Filipinerna men kom till Sverige via Finland. Den finsktalande mannen hade varit aktuell från och till ända sedan 1987. Han hade missbrukat heroin sedan länge men haft Metadon sedan 1997. Metadonet fick han efter ansökan från Enheten för hemlösa och enligt vad som kan förstås av akterna har detta varit en avgörande beståndsdel i hans förbättringsprocess. Sedan Metadonbehandlingen inleddes har han inte återfallit och han har även klarat av att bo på egen hand sedan inställelseperioden. Denne man har sedan Metadonbehandlingen inleddes bott i ett par olika egna lägenheter i Uppsalatrakten och har efter detta köpt ett eget hus på orten. Han lever på sjukbidrag.

Den andra av dem som varit aktuella mycket länge, sedan 1991, missbrukade främst alkohol men även amfetamin under lång tid. Båda hans föräldrar liksom brodern var alkoholister. I journalerna framgår inte varför, men det står att ”Allt vände när han senaste gången kom till Västerby behandlingsscenter.” Där var han kvar ett år och efter det gick han den långa vägen via olika eftervårdsalternativ till en försökslägenhet som han så småningom fick överta kontraktet för. Under denna period fick han även en OSA-anställning³⁰. En av männen i denna grupp avslutades vid Enheten för hemlösa därför att han genom släktingar lyckades ordna en lägenhet i en mindre norrlandskommun. I akten framstår hans liv som mycket kaotiskt med omväxlande boende på härbärgen, fängelsestraff och behandlingar ändå fram tills dess att han meddelar Enheten för hemlösa att han skall flytta till norrland och därför avslutas. Vid en kontroll vi gjorde cirka ett och ett halvt år efter hans avslut var han åter aktuell vid Enheten för hemlösa.

³⁰ OSA=Offentligt Skyddat Arbete. OSA-anställningar ges till före detta missbrukare och andra som har svårt att göra sig gällande på den ordinarie arbetsmarknaden.

Om två av personerna i denna grupp finns enbart mycket knapphändig information eftersom deras akter saknas. Den enda information som finns om dem är att de utgör ett par som tillsammans flyttat till en mindre ort och där lyckats etablera sig väl med så väl arbete som egen bostad och att de helt lämnat sitt missbruksförflutna.

En kvinna och en man i denna grupp har blivit intervjuade och deras historier beskrivs närmre nedan. Före dess vill jag kort nämna situationen för de två i medelåldersgruppen som skiljer sig från de övriga tack vare att de inte har något förflutet som missbrukare. Den ena av dem var en sjukskriven man som kom till Enheten för hemlösa eftersom han bodde i en snickerilokal som han hyrde i andra hand. Enheten ville inte ge stöd till hyran för detta eftersom det inte fanns något kontrakt och dessutom accepterade enheten inte en lokal som boendeform. Det som Enheten för hemlösa kunde erbjuda mannen var en härbärgesplats eller jourlägenhet. Efter ett par månader med konflikter mellan mannen och enheten lyckades mannen via Svenska bostäder erhålla ett förstahandskontrakt i en närförort och hans ärende överflyttades därmed till den stadsdel där lägenheten fanns.

En kvinna som var utbildad förskollärare och hade jobbat på ett engelskspråkigt daghem under något år i Stockholm kom till Enheten för hemlösa eftersom hon bodde i en kontorslokal och samtidigt studerade svenska för invandrare (SFI), hon kom ursprungligen från Filipinerna. Denna kvinna var aktuell under cirka ett års tid och fick under denna period försörjningsstöd och hjälp att komma i kontakt med arbetsförmedlingen så hon kunde ansöka om ”starta eget bidrag”. Efter ett år som aktuell vid Enheten för hemlösa fick hon via bostadsförmedlingen ett förstahandskontrakt i en närförort och överfördes därmed till den aktuella stadsdelen. När jag pratade i telefon med kvinnan ytterligare ett år senare drev hon sitt daghem och hon bodde fortfarande kvar i lägenheten. Hon ville inte möta mig för en intervju eftersom hon absolut inte ville sammankopplas med gruppen ”hemlösa” och aldrig förstått varför hon skulle söka försörjningsstöd vid en socialtjänstenhet som enligt hennes uppfattning var till för uteliggare.

Inger - En trasslig bakgrund som kommer ifatt

Inger är 50 år och mycket stolt över sin nya lägenhet i Västerås. Hon hade kontakt med Enheten för hemlösa i tre år mellan 2000-2003 och dessa kontakter är hon mindre nöjd med. Hon tycker att hon direkt blev placerad i ett fack med missbrukare. Hon känner sig djupt missförstådd och vill inte att jag tittar i hennes akt vid enheten:

Jag måste säga att de var inte särskilt behjälpliga. Ingen av oss är nöjd med deras behandling där. Och framförallt att sätta ihop människor på det där viset det tycker jag var väldigt märkligt gjort. När man är medveten om att de här människorna är människor som i princip inte går att lita på. De gör illa varandra ganska mycket. Det är ganska mycket rån, personrån mot varandra/.../ De hjälpte mig inte ens när jag kunde få en lägenhet. –Åh, det där klarar du själv. Men hallå, det här klarar jag själv, vad faan jag skulle klara allting själv och så satt det en fet tant och tittade på mig. – Ja, men varför är jag i den här situationen då? Om jag klarar mig själv då? Varför finns de? Kan inte de stödja mig så mycket att det kliver in och tar reda på saker? Jag kanske inte klarar av att ta reda på saker för jag inte mår så djävla bra. De skulle göra så här: –Ta det numret. –Ring den här personen. –Prata med den här och här och här och: –Det kommer att fungera så här och så här. Om bilden är så här: –Gör du det här och det här och det här, så kommer det här att ordna upp sig. Du vet att någon tar tag i det och visar dig vägen. Nej: –Det här klarar du själv. Vad fan gjorde jag där då? Då fattar fan inte jag vad de menar.

Inger är född och uppvuxen i en söderförort till Stockholm. Hon säger att det var det mest fruktansvärda ställe hon varit på och att förhållandena i föräldrahemmet inte var bra, mer vill hon inte säga om det. Klart är att hon har en mycket stökig uppväxt både i familjen och skolan och att dessa upplevelser förföljer henne än i dag. Många av hennes ungdomskamrater är enligt egna uppgifter i dag döda eller hårt belastade missbrukare. Själv har hon aldrig velat betrakta sig som missbrukare även om hon provat på det mesta som ”festknarkare”:

... när man hamnar i de där situationerna så kommer ju det här från det förflutna: skolkamrater. Ja, men det måste ju du också se? Man träffas och liksom: –Tjena, så här. Och så kommer de ju, och de är ju liksom bara drägg liksom. Kommer den ena bängare än den andra. Och man liksom bara: –Äööhhh, förstår du? Liksom aldrig i mitt liv, liksom. Jag springer så att jag svimmar. Jag säger att jag är inte jag. Förstår du? Jag är inte jag alls. Jag vill inte säga: –Hej, nu tar vi farväl. –Goodbye, men jag har lärt mig att säga det. Det måste bli så.

Inger har två barn och två barnbarn. Alla bor de i samma bostadsområde i Västerås. De bägge döttrarna föddes i Luleå med tre års mellanrum. Den första kom då Inger var 19 år, även pappan var stockholmare men Inger har aldrig haft någon bra kontakt med honom. Inger har flyttat runt mycket men kom tidigt till Västerås och har sedan dess betraktat Västerås som sin hemort. Under barnens hela uppväxt tog Inger hand om dem och bodde i Västerås. Ingers stora passion i livet är olika djur. Hon har jobbat med djur i hela sitt liv. Nu säljer hon hundfoder via telefon. Arbetet som djurskötare har inneburit ett kringflackande liv. Men Inger betonar att hon alltid jobbat och haft en förankring i sin egen familj; barnen och i Västerås.

I slutet av 1990-talet gick Inger in i en destruktiv period av sitt liv. Hon hade under en längre tid arbetat som djurskötare vid en mellansvensk djurpark när hennes förflutna gjorde sig påmint. Ungdomens bekanta, missbrukare från Stockholm, började dyka upp på djurparken och i grannskapet vilket till slut gjorde situationen på den lilla orten ohållbar. Inger sa upp sin lägenhet, slutade på djurparken och flyttade till Stockholm. Där fanns det arbete att få men inga lägenheter. Inger arbetade ett tag som personlig assistent och hyrde ett rum som hon funnit i en tidningsannons. Hon kom dock inte överens med hyresvärden och flyttade runt till ett par olika ställen hos flyktigt bekanta utan att finna något bra boende. Inger fick problem med ryggen av jobbet som personlig assistent, en gammal ryggskada som hon fått i samband med en bilolycka gjorde sig påmind och hon blev förtidspensionär. Inger blev mer och mer deprimerad och passiv och det var under denna djupa svacka som hon tog kontakt med Enheten för hemlösa. Där fick hon inte den hjälp hon ville ha, hon ville ha någonstans att bo och hon befann sig i en djup livskris. Nu följde en period på cirka ett halvår då Inger bodde på härbärgen och drev runt på Stockholms gator utan att ta sig för någonting konstruktivt. På dagarna var hon ofta på Klaragården och hon sov på natthärbärke. Inger beskriver mycket målande detta som ”den absolut värsta tiden i sitt liv” då hon och en bekant i liknande situation tack vare sin utsatthet tvingades leva tillsammans med missbrukarna på härbärgena. De utsatte Inger och hennes kamrat, och varandra, för den mest förnedrande behandling som man kan tänka sig:

Det gick sakta utför. När det började gå uppför då. Jag vet inte. Jag blev liksom inte av med. Nej, men usch det var jobbigt som fan. Det som hjälpte mig, den som räddade mitt liv var faktiskt Lena. Och det har jag sagt i tidningen också när de frågade mig. Nej, jag kommer inte på något annat. Nej, hon, jag vet inte hur man skall förklara det men hon fanns där. Jag hade bergis varit död för länge sedan om inte hon funnits. Bergis. Jag hade aldrig orkat med det här. Hon stod där som en klippa, även om hon själv liksom tog. Alla bara slog omkring sig. Jag vet att de slog Lena där. Alltså, jag tyckte inte det var roligt att vara där. Förstår du? Jag såg när de liksom misshandlade henne och personalen gjorde ingenting. Jag tycker det, nej gillar inte det där. Det var inget kul där. Man skall inte behöva bli misshandlad där inne. Man blev misshandlad där inne av de andra tjejerna. Och det var en djävla stil de hade där, en djävla stil och personalen gjorde ingenting de var bara rädda för dem. Det var äckligt alltså att se. Då tog de Lena i dörren när hon skulle gå ut och så bara bankade de på henne. Det var för att de trodde hon hade tagit någonting, men hon hade inte tagit någonting. Förstår du, och så slog de på henne då.

Inger beskriver det som att härbärgena styrdes av strikta hackordningar där det högsta hönset regerade över såväl personal som boende. Till slut lyckades dock Inger att, med stöd av Enheten för hemlösa, få plats på ett betydligt bättre boende med mer likasinnade olyckssystrar. Hon började måla tavlor och tog sig så småningom ur sin livskris. Dottern hjälpte henne att få kontakt med det kommunala bostadsföretaget i Västerås och eftersom hon inte hade några kronofogdeskulder visade det sig att det inte fanns några hinder för att hon skulle få en egen lägenhet i samma område som sina båda döttrar.

Ulf - Ett långvarigt missbruk vid sidan om

Ulf är fjärde generationen från Söder och det är han mycket stolt över. Ulf beskriver sin familjebakgrund som övre medelklass, fadern var försäljare och modern var högre tjänsteman. När Ulf var cirka tolv år gammal drabbades hela familjen av en bilolycka där Ulfs mor och en bekant till henne omkom. Ulfs syster och far blev allvarligt skadade. Fadern fick ligga intagen på sjukhus under cirka ett års tid och under den tiden tog en morbror hand om Ulf och hans syster. Ulf menar att i och med detta kraschade hans familj. Fram till denna tidpunkt hade Ulf en högst normal uppväxt och han gick ut både grundskola och gymnasium med goda resultat. Ulf påbörjade även universitetsstudier med siktet att bli revisor men avslutade dessa studier i förtid efter ”48 poäng på 48 olika kurser”.

Ulf nämner även inledningsvis att han är en utbildad slagverkare som länge spelat i olika rockband. Spelandet innebar samtidigt ett hektiskt turnéliv. Medlemmarna i bandet var ett par år äldre och Ulf påpekar att detta var i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet då skolan hade ett annat synsätt på eleverna än i dag. Bara man klarade proven så var de glada och nöjda. Ulf hade mycket hög frånvaro på grund av det myckna festandet och turnerandet men kunde samtidigt visa upp goda skolresultat och då var alla nöjda och glada. Ulf höll en hög profil inom båda livsområdena. Morbrodern var lärare och nöjde sig med att det gick bra för Ulf i skolan. När fadern kom tillbaks märkte han nog att det inte var så bra ställt med Ulf men han hade inte kraft nog att ta tag i problemen. Ulf flyttade hemifrån då han var 17 år i samband med att han fick sitt första barn. Han köpte då en lägenhet svart och bodde tillsammans med sambon (mammans till barnet) på söder i ett par års tid och de fick även ett andra barn.

När han flyttade ifrån sambon och barnen köpte han en egen lägenhet. Ulf har enligt egen utsago aldrig haft några ekonomiska bekymmer. Han har kunnat försörja sig på försäljningsjobb inom byggbranschen, där hans många kontakter underlättat, samt diverse svarta eller grå affärer. Ulf antyder att detta även inkluderat försäljning av heroin, den drog som han även själv missbrukat till och från under lång tid. I huvudsak menar Ulf dock att

han är alkoholist och att han insåg det redan vid 16 års ålder. Drickandet började redan vid 13 års ålder men Ulf har ingen tidigare känd alkoholism inom släkten.

Ulf har två omgångar med barn. De äldre två har han en god kontakt med men de yngre känner sig mycket besvikna på Ulf efter hans tid som missbrukare. Ulf bor nu i en södernärförort och har hela sitt liv bott antingen på söder eller strax söder om söder. Han har blivit vräkt en gång i mitten av 1990-talet efter det att han inte betalat hyran för en enrummare i södernärförort. Ulf bodde då tillsammans med en kvinna i en annan lägenhet och såg därför ingen anledning att anstränga sig för att behålla kontraktet. Missbruket av främst alkohol men även andra droger som hasch och främst heroin har alltså pågått från tidiga tonåren och framåt men hela tiden blivit värre och värre. Ulf beskriver det som att han är en alkoholist och uppskattar alkoholens berusningseffekt. Han har hela tiden kunnat behålla en ”yttre fasad” med arbete, bostad och försörjning. Drickandet har dock gått ut över familjelivet och främst umgänget med barnen, vilket Ulf så här i efterhand beklagar.

Ulfs missbruk eskalerade till sommaren 1999 då Ulf var riktigt ”nersupen” och efter att ha tagit en överdos heroin, vilket han även gjort tidigare vid flertalet tillfällen, hamnade Ulf på Maria beroendecentrum. Dagen efter då han var på väg att skrivas ut passerade ”av en händelse” en av socialtjänstens uppsökare rummet där Ulf vistades och frågade läkaren vad som stod på. Ulf var då fortfarande påverkad av heroinet och även kraftigt alkoholpåverkad, men alltså på väg att återigen skrivas ut. Ulf hade vid denna tid varit med om åtskilliga liknande överdoser och akuta åtgärder på Maria:

Nej, ja han var i det, han kom förbi det rummet när jag höll på att bli utskriven och hörde dialogen. Som jag uppfattade det. Nu skall man liksom veta att jag var satans förvirrad. Jag var just på väg ur en överdos och hade en massa alkohol i blodet, jag var inte så där riktigt fräsch det kan jag inte säga.

Anders: Så då hade du supit och knarkat mer vid denna period än vad du någonsin gjort tidigare?

Om man säger så här: Jag var på väg att begå ett långsamt självmord helt enkelt. Det hade gått rätt... i slutet på sommaren, eller på hösten, då hade jag dött om inte han hade kommit dit/.../då 1999 på Maria när jag skulle bli utskriven på en gång efter en överdos. Det var då han reagera... (ohörbart)... Då sa ju bara läkaren det till honom, för läkaren hade ju jag träffat stadigt sedan 1979, han sa: -Vi kan inte hjälpa Ulf och vi har aldrig kunnat hjälpa Ulf, han sköter sig själv, så det är därför vi skriver ut honom. Sedan att han sög tag i mig där och började prata, för då var jag så sliten och så livstrött liksom så vad som helst var egentligen bättre, även att dö, var bättre än att fortsätta att leva liksom. Det var sista sommaren, jag var på väg.

Uppsökaren frågade Ulf om han funderat på behandling, om han kände till något behandlingshem, om han hade bostad och försörjning. Vid denna tid hyrde Ulf en lägenhet med andrahandskontrakt på Södermalm och han hade samma försäljningsjobb som han hade haft under flera års tid. Uppsökaren hjälpte dock Ulf med att fingera sina papper så att detta inte skulle upptäckas vid en kontroll hos Enheten för hemlösa och körde därefter Ulf direkt till enheten för ett möte:

Vi satt och pratade en stund bara. Jag kommer inte ihåg, som jag sa tidigare så var jag ganska kraftigt förvirrad, väldigt förvirrad just då. Men hon; vad jag kommer ihåg så satt vi kanske en trettio-fyrtiofem minuter och pratade. Sedan ordnade hon resten, och så körde den här killen mig till Norrtull och placerade mig där. När jag skrevs ut från, jag fick träffa enhetens läkare, det fanns en läkare som de hade på Maria och om man säger så här att för att ordna med avtändning och alltihop så försåg ju han mig med en kasse med tabletter; alltså medicin för att tända av. Och jag tillbringade de tre första, eller fyra första dygnet på mitt rum. Då låg jag bara ner och gjorde ingenting, därför att det, alltså det var så pass starka mediciner så man blev alldeles död.

Ulf fick en tillfällig plats på ett planeringshem under en kort tids utredning och fick sedan plats vid ett tolvstegs-behandlingshem. Han fullföljde vårdperioden där och skrevs sedan ut till stödboende. Direkt då han kom dit ordnade han via kontakter ett hantverksarbete, och han arbetar fortfarande inom byggbranschen. Ulf bodde ovanligt länge, nästan två år, vid stödboendet och fick efter detta en försökslägenhet hos Familjebostäder³¹ med försökskontrakt under två år. Efter ett år fick han dock överta kontraktet och han bor där än i dag. Under tiden på stödboendet gick Ulf med i ”Gemenskapen” DAA - ”Det är samma program som AA men man kör det hårdare.”. Ulf är fortfarande en trogen anhängare av Gemenskapen:

Men det kom inte så mycket genom behandlingshemmet som det som man hörde på mötena med folk som alltså hade en lång drogfrihet bakom sig. Som hade gått före så att säga. När de berättade hur de hade gjort och vad som höll dem drogfria. Jag hade väl inga. Om man säger så här, många är ju tveksamma när de kommer till ett möte första gången: – Åh de sitter bara och snackar. Men jag har väl alltid haft en viss öppenhet för saker och ting. Man skall lyssna på folk och höra vad de säger sedan kan man ta ställning om man tycker om det eller inte. Man skall inte förkasta något utan att ha hört färdigt vad folk har att säga. Så har jag gjort hela mitt liv. Men tidigare var jag ju, liksom mitt missbruk flöt ju på så djävla bra jag fick inga konsekvenser från kåken och sådana saker. OK att två långa förhållanden sprack och så där men det var därför att jag var besviken på dem, jag var inte misslyckad.

Via Gemenskapen fick Ulf kontakt med nya vänner som bidrog till att han fann olika hantverksjobb på en gång. Ulf uttrycker det som att det var avgörande för honom att uppsökaren hittade honom då han var i en livsfas då han själv hade gått ner sig så mycket att han inte såg någon utväg. Hade han inte kommit in på behandling vid detta tillfälle så hade han inte enligt egen bedömning överlevt ett halvår till. Hade uppsökaren å andra sidan kommit tidigare tror han inte att han hade gått med på behandling.

De äldre: 54-67 år vid avslutningstillfället

Bland de åtta äldre var det tre män som var födda och uppvuxna i Finland, två män som invandrade till Sverige i unga år från sydeuropa samt två män och en kvinna som var födda och uppvuxna i Sverige.

Två av de äldre tycks inte ha haft några missbruksproblem. Dels handlar det om en av männen med ursprung från Finland och en av de svenskfödda männen. Uppgifterna om den senare är dock mycket knapphändiga eftersom han tycks mycket svår att kommunicera med. Även den socialsekreterare som skrivit journalanteckningarna tycks ha haft svårt att förstå mannens situation, med den följd att det under det år han var aktuell vid Enheten för hemlösa bara finns ett fåtal anteckningar gjorda i akten. Dessa gäller en placering vid ett stödboende där han bodde i ungefär ett års tid. Efter detta visade han upp ett nyskrivet förstahandskontrakt för personalen och han avslutades i samband med detta. Mannen var förtidspensionär sedan länge.

Den andre mannen utan missbruksproblem kom ursprungligen från Finland men hade bott och arbetat i Sverige i hela sitt vuxna liv fram tills han i 57 års ålder sade upp sig på grund av förslitningsskador och en personlig kris. Han sade även upp sin lägenhet och åkte till en ”turistö i solen” där han lyckades klara sig på en extremt liten summa pengar under ett halvt års tid. Efter detta åkte han hem till sin mor i Finland för att få stöd av henne. När inte detta fungerade längre återkom han till Stockholm och sov i parker och liknande under

³¹ En av Stockholms kommunala hyresvärdar.

sommaren. När det började bli kallt framåt hösten sökte han upp Enheten för hemlösa. Enheten hjälpte honom först till olika tillfälliga boenden, ordnade sedan så att han fick förtidspension och till slut fick han en försökslägenhet som han efter hand kunde överta kontraktet för. Mannen var aktuell vid Enheten för hemlösa under sammanlagt sex år. En fråga som för honom tycks ha bidragit till hans personliga kris var att han ställde upp som borgensman för ett lån som sonen aldrig betalade, vilket ledde till att han själv fick en skuld på cirka 70 000 kronor. Det framgår dock aldrig i akten hur denna skuld reglerades.

De båda andra männen från Finland jobbade tidigare inom diverse olika branscher och tycks under lång tid ha kunnat sköta sina arbeten trots perioder av mycket drickande. De är de yngsta i denna grupp, 56 och 58 år 2005, och aktualiserades båda 1997. De hade båda alltså även de en aktualiseringstid på sex år. Den ena av dessa båda männen var aktiv amfetaminist och bodde sedan något år tillbaka i en husvagn i en förort till Stockholm när han kontaktade Enheten för hemlösa. Han hade tidigare arbetat i skogen fram till 1990 då han skadade sin vänstra hand genom ett yxhugg. Efter detta tog alkoholmissbruket över och han började även missbruka amfetamin. Perioden därefter hankade han sig fram med diverse svartjobb, byteshandel och liknande. Den direkta anledningen till att han vände sig till Enheten för hemlösa var att han hade haft inbrott i husvagnen som han bodde i och att den på grund av detta blev oboelig. Mannens period vid Enheten för hemlösa utgör en riktig framgångssaga: Han fick först tillfälligt boende och följde sedan stegen i boendetrappan tills han till slut fick överta kontraktet på sin försökslägenhet. Under samma period började han även att jobba åt Frälsningsarmén men tog efterhand körkort och öppnade därpå en egen firma. När han avslutades vid Enheten för hemlösa var han egenföretagare med förstahandskontrakt efter en sexårig återhämtningsperiod.

Även den andra mannen med finländsk bakgrund lyckades efter en mycket stökig tid i början av sin kontakt att följa boendetrappan och etablera sig med ett eget förstahandskontrakt och arbete inom ett behandlingshem.

En av männen med ursprung i sydeuropa hade även han jobbat under lång tid, bland annat som busschaufför, och han hade även haft en egen lägenhet fram tills två år före kontakten med Enheten för hemlösa, då han blev vräkt. Denna man fick kontakt med Enheten för hemlösa i samband med att han skulle frigges från ett fängelsestraff för rattfylleri. Han hade då sedan två år tillbaks förtidspension och han gjorde det mycket klart för enhetens personal att han inte var intresserad av annat än en bostad. Han hade kontakt med enheten under sammantaget två år och bodde då omväxlande på olika härbärgen. Under hela denna period fick han en mängd lägenhetsanvisningar från bostadsförmedlingen som höll hans hopp om en bostad uppe, men som återkommande gick till någon tidigare i kön. Till slut hade han dock avancerat så långt i kön att han fick en lägenhet från bostadsförmedlingen. Därmed avslutades han vid Enheten för hemlösa.

Den andre mannen med sydeuropeisk bakgrund var heroinist sedan många år tillbaka och han kom i kontakt med Enheten för hemlösa 1996 då han just hade återvänt till Sverige efter sex år i sitt födelseland. Han kom till Sverige som tjugoåring och arbetade här under cirka tio års tid som städare, bilmekaniker fönsterputsare och liknande. 1980 blev han förtidspensionär och 1984 började han missbruka heroin. Under 1990-talet bodde han en period i Grekland där han blev dömd för olika narkotikabrott och där han även deltog i olika missbruksbehandlingar. Enheten för hemlösa hjälpte honom att söka till Metadonbehandling och så småningom fick han även en av enhetens försökslägenheter som han övertog efter ett par års skötsamt boende. Sammantaget var denna man aktuell i sju år.

Slutligen har vi i äldregruppen de två personer som blivit intervjuade. Den intervjuade mannen var äldst av alla de avslutade som bodde i egna lägenheter medan kvinnan tillhörde de yngre i äldregruppen, hon var 58 år vid intervjutillfället. Båda är födda och uppvuxna i Sverige.

Birgitta - Hon gav upp men kom igen

Birgitta tar emot mig för intervjun hemma i sin tvårumslägenhet i en av Stockholms södra närförorter. Där bor hon sedan fyra år tillbaka. De två första åren hade Birgitta lägenheten som en försökslägenhet men efter detta fick Birgitta överta kontraktet själv. Birgitta trivs bra. En viktig trivselfaktor är att dottern och barnbarnet som bor i närheten lätt kan komma på besök. Barnbarnet är i femtonårsåldern och kommer då och då hem till mormor efter skolan för att göra läxor eller bara för att hälsa på. Birgitta har även sin hund som sällskap.

Birgitta är 58 år gammal vid intervjun. Hon är i dag fri från alla droger. Främst har det kanske varit alkohol men hon började även tidigt med centralstimulerande medel (CS) som Preludin och Ritalina på 1960-talet. Birgitta är född och uppvuxen i Stockholms innerstad. Hon bodde med mamman och sin äldre bror i Vasastan tills hon gifte sig och fick barn vid 20-års ålder. Pappan var alkoholist och avled när Birgitta var nio år gammal. Birgittas sju år äldre bror fick fungera som extrapappa under uppväxten. Birgitta gick ut den obligatoriska enhetsskolan, men började i de tidiga tonåren missbruka alkohol och i femtonårsåldern även CS. Hon slutade med narkotikan i samband med att hon blev gravid i tjugofemårsåldern men hon fortsatte att dricka. Birgitta bodde tillsammans med sin man och dotter i ett par års tid men flyttade sedan med dottern till ett kollektivhus för ensamstående mödrar. Där bodde hon i ett par år tills hon träffade en ny man via jobbet och gifte sig med honom. Äktenskapet höll i ungefär tio år. Efter skilsmässan flyttade Birgitta till en egen hyreslägenhet med dottern där de bodde tills dottern flyttade hemifrån vid 21-års ålder. Birgitta arbetade med enklare kontorsgöromål under hela dotterns uppväxt och ända tills hon flyttade hemifrån. Även om Birgitta alltså hade hand om dottern och jobbade så beskriver hon att hon drack ”alldeles för mycket”, det hände även att hon tog andra droger. I slutet av 1980-talet föll Birgitta ner från balkongen på fjärde våningen i det hyreshus där hon bodde och skadade sig allvarligt. Fallet från balkongen och den skada hon ådrog sig innebar inledningen till Birgittas tid som hemlös. Hon fick förtidspension, men enbart på halvtid eftersom hon bedömde att hon skulle klara av att arbeta halvtid. Hon klarade dock inte av att jobba och hon betalade inte heller hyran som hon skulle. Det gick inte att byta lägenheten till en mindre eftersom hon hade hyresanmärkning. Vid denna tid, slutet av 1980-talet och början av 1990-talet var det mycket tal om aids och hiv bland sprutnarkomaner och Birgitta testade sig. Testet var negativt men istället fick Birgitta besked om att hon hade hepatit-c, vilket hon tog som nästan lika allvarligt som hiv, hon tyckte sig ha fått en dödsdom. Sammantaget blev denna serie av händelser för mycket för Birgitta och hon började droga mer intensivt än någonsin tidigare, möjligen bortsett från perioden under tonåren. Nu struntade hon helt i hyran och alla andra åtaganden och till slut blev hon vräkt:

Och då fick jag pension och jag hade lägre hyra än pensionen var på så att: Ja, jag försökte att fixa och dona. Och det var alltid soc och frågade om inte soc kunde betala in så att jag kunde betala in den femtonde när jag fick pension. Men så kunde vi inte göra. Och så där höll jag på då och junkade och försökte pussla ihop det i bergis två år. Och till slut så sket jag i det. Då lade jag ner. Jag orkade inte ha ont i magen hela tiden för jag skulle få ihop hyran. För jag fick inte byta lägenheten till en mindre. För att jag inte skötte hyrorna och jag kan

ju inte liksom hitta fram pengarna den första om jag får pengarna den femtonde. Så att jag hade: Och vad heter det: Ungen hade flyttat hemifrån. Och så där, och då tyckte jag att nu skiter jag i det här. Och då började jag punda igen. Och sen så höll jag på med det sen då till jag kom till enheten.

Birgitta träffade ganska snart efter vräkningen en ny man som hon till en början uppfattade som ”stadgad”. Han hade då både jobb och lägenhet. Efterhand märkte hon dock att han missbrukade mer än hon trott och han började även behandla henne illa. Mannen misshandlade Birgitta och låste henne ute efter sitt eget kynne. Ibland kunde hon bo där men ibland fick hon sova ute i någon port, i någon park, hos bekanta eller på de offentliga toaletterna. Under sommaren 1994 tog Birgitta därför kontakt med Enheten för hemlösa. Hon ringde till enheten efter att hon fått ett tips av en bekant om att man kunde få stöd därifrån. När hon väl kom dit beskriver hon att hon blev bryskt avvisad med hänvisning till att hon var för gammal. Dessutom var hon kvinna och enheten tog vid denna tid enbart emot män. Hon blev inte hänvisad någon annanstans. Birgitta uppfattade detta negativa besked som att hon inte hade något stöd att hämta från samhället. I stället fortsatte hon att leva som hemlös missbrukare under ytterligare fem års tid tills hon en morgon såg på TV-nyheterna att Enheten för hemlösa hade ett kvinnoteam som just hade fått nya lägenheter att fördela till bostadslösa kvinnor. Hon tog då återigen kontakt med enheten och fick denna gång ett helt annat mottagande:

Du förstår att jag satt och tittade på TV en morgon och, klockan sju. Och då talar de om att de hade fått in 78 nya lägenheter till bostadslösa. Och vad heter det. Då gick jag och ringde så fort de öppnade klockan nio. För jag hade tänkt att nu ska jag djävlar i mig inte vara sist här inte. Så att jag vet inte vad det var. Men det var att de hade fått in massor med lägenheter till bostadslösa. Och då hade de startat det här (Kvinnoteamet, min anm) och då skulle jag få Tilda, men Tilda var på semester och de frågade om jag kunde vänta en vecka. –Jaha, sa jag. –Jag har väntat nu i tio år nästan. Så att en vecka mer eller mindre spelar inte så stor roll. Och då fick jag ju en tid hos henne. Och just det här att hon, det var liksom, jag var så trött och så slut och det var inga massa djävla utredningar och sådan skit...

Tre veckor efter den första kontakten befann sig Birgitta på ett nystartat tolvstegs-behandlingshem för kvinnor på en västkustö. Hon stannade på behandlingshemmet under tre sommarmånader och beskriver denna period i mycket ljusa ordalag. Hon anser samtidigt att det inte var själva behandlingsprofilen, av tolvstegsmodell, som var särskilt framgångsrik, utan hon beskriver atmosfären av medbestämmande och vänligt bemötande som mer avgörande för behandlingens framgång:

Ja det var skitbra där nere. Just det här med att det var så nytt. Vi fick vara med och bestämma hur det skulle fungera liksom. /.../ Från början då så hade de tänkt att de skulle ha två kvinnor i ett rum och en kvinna i ett, ett litet rum. Men jag sa det att det funkar ju inte. –Vi är vuxna människor. –Det är ju trasiga människor det här. –Ska de dela rum som på kollo? Så då plockade de bort det. Och så fick man var sitt rum då. De fick ju in lite färre patienter man jag tror det vart mycket bättre.

Efter denna behandlingsperiod fick Birgitta bo på ett stödboende för kvinnor i cirka två år medan hon väntade på sin försökslägenhet. Från stödboendet flyttade hon sedan direkt till den tvårummare där hon fortfarande bor och som hon nu har övertagit förstahandskontraktet för. Birgitta beskriver vägen ut ur missbruket och hemlösheten som mindre abrupt än vägen in i hemlösheten. Det finns för Birgitta en tydlig startpunkt för hennes tid som hemlös, fallet från balkongen, men det finns även ett tydligt slut, när hon ser nyhetsinslaget och tar ny kontakt med enheten. Samtidigt beskriver Birgitta vägen ut ur hemlösheten som mindre

komplicerad. Även om hon inte anser behandlingen på västkusten som central så är hon påverkad av behandlingsideologin och säger att missbruket sitter i generna. NA-möten och den gemenskap som dessa kan ge känner hon sig inte alls behjälpt av utan hon deltog så lite som möjligt i dessa och vill helst glömma sitt missbruksliv. Hon vill absolut inte att hennes nya grannar skall känna till hennes förflutna och hon har även lyckats att hålla sig undan från gamla missbruksbekanta, även om hon har viss telefonkontakt med sin senaste man. Hon säger att det inte finns någon särskild händelse som ledde till att hon till slut tog sig ur missbruket och hemlösheten, som i Birgittas fall hänger intimt samman, utan det var en mognadsprocess som låg bakom och när hon såg på TV att det fanns hjälp att få utnyttjade hon den språngbräda som erbjöds och lyckades tack vare detta bryta med sitt tidigare liv.

Folke - Med ett förflutet som bedragare och inbrottstjuv

Folke är 69 år gammal vid intervju tillfället och har enligt egen utsägo för första gången i sitt liv en egen lägenhet med förstahandskontrakt. Han har medvetet sökt sig från "Stockholms lockelser" och bor nu på en liten ort i närheten av ett behandlingshem. Folke kommer från vad han beskriver som "en stor och skötsam familj" i södra Sverige. Folke har en lång kriminell karriär bakom sig som inleddes redan i 12-års åldern. Då hamnade han för första gången på ett barnhem på grund av snatterier och småinbrott. Efter det rullade kriminaliteten bara vidare:

Ja, det var ju lite småinbrott, snatterier och så. Det var Rosenlundiska barnhemmet hette det utanför Kalmar. Där var jag ett år eller två. Sedan hamnade jag på Forssa ungdomsvårdsskola. Det var också för småbrott. Och sedan hamnade jag på Haglundiska och sedan från Haglundiska fortsatte jag. Då fick jag ungdomsvårdsfängelse, och sedan fick jag straffarbete och sedan har det rullat på hela tiden och det har varit förmögenhetsbrott. Inga knarkbrott eller åldringsrån eller någonting sånt där, inget med våld i alla fall, utan det har bara varit förmögenhetsbrott. Det har liksom blivit en karusell av alltihop. Man har inte riktigt kunnat komma ur den. Det har bara rullat på hela vägen. Ja, och sedan muckade jag från Storboda. Det är en koloni som ligger strax utanför Stockholm. Eller koloni, det är ett lokalfängelse, där muckade jag. Jag kommer inte ihåg det var väl, 1990 någon gång 1990-91 kanske. Och då hade jag ju ingen bostad att gå till och sedan blev jag uteliggare på det viset.

Anders: Och då lade du av med det kriminella alltså?

Ja, jag lade av med det kriminella. Det vart ju väldigt nästan dagligen... Man hade ju svårt att hitta någonstans och bo. Bodde väl hos någon polare någonstans ibland eller nåt sånt där annars var det där utelivet ända till jag tog tag i det här och tänkte att ja nu får det var slut, nu måste jag ha någonstans att bo.

Folke var inbrottstjuv och bedragare. Han stal för sitt uppehälle och bodde mestadels på olika fängelser. Sammantaget har han suttit i fängelse i närmare 30 års tid. I början av 1990-talet muckade han för sista gången från en sluten anstalt strax utanför Stockholm. Han hade fått nog av fängelsevistelser och bestämde sig för att sluta upp med kriminaliteten. Folke har aldrig haft ett arbete i hela sitt liv och visserligen fick han pension i samband med att han muckade sista gången men de pengarna var inte att jämföra med hur man kan ha det när man är på "grön kvist" som tjuv och bedragare. Folke blev uteliggare, eller i det närmaste uteliggare. Under sex års tid bodde Folke i portar, parker och om tillfälle gavs, hos vänner och bekanta. Under hela denna sexårsperiod hade han inga kontakter med vare sig sociala myndigheter eller frivilligorganisationer. Han hade sin pension och sålde ibland en och annan tavla som han själv hade målat.

Folke gick under en period på konstskola i Stockholm. Under flera år var han gift och bodde av och till tillsammans med sin hustru i 7-8 år. Folke är född i södra Sverige men kom till Stockholm som ung och känner sig mest hemmastadd här. Det var även i Stockholm som han gifte sig. Hustrun träffade han när han var på rymmen från Kumla någon gång i trettioårsåldern. Han gjorde då ett försök att stadga upp sin tillvaro. Folke började på konstskola och bodde tillsammans med sin fru som ”var skötsam och jobbade”. Efter ett tag kände sig Folke underlägsen både hustrun och studiekamraterna och återgick till sin kriminella bana. Under den här perioden missbrukade han även centralstimulerande. Folke hamnade återigen i fängelse. När han kom ut levde han med hustrun men begick snart nya brott och åkte in i fängelset igen. Så höll han på fram till början av 1990-talet då han sista gången muckade från fängelset. Efter sex år som hemlös var Folke mycket nergången. Han hade lunginflammation i bägge lungorna när han blev kontaktad av en uppsökare från Enheten för hemlösa. Folke sov då på ett ventilgaller till en tunnelbanestation där det kom upp varmluft:

Jo, jag sa ju det att det var en kille som hette Nisse Rapp som jobbade med det där. Han åkte runt och letade, ett uppsökarteam. Ja, han hittade mig då jag låg och sov på något sådant där djävla ventilgaller vid Vanadisvägen. Och det var ju lite varmluft som kom upp där. Och då tog han med mig till, till byrån och så körde han ut mig till Skarpnäck.

Anders: I samband, alltså samma dag?

Ja, samma dag. Ja, sedan hämtade han mig och sedan åkte vi till Bandhagshemmet och jag tittade, jag fick åka ut och titta hurdant det var där, men det var ju. Jag sa: –Jag vill inte ha det här, sa jag. Men då hade jag fått tips av en kille som hade varit här. Han sa: –Sök till Ventilens behandlingshem, alltså det här. Ja, sedan ville jag ju komma ifrån Stockholm, bryta hela det där. Jag ville en bra bit från Stockholm. Så jag sa till hon socialassistenten att får jag inte Ventilens behandlingshem så får det vara. Då går jag ut igen på gatan där. –Ja, du får besked på eftermiddagen, sa hon. Sedan åkte jag tillbaka till Skarpnäck och bodde väl där en vecka sammanlagt. Ja, så kom beskedet att jag fick komma dit, till Ventilen, det fanns en plats ledig: –Ja, du får åka på måndag. De kom och hämtade mig och så körde de upp mig. Och jag ville till varje pris komma ifrån Stockholm. Och jag var ju rätt nergången då efter en tid som uteliggare. Så jag kände ju det att, och åldern började ta ut sin rätt också.

Folke var den av de intervjuade som hade den längsta perioden av hemlöshet bakom sig. I princip hade han aldrig haft något hem, även om han under vissa perioder haft en mer permanent adress, såsom under perioden i trettioårsåldern när han var nygift. Denna period utgjorde den längsta sammanhängande tiden av stadigvarande boende, men den varade enbart under en kortare tid och Folke beskrev i huvudsak sitt boende före 1990-talet som ett liv i olika fängelser. Perioderna mellan fängelsevistelserna beskrevs snarare som undantag än regel. När Folke slutade begå brott, för att han inte längre orkade med det påfrestande fängeslivet, hade han ingenstans att bo och blev istället uteliggare. Folke beskrev livet som uteliggare mer livfullt än någon annan av de intervjuade. Han berättade hur samvaron med andra uteliggare fungerade och hur nya personer kom och gick. Han berättade även att många blev rädda för uteliggare medan andra ”tog dem till sitt hjärta” och kom med mat eller pengar och ibland till och med erbjöd husrum.

Folke hade kontakt med Enheten för hemlösa mellan 1988-1993 då han var nyskild och bodde inneboende hos vänner och bekanta. Han hade även kontakter med socialtjänsten på den ort där hans fru bodde innan dess. Han säger dock att socialtjänsten enbart kunde erbjuda härbärgen och på något sådant ville han inte bo. När han sedan fick pension under

början av 1990-talet hade han därför inget behov av socialtjänsten och bröt av den anledningen kontakten med dem under sex års tid. När han slutligen blev kontaktad av uppsökaren var han så pass nergången att han gick med på att bli sänd till det behandlingshem han nu bor i närheten av. Han var dock mycket bestämd på att det var just dit han skulle, han hade hört mycket gott om stället från bekanta som själva varit där. Folke hade aldrig haft något arbete, han målade dock en del tavlor som han sålde och han fick en egen lägenhet först efter 65 års ålder. Trots detta tycks han inte särskilt ångerfull, han framstår i dag uppenbart tillfreds med sin tillvaro. Han har en hund, träffar syskonen igen och har även återtagit kontakten med sin gamla fru:

Ja, vi ringer till varandra stup i ett, det skall jag väl säga, och hon är ju glad att liksom det här med droger och sånt och likadant mina syskon. Nu är de lugna vet du.

Anders: Har de varit här och hälsat på?

Ja, det har de. Mina bröder har varit det. Han i Falun brukar komma hit. För att hälsa på mig och sedan åker jag dit för att hälsa på honom i Falun. Det är ju bara fem mil någonting. Så vi har en djävla bra kontakt. Ja det har jag ju med de andra också, de kan ju andas ut nu när de vet var de har mig.

Anders: Så de har varit oroliga för dig tidigare?

Ja, det har de vart. De har varit och letat efter mig. Det är ju svårt för dem. När de inte känner till vart hundan man är. De vet ju inte vart de skall leta.

Folke är också starkt engagerad i behandlingshemmet som han bor i närheten av. Han visar stolt upp en tavla som hänger på en central plats i TV-rummet och visar runt och berättar om att han varit med och dekorerat behandlingshemmets olika rum. Folke är trött men trivs med sin tillvaro och att han lyckats få rätsida på tillvaron på gamla dar:

Jag har rotat mig i Hudiksvall och jag vill ha det, ta det lugnt. Jag har min hund som jag går ut med 5-6 gånger om dagen och tar en promenad och sitter och tittar på TV. Det finns så mycket att göra så. Man kan låna från biblioteket. Ja, jag har inga fordringar längre, så jag är bara nöjd med min egen tillvaro. Jag fick den här då i första halvåret. Jag fick en kraftig djävla hjärtinfarkt, va. Så det blev snabbtransport från behandlingshemmet till Falun och sedan från Falun till Gävle. Så jag låg i Gävle en vecka och sedan har jag ju vart på efterbesök och så där och cyklat och de tar en massa frågor. De tar alltid en massa frågor, så jag har djävla fina, vad skall man säga, värden nu. Jag har blivit starkare i hjärtat efter den här hjärtinfarkten. Men det var väl efter all djävla, efter tillvaron man har levt så där att det var tvunget att utlösas på något vis, då vart det den här hjärtinfarkten.

Anders: Vad tror du kommer att hända nu då? Har du någon idé?

Ja, det är väl bara att invänta graven. He he he he. Nej jag har inga planer eller så där, va. Utan mina planer är att jag vill ha det lugnt och skönt omkring mig.

Avslutade klienter i olika livsfaser

Bland dem som avslutades när de fortfarande var yngre skiljde sig de två yngsta somaliska kvinnornas situation markant från de övrigas i och med att de tycks ha haft mer tillfälliga problem att finna en bostad. Deras situation hade större likheter med andra unga människors svårigheter att etablera sig på bostadsmarknaden än med resten av dem som fick stöd av Enheten för hemlösa. Vad jag kan förstå borde de heller aldrig enligt gällande regler ha aktualiserats vid Enheten för hemlösa. Båda dessa kvinnor ordnade efter en kortare tid vid enheten egna lägenheter och arbeten.

Övriga bland de yngre hade det gemensamt att de tidigt började med narkotika och flera av dem hade under lång tid levt ett liv som i mycket tycks ha präglats av narkotikajakt och kriminalitet. Utöver de två somaliska kvinnorna var det enbart en man bland de yngre som vid avslutningstillfället hade etablerat sig så pass att han kunde försörja sig själv och dessutom sin fru och ett barn. Övriga hade försörjningsstöd, förtidspension eller motsvarande. En av de yngre hade dock en oavlönad sysselsättning vid det behandlingshem som hans fru arbetade vid. Det var enbart en i gruppen som hade fått en försökslägenhet via Enheten för hemlösa. En annan fick en lägenhet via kontakter från det behandlingshem han tidigare var på och en tredje bodde i fruns personalbostad i anknytning till det behandlingshem han tidigare blev behandlad vid. Förutom somalierna var det två personer som fick sina lägenheter via bostadsförmedlingen. En i en närförort till Stockholm och en på en mindre ort utan bostadsbrist.

Gruppen som avslutades i medelåldern präglades inte lika hårt av kriminalitet och narkotikamissbruk även om det bara var två av dem som framstod i akterna som helt missbruksfria. Båda dessa personer var i kontakt med Enheten för hemlösa under en högst begränsad tidsperiod. I medelåldersgruppen återfinns även de två personer som haft kontakter med Enheten för hemlösa under längst sammanlagda tidsperiod. Den ena av dem hade haft kontakt med enheten i sexton år och den andra i tolv år. Tre av de medelålders hade fått sina lägenheter via Enheten för hemlösas försökslägenheter och resten, fem personer, via bostadsförmedlingens ordinarie kö. Det tycks även vara så att en större andel i denna grupp hade någon form av sysselsättning vid avslutningstillfället. Tre tycks ha fått arbete inom den reguljära arbetsmarknaden, en hade en OSA-anställning och en person kombinerade arbete med deltidssjukskrivning.

Bland de äldre tycks de flesta tidigare ha haft arbete under långa perioder av sina liv. Men många av dem tycks också ha en lång missbrukshistoria. Flera av historierna rymmer slitsamma arbeten som efter många år lett till förtidspension och efterhand ett stegrat missbruk. De två yngsta i gruppen lyckades efter det att bägge levt under mycket oordnade omständigheter återhämta sig så pass väl att de kunde återgå till arbete; en som egen företagare och en på ett behandlingshem. De övriga hade pension redan när de kom till enheten eller så fick de sådan under tiden vid enheten. Bland de äldre hade de flesta, fem av åtta, fått hyreskontrakt via försökslägenheter.

Faser, steg och händelser i etableringsprocessen

Många intervjuade hade svårt att beskriva vad som ledde till vad och hur deras väg mot en egen lägenhet gestaltade sig. De hade ofta lättare att beskriva sin väg mot hemlöshet än vägen från den. Det är även lättare för mig att se olika händelser och förutsättningar som har haft betydelse i deras väg *mot* hemlöshet än *från* hemlösheten när jag analyserar materialet.

Sammantaget får jag dock uppfattningen att de intervjuade främst förklarar sin väg från hemlösheten med att de fått nog av de negativa konsekvenserna som livet i hemlöshet leder till. Det finns en övervikt för olika ”push-faktorer” i beskrivningen även om vissa ”pullfaktorer” även nämns. De båda intervjuade kvinnorna berättar om att deras barn har varit viktiga för dem när de försökt stadga upp sin tillvaro. För männen tycks förhållanden till kvinnor kunna spela en liknande roll. Såväl i intervjuerna som i aktmaterialet framgår att flera av männen försökt, och i somliga fall lyckats, ordna upp sin tillvaro i samband med att de träffat en kvinna. Folke beskriver en period då han gjorde ett allvarligt försök att ordna upp sin situation, men samtidigt att denna period inte var särskilt bestående. Han var då i trettioårsåldern, gifte sig och började studera vid en konstskola. Nu när han till slut ordnat upp sin tillvaro berättar han hur han återigen knutit kontakten med sin före detta fru och även med sina bröder. De återknutna familjebanden framstår som viktiga i Folkes etableringsprocess framförallt i ett andra steg när han försökte fylla sin nya tillvaro med ett meningsfullt innehåll och stärka sig själv i den nya situationen.

För Ulf var den gemenskap som han fann inom Anonyma Alkoholister viktig för hans etableringsprocess, både när det gäller att finna nya vänner att diskutera liknande problem med, men även som kontakter till nya jobb.

Nicklas berättade utifrån sina erfarenheter om hur avsaknaden av negativa konsekvenser från missbruket förvärrade hans missbruk när han under en period hade bättre förutsättningar att leva sitt liv. Han köpte en lägenhet, men detta ledde bara till att han kunde missbruka ännu mer eftersom han då inte upplevde de negativa konsekvenserna av missbruket på samma sätt som tidigare. Även Ulf berättar om hur han kunde leva ett långt liv som missbrukare tack vare att det inte ”hade några konsekvenser” som han benämner det. Han råkade aldrig ut för tvångsvård, fängelsevistelse eller liknande utan han var vad man inom missbrukarkretsar kallar en ”driftare”.

Ett gemensamt drag som återkommer bland de intervjuade är att de berättar om hur de tagit ett viktigt beslut om att verkligen göra ett uppriktigt försök att bryta med sin livssituation och ta sig ur hemlösheten och/eller missbruket. De båda kvinnornas berättelser skiljer sig här något från männens. Kvinnorna beskrev utträdet mer som en process där det ena ledde till det andra och samtidigt att de själva var mer aktiva i påskyndandet av denna process. Männen beskriver ett tydligare brott mot sitt tidigare liv och att uppbrottet mer var påkallat av någon yttre händelse. Det är omöjligt att avgöra om detta beror på slumpen, på kvinnor och mäns olika sätt att berätta eller på faktiska skillnader i etableringsprocessen, men det är slående att två män beskriver hur de blev upplockade av uppsökare när de befann sig i ett eländigt skick, där de enligt sina egna beskrivningar stod närmre de döda än de levande, och därefter kom till enheten och kunde starta nya liv. Det kan te sig slumpartat att de blev upplockade vid dessa tidpunkter när de var redo för att ta emot hjälp. Det kan möjligen även vara fråga om efterhandskonstruktioner från klientens sida. Men det troligaste är kanske ändå att uppsökarna har en relativt bra koll på uteliggarna och missbrukarna i Stockholm och via sina olika kontakter kan göra bedömningar och skapa kontakter med dessa när tiden är mogen.

Gemensamt för de båda intervjuade kvinnorna var att de tidigare hade haft ett hem, de hade haft olika relationer till män som de berättade om och de beskrev framförallt sina relationer till sina barn som viktiga. I båda fallen tycks de ha haft barnen som en viktig fast hållpunkt som försett dem med naturliga möten i det vardagliga livet och tvingat dem till att arbeta för att försörja sig själva och barnen. Det var bara en av de intervjuade männen som

överhuvudtaget hade barn och han sa själv att han prioriterade missbruket framför barnen. Han såg i det efterhand som mycket viktigt att återknyta kontakten med sina barn när han fått ordning på sitt liv. Men det faktum att han hade barnen hade inte tidigare lyckats förmå honom att avstå från missbruket.

Erfarenheter av samhällets stöd och särskilt Enheten för hemlösa

Alla intervjuade utom Inger hade i efterhand mycket positiva erfarenheter av kontakten med Enheten för hemlösa. Två av dem uppgav att de troligen skulle vara döda idag om de inte blivit kontaktade av uppsökaren från Enheten för hemlösa. De såg det som mycket viktigt att det finns en möjlighet till ett akut ingripande med möjligheter till tillfälligt boende och framförallt att den behandling som erbjuds var bra. Men Ingers dom över bemötandet från Enheten för hemlösa var hård. Hon tyckte sig ha blivit placerad i ett fack av missbrukare där hon inte hörde hemma och att detta ledde till en längre hemlöshetsperiod än vad hon anser annars skulle ha varit fallet.

Även om erfarenheterna är goda framkommer tydliga frågetecken i samhällets stöd till de intervjuade. Folke, som hade erfarenhet av den längsta perioden av hemlöshet och som tycks ha levt under de minst ordnade förhållandena, gjorde detta trots att han hela tiden mycket väl hade kännedom om samhällets olika stödsystem för hemlösa. Han hade tidigare varit aktuell hos Enheten för hemlösa men avbröt kontakten i samband med att han fick pension. Han ville inte bo på härbärke eftersom han tidigare spenderat en stor del av sitt liv i fängelse och han såg härbärgen som ett frivilligt fängelse. Han sökte heller aldrig stöd hos frivilligorganisationer eller någon annan typ av stöd för hemlösa. Mot slutet av de sex år han levde som hemlös gick han ner sig mer och mer och bodde i olika portar, tunnelbanan och liknande men han sökte aldrig självmant hjälp för sina problem. Det slutade med att han till slut blev upplockad av en uppsökare som såg till att han fick den hjälp han behövde.

Birgitta, som även hon hade en mycket lång period av hemlöshet bakom sig, hade också hon kontakt Enheten för hemlösa i början av sin hemlöshetsperiod. Efter att hon blivit avvisad därifrån levde hon mer eller mindre på gatan under flera år innan hon av en slump såg ett inslag på TV om att de ändrat rutiner på Enheten för hemlösa och hade fått in nya lägenheter för kvinnor. Båda dessa personer kände sig avvisade av det övriga samhället och ansträngde sig därför inte särskilt hårt för att reda ut sin boendesituation med stöd från detta håll. I stället försökte de lösa situationen från dag till dag. Kvinnan blev mer direkt avvisad av en institution (Enheten för hemlösa) som hon uppfattade som direkt anpassad för folk i hennes situation. När inte ens de var villiga att stödja henne uppfattade hon det som lönlöst att försöka någon annanstans. Mannen som tidigare suttit långa perioder i fängelse blev inte lika direkt avvisad av en särskild institution utan han gjorde själv jämförelsen mellan fängelser och härbärgen. Han levde praktiskt taget hela sitt liv utanför det etablerade samhället, så ur denna aspekt var inte hans hemlöshetsperiod något särskilt avbräck från utanförskapet. Han kände sig aldrig delaktig i samhället och sammankopplade samhället mer med avståndstagande och fängelsestraff än med omhändertagande och stödboenden. Avvisad hade han känt sig från barndomen och framåt. Men det är inte denna känsla av att vara avvisad som är det centrala här, även om detta säkerligen kan utgöra en delförklaring till att just dessa personer inte sökte samhällets stöd under en så pass lång tid. Båda dessa personer hade det gemensamt att de faktiskt självmant tog kontakt med Stockholms stads särskilda enhet för att stödja hemlösa. Kontakten togs i ett tidigt stadium av deras hemlöshet.

Efter att detta försök misslyckades, i kvinnans fall därför att hon blev mer direkt avvisad och i mannens fall därför att han inte kunde acceptera utbudet, levde de istället långa liv som uteliggare. Självfallet kan man fråga sig hur mycket samhällets åtgärder bör anpassas efter klienternas situation, men det tycks åtminstone i dessa fall varit fullt möjligt att göra mer för att undvika två långa perioder av hemlöshet.

Vägar från hemlöshet

I föregående kapitel har vägar från hemlöshet för personer som varit klienter hos Enheten för hemlösa undersökts. Den teoretiska utgångspunkten i kapitlet hämtades från olika undersökningar om personer som återhämtat sig från allvarliga psykiska sjukdomar, missbruk och andra avvikande livsstilar, men även från den mer generella teorin om exitprocessen. Eftersom hemlöshet kan innebära så pass många olika situationer för olika personer som befinner sig i olika livsfaser och omständigheter i övrigt inleddes kapitlet med en översikt över samtliga klienter som avslutades och inte återaktualiserades under samma år. Intresset rörde främst dem som förflyttat sig mot en mer etablerad tillvaro och mer specifikt dem som gjort så med stöd av Enheten för hemlösa. Översikten visade att merparten av dem som avslutades gjorde det av andra skäl än att de fått en egen bostad. När vi ytterligare preciserade urvalet visade det sig att det var 25 klienter av 1 184 som avslutades under 2003 med en egen lägenhet och där det är troligt att Enheten för hemlösa på olika vis bidragit i processen. Uppgifterna i dessa personers akter vid Enheten för hemlösa visar många vitt skilda livsöden. I de allra flesta fall präglade hemlösheten tillvaron mycket påtagligt och långvarigt. I ett fåtal fall tycktes å andra sidan personerna ha kommit i kontakt med Enheten för hemlösa på grund av mer tillfälliga trångmål. Framförallt skiljde sig tre kvinnors situation från de övrigas. De hade alla någon form av yrkesutbildning, ingen missbrukserfarenhet och de lyckades alla tre efter relativt kortvarig kontakt med enheten få en lägenhet från bostadsförmedlingen. Två av dem hade dessutom funnit arbete inom sina respektive utbildningsområden. Den tredje tog hand om sin nyfödda dotter.

För de flesta var dock hemlösheten något som präglade en stor del av deras tillvaro och hade så gjort under lång tid. Hemlöshet och missbruk var intimt sammanlänkade för många. Flera av de yngre missbrukade främst narkotika medan de äldre oftare tycks ha varit blandmissbrukare. Vägarna ut ur hemlöshet hänger för dessa personer samman med vägarna ut ur missbruket. Ofta är det frågan om mycket långvariga återhämtningsprocesser. De intervjuade berättade även om hur de under perioder varit i stort sett missbruksfria men sedan återfallit. De hade samtidigt också ofta mycket svårt att beskriva sin återhämtningsprocess. Flera berättade mer målande om hur de hamnade i hemlösheten och missbruket. Flera berättade om olika dramatiska händelser som de varit med om men de ville samtidigt inte själva tillskriva dessa händelser någon större betydelse för deras senare problem. Två personer uppgav dock att en tydlig vändpunkt för dem var när de blev kontaktade av Enheten för hemlösas uppsökare. Efter detta fick de akut hjälp och behandling och kunde så småningom överta kontraktet för de försökslägenheter de fått via enheten respektive ett behandlingshem. Det är ofta en mycket långvarig process att få en lägenhet via socialtjänstens försökslägenheter. De flesta som fått sådan i denna undersökning var äldre. Bland de yngre och medelålders var det istället vanligare att lägenheterna förmedlades via bostadsförmedlingen, även i Stockholm med den bostadsbrist som råder där.

De flesta av dem med tidigare heroinmissbruk fick ersättningsbehandling och kunde på detta vis få ordning på sin tillvaro. Flera hade också funnit sysselsättning i nära anknytning till olika behandlingshem. Det förekom att de deltog i såväl oavlönat som avlönat arbete för sin försörjning men också för att få en meningsfull sysselsättning.

Undersökningen visade också att det ofta var mycket svårt att använda informationen i enskilda personers akter för att avgöra hur man kommit fram till att just denna person skulle få den aktuella behandlingen, vilken planering som legat till grund för olika beslut och vilka åtgärder och behandlingar som olika personer tagit del av. Olika socialsekreterare hade mycket olika journalföringsrutiner och bristen på enhetlighet försvårar för forskning om olika klientgruppers förutsättningar och utveckling.

5. KLIENTARBETET VID ENHETEN FÖR HEMLÖSA

Enheten för hemlösa har under de senaste fem åren haft cirka 1 300 aktuella klienter per år³². En genomsnittlig dag är ungefär 800 personer aktuella som klienter. Vid årsskiftet 2005-2006 gjorde jag ett statistikutdrag ur enhetens klientregister för att kunna se när varje person hade aktualiserats första gången. Sammantaget var 828 klienter aktuella vid detta tillfälle. Av dem hade 26 procent aktualiserats under det senaste året, 25 procent under 2003-2004, 15 procent 2001-2002, 17 procent 1997-2000 och 17 procent, eller 139 personer, hade aktualiserats för första gången vid Enheten för hemlösa för tio år eller längre sedan. Detta innebär inte att alla dessa personer varit aktuella hela tiden utan de kan ha kommit och gått som klienter med kortare eller längre uppehåll. Statistiken ger dock en fingervisning om att många klienter har relativt långvariga kontakter med Enheten för hemlösa.

Tabell 11. Klienter vid Enheten för hemlösa uppdelade efter år för första kontakt och ålder

År för första kontakt:	-1996	1997-2000	2001-2002	2003-2004	2005	Totalt
Därav:						
Barn (0-5år)				2	1	3
20-25 år			1	3	7	11
26-30 år		2	5	14	13	34
31-40 år	4	17	22	35	53	131
41-50 år	34	38	43	81	77	273
51-64 år	62	59	39	66	61	287
65 år +	39	23	13	10	4	89
Totalt	139	139	123	211	216	828

³² Detta kapitel baseras på en uppsats som Sonia Persson vid Enheten för hemlösa påbörjade men som tyvärr aldrig kunde färdigställas på grund av ändrade anställningsförhållanden. Samtliga intervjuer och bearbetningen av dessa har genomförts av Sonia Persson.

Som vi sett i föregående kapitel så hade många av dem som avslutades i samband med att de fick en egen lägenhet omfattande och långvariga problem inom flera olika områden. Samtidigt fanns även i detta förhållandevis snävt begränsade urval ett antal personer vars situation skilde sig skarpt från de övrigas. De hade inte så långvarig kontakt med enheten utan de kunde relativt snabbt komma ur sina mer tillfälliga svårigheter. Att relativt många klienter enligt statistiken haft så pass långvariga kontakter med Enheten för hemlösa antyder att en stor del av klienterna har mer omfattande svårigheter att ta sig ur hemlösheten. Somliga kanske aldrig överhuvudtaget kommer att kunna bo i en egen lägenhet utan de kan komma att behöva ha livslångt stöd för att klara sitt uppehälle. Syftet med intervjuerna bland personalen var att skapa en bild av hur man på Enheten för hemlösa arbetar med sina klienter och särskilt hur personalen uppfattade sin roll för de klienter som avslutades i samband med att de fick ett eget förstahandkontrakt under 2003. Vi avgränsade undersökningen till att enbart omfatta de socialsekreterare som hade behandlingsansvar för de avslutade klienterna och därmed uteslöt vi all övrig personal som klienterna kommit i kontakt med. Ofta har klienterna kontakt med många olika personer – till exempel inom behandlingar och enhetens olika boenden – vilka kan vara nog så viktiga för klienterna men som vi alltså inte intervjuat. Utöver faktumet att det hade blivit ett alltför omfattande arbete att intervjua alla dessa personer så var vi mest intresserade av de behandlingsansvariga socialsekreterarna eftersom det är de som inhämtar information om klienten och som med denna information som grund fattar beslut om olika typer av insatser, boenden och behandlingar. De har på detta mer övergripande vis en viktig betydelse för olika insatsers genomförande och resultat. Följande frågeställningar var centrala i intervjuerna:

- Hur uppfattar de intervjuade socialsekreterarna hemlöshet och andra problem som de arbetar med?
- Vilka förutsättningar uppfattar socialsekreterarna att de har att utföra sitt uppdrag?
- Hur arbetade socialsekreterarna i det specifika fallet med den under 2003 avslutade klienten? Vilka hjälpbehov fanns och på vilka grunder fattades beslut om insatser i just detta ärende?

Metod

Undersökningen genomfördes med hjälp av halvstrukturerade intervjuer med 15 av enhetens sammanlagt 33 socialsekreterare som har behandlingsansvar. Från början planerade vi för 20 intervjuer men fem av dem kom aldrig till stånd av olika skäl. Av dessa fem hade två av socialsekreterarna mycket svårt att överhuvudtaget minnas den tidigare aktuella klienten eftersom handläggningstiden var mycket kort (1- 2 månader). En handläggare hade svårt att få tid till intervjun och hon hade dessutom endast ett diffust minne av klienten. Två av handläggarna hade slutat att arbeta vid enheten vid tiden för intervjuerna. Av de fem enheter och team som finns vid Enheten för hemlösa är fyra representerade i undersökningen: Utredningssektionen med två handläggare, Team ett (missbrukande män), Team tre (män med psykisk ohälsa) samt Team fyra (kvinnor) företräds alla av fyra handläggare var. Informations- och mottagningssektionen är inte representerad eftersom de enbart handlägger klienter i mottagningsprocessen. Av de intervjuade är tretton kvinnor och två män. En är sektionschef medan de övriga är socialsekreterare. Av anonymitetsskäl har alla fått

kvinnonamn i resultatredovisningen. Intervjuerna genomfördes på handläggarnas rum och intervjuerna pågick under en till en och en halv timmes tid och spelades in på bandspelare. Ingen av intervjupersonerna läste frågorna i förväg men de blev informerade om vilken klient intervjun gällde.

Socialsekreterarnas yrkesbakgrund

Många av de intervjuade socialsekreterarna hade en lång yrkeserfarenhet. En hade dock varit relativt kort tid i yrket, tre år, medan övriga hade varit i yrket i tio år eller mer. Personen med längst yrkeserfarenhet hade varit 30 år i yrket. Flertalet handläggare hade även varit länge vid Enheten för hemlösa, i snitt hade de intervjuade varit 12 år vid enheten, med en spännvidd på mellan 2 till 25 år. Två hade arbetat på enheten relativt kort tid, medan flertalet varit där mellan 9-15 år. Samtliga socialsekreterare hade en adekvat grundutbildning; 13 handläggare hade socionomutbildning, en var sociolog och en hade en beteendevetenskaplig utbildning.

Alla utom en handläggare uppgav även att de fått internutbildning eller kortare introduktionskurser till olika behandlingsmodeller och dokumentationsmetoder som till exempel Minnesotas tolvstegsprogram, Addiction Severity Index (ASI)³³, Motiverande intervjuer (MI) och orienteringskurs i kognitiv psykoterapi.

Personalens uppfattningar om hemlöshet i allmänhet

Det finns inom hemlöshetsforskningen ingen enighet om vad man bör lägga i begreppet "hemlöshet". Olika intressenter lägger olika innebörd i begreppet (Swärd 2000, Gullberg & Börjeson 2000). Oenigheten tog sig även uttryck i att Socialstyrelsen använde sig av fyra olika situationer när de nu senast försökte kartlägga hemlöshetens omfattning i Sverige (Socialstyrelsen 2006). Den behandlingsansvariga personalen vid Enheten för hemlösa möter sina klienter i ett akut skede när de inte har någonstans att bo och ofta har de andra typer av problem utöver boendet. Deras uppgift är att ge enskilda individer, klienterna, det stöd som de behöver för att kunna klara sig på egen hand. Klienterna har dock olika bakgrund och deras framtidsutsikter ser olika ut, bland annat beroende på bakgrunden och hur länge de varit hemlösa. Vi ställde frågan till handläggarna: *Hur definierar du begreppet "hemlös"?* Samtliga tillfrågade menade att det ligger något mer i att vara hemlös än att "bara" vara utan bostad. De menar att hemlöshet handlar om människor som tappat förankring i samhället, som är rotlösa och att klienterna även har andra sociala problem utöver avsaknaden av någonstans att bo. En socialsekreterare, Anna-Karin, ger sin definition av hemlöshet:

Hemlöshet är för mig mycket mer än bostadslös. Hemlös har en social definition där det handlar om att man har svårigheter inom fler livsområden. Det finns många människor som är bostadslösa. Jag skulle aldrig kalla våra ungdomar som är 26 år och löst förankrade på bostadsmarknaden, som flyttar runt och hyr i andra hand, de är inte hemlösa. Utan hemlösa är mer kopplat till en slags inre rotlöshet och svårigheter runt sin identitet och att man har svårigheter på flera livsområden som kan ha med relationer att göra. Det kan ha med missbruk, psykisk ohälsa, kriminalitet: -Vem är jag i den här föränderliga världen? Mer så.

³³ ASI är en strukturerad utvärderings- och klientbedömningsmetod som fått stor spridning såväl i Sverige som internationellt.

En annan socialsekreterare, Ingrid, funderar över definitionen bostadslös visavi hemlös:

Oj, det tycker jag var svårt. För det där är ett ord jag har tänkt, en del av klienterna tycker inte om att man säger ”hemlös”, och jag säger ofta hemlös utan att tänka. För egentligen är dom bostadslösa. Hur jag definierar ordet hemlös?

Sonia: Vad det är som skiljer bostadslöshet från hemlöshet?

Alltså bostadslös kan man ju vara men man kan ju, hemlös låter förskräckligt egentligen. Jag vet inte vad jag ska svara. Alltså de som söker sig hit eller kommer hit. De är ju så helt utan någonting. Det är ju inte så att de står i kö på bostadsförmedlingen och väntar på att snart få någonting. De har ju ingen funktion, de flesta, får man säga, i samhället för övrigt. Inget arbete, kanske ett missbruk. Många har ju ett missbruk eller psykisk sjukdom. Det är ju mer än att bara vara utan en bostad. Jag vet inte om jag, när jag ska tänka på det, det kanske låter mer. Det är en allvarigare situation. Bostadslös låter kanske lite för enkelt: -Jaha du är bostadslös nu. Så säger inte jag till mina klienter. För jag vet att det är en större problematik runt det här. Jamen så kanske jag skulle tänka.

Flera av socialsekreterarna frågar sig vilken betydelse arbetslöshet och bristen på lägenheter samt de ekonomiska åtstramningar som skett under senare år har för hemlösheten. De menar att samhällsklimatet har blivit hårdare och att samhällets skyddsnät inte längre fångar upp människor i tid. Flera av de intervjuade nämner även att arbetsmarknadens förändring med sämre möjligheter till kortare och tillfälliga påhugg medfört att försörjningsmöjligheterna har försämrats betydligt för de hemlösa. Sofia talar om en hårdnande samhällsstruktur som kan skapa problem för lite udda personligheter och säger också att även socialtjänsten kan ha del i att människor blir kvar i hemlöshet:

Det kan också vara hur man tidigare har jobbat (socialtjänsten, min anm). Att man omhändertagit för mycket från samhällets sida. Dom kan ha tappat tron på sin egen förmåga. Att man måste skapa det här ansvaret just därför att man får känna det här: -Jag kan det här också: -Jag kan påverka min situation: -Jag är inte bara ett offer.

Sara talar om just bristen på skyddsnät:

Samhällsproblematiken tror jag beror mycket på att det blivit mycket tuffare i samhället rent ekonomiskt / .../ Nu har man insett att pengarna är begränsade så man börjar strama åt och de som faller igenom är alltid de mest svaga. Och de som är mest svaga är de som inte har förmågan, på grund av olika orsaker, känner skamkänslor eller som inte orkar överhuvudtaget ta itu med något. De faller igenom. Förut när det fanns mer pengar, när det fanns fler skyddsnät så man kunde försöka fånga upp dem. De här skyddsnäten är totalt borta. Jag tror att det är ett stort samhällsproblem och det är ekonomiskt inriktat. Jag tycker inte det är så fel heller. Jag tycker att vi socialarbetare måste ta mer tid med de här människorna och skapa en relation och verkligen se och höra vad de tycker att de har för behov och inte vad vi tycker. Tidigare när det var gott om pengar, då var det så lätt att vara snabb och hitta lösningar, alltid akuta lösningar på direkten. Många gånger så ledde det ingenvart heller. Det var bara upprepande insatser som aldrig ledde till någonting.

Alla de intervjuade socialsekreterarna var övertygade om att det går att ta sig ur hemlöshet, men de har även vissa reservationer. Eva tar upp de problem som kan uppstå med den så kallade ”Tak över huvudet garantin” (TöG) som är en omdiskuterad åtgärd inom personalgruppen. Stockholms stad beslutade 1999 att de hemlösa som inte själva kan ordna boende för natten och som kontaktar socialtjänsten före klockan 24.00 ska vara garanterade nattlogi på härbärge. Aktuell socialtjänstenhet bör därefter följa upp ärendet. Finns ingen upprättad kontakt med socialtjänsten skall personen hänvisas att kontakta Enheten för hemlösa för vidare utredning:

Problemet är ju också med ”Tak över huvudet garantin” att man inte kan ställa krav på klienten: -Du måste faktiskt sluta missbruka. -Du måste, ja ändå göra det här för att komma vidare. Utan de snurrar bara runt i systemet. Blir man portad på härbärke ett, ja då går man till Bostället. Så blir man portad där. Då tar man härbärke två, Karisma. Och när man inte är välkommen där, eller gjort sig omöjlig på annat sätt, då går man till härbärke tre, som är Hammarbybacken. Och så snurrar man runt lite grand, och det gör att man inte kan ställa krav på klienten på samma sätt som man kunde göra innan. Så man har en, ja, det är väl bra att folk inte fryser ihjäl i snödrivorna men det är ju inte bra om det här systemet bara vidmakthåller problematiken. / .../ En del som får adekvat hjälp, blir erbjuden det men säger nej, och fortsätter, får två mål mat, frukost och en ordentlig middag och så tak över huvudet, ja en säng att ligga i. Missbrukar upp pensionen, socialbidraget och alltihop. Men får ändå gratis mat och tak över huvudet.

Flera socialsekreterare talade om att behovet av långvarigt stöd är en förutsättning för att personer med mer komplex problematik ska klara av att lämna sitt destruktiva liv och få möjligheten att skapa sig en stabilare tillvaro. Samtidigt kan vägen tillbaka vara rätt så okomplicerad för dem som har hamnat i en mer tillfällig livskris. För dem med tyngre problematik, som hon uppfattar som enhetens centrala målgrupp, ser Lisa dock svårigheter. När klienterna står utan enhetens stöd och tryggheten detta ger, så faller också förutsättningarna för att de ska klara ett eget boende.

Hemlösa som även missbrukar narkotika har ibland sin identitet och sitt kontaktnät i de grupperna. Många gånger är samhällsförankringen skör efter år av utanförskap och flera socialsekreterare ser stora svårigheter för just dessa klienter att lämna missbrukarlivet. Ingrid ser problem med att radikalt ändra sitt liv utifrån de premisserna:

Jag tror att det är svårt. Jag tror att det är ännu svårare för missbrukare när de blir drogfria. Det är ofta då problemen kommer. Det här: -Vilka ska man umgås med nu? Generellt i de här grupperna. Kriminalitet: - Vad gör jag nu? Jag tror att det är svårt och jag tror att det behövs jättemycket hjälp och stöd där.

Sonia: Om klienter får stöd och hjälp, finns det möjlighet då?

Ja, det tror jag. Men jag tror att det är ett långt arbete och att man måste ha mycket tålamod. Men att det går det är jag övertygad om.

Inga-Lill berättar om sin förvåning över svårigheterna att skaffa arbete åt klienterna. Tidigare trodde hon att detta skulle vara ett mindre problem som skulle lösa sig bara klienterna kunde ta sig ur sitt missbruk, vilket visade sig vara helt fel:

Lite är det så här: Det som hänger på dem./.../ Om de här kvinnorna som är i 45-års ålder kommer och säger att: -Nu orkar jag inte missbruka längre. Det som hänger på dem, det klarar de. Alltså de klarar sin bit. Men så klarar inte samhället den lilla, förhållandevis lilla biten ändå, att ge dem ett jobb. Som ju innebär så mycket. Det innebär ju att du blir lite förankrad i samhället. Det är i alla fall en väg att bli förankrad i samhället.

Sonia: Att ta ansvar för sig själv och kunna försörja sig?

Ja, och att växa i det. På något sätt är det, de flesta gör vad de ska, men vi mäktar inte med att hjälpa den sista biten på något sätt. Det är nog en sammanfattning.

Alla socialsekreterare uttrycker att klienten skall vara med i sin planering men att man måste anpassa nivån på ansvaret efter klientens förutsättningar. Inga-Lill talar om att handläggarnas arbete mycket handlar om att göra bedömningar:

Jag tänker det är väl mycket av vad vårt jobb handlar om. Att göra den bedömningen: Hur mycket krav kan jag ställa på den här personen? Var lägger jag mig rätt liksom, i nivån? Det är ju inte så lätt tänker jag. Det blir ju inte bra om man ställer för höga krav. Men det är heller inte bra om man inte ger dem de möjligheter som de faktiskt har att svara upp mot.

Sofia anser att man kan ställa stora krav på klienten så länge han eller hon inte är dement, utan kan hantera sitt liv, och säger att de nästan alltid är med i planeringen:

De måste vara med. Sen är det de som inte ens söker hit som man måste söka upp av humanitära skäl. Då är det mer att de har tappat den här förmågan att ta ansvar för sitt liv. Ofta, vissa som har varit jättelänge i svängen säger: -Vad ska vi göra nu? -Vad har du planerat för mig nu? Och det är någonting jag försöker: -Nej, det här är inte mitt problem. Utan: -Vad tänker du? Så är det. Men sen är det ju också det här att man vet hur samhället ser ut. Man skulle vilja att det skulle vara möjligheter. Att de kunde ta ansvar för sitt liv. Men vissa gånger. Det kan vara, det är svårt.

Sofia antyder här att det inte alltid räcker med den enskilda klientens vilja att faktiskt bryta med sin situation utan att möjligheterna att lyckas även påverkas av vilka möjliga alternativ som finns för denna person, att samhället inte alltid är så öppet för att ta emot dessa personer. Annika talar om att hon tror att en bärande relation är villkoret för att ställa krav på klienten annars kan risken vara att man hamnar i en konsekvenspedagogik:

En förutsättning för att man ska kunna ställa krav på klienter är en vettig relation som bär. Jag kan ställa krav på en klient som jag har byggt upp en relation med på olika vis. Jag kan inte göra det med en klient som kommer som de inte har en relation med. Det tycker jag är fel alltså. Då blir det inte krav på ett bra sätt, tror jag. Det är svårt att jobba med krav. Alla gånger jag har sett den typen av arbetsmetodik. När man arbetar på det viset. Man hamnar också i någon konsekvens. Man ställer krav på någon och så uppfyller dom inte det kravet. Då måste det följa konsekvenser på det. Det blir så att säga konsekvenspedagogik av något slag i det. Ja, det är väldigt lätt att det blir något system som upplevas som bestraffande av den som blir utsatt för det. Så rullar det på något sätt iväg och blir inte bra längre.

Inga-Lill ger oss ett annat exempel genom att beskriva en situation där kravnivån kan diskuteras:

Jag har ju en klient nu som gärna vill ha försökslägenhet. Jag bedömer att hon inte faller in i den gruppen. Jag bedömer att: -Du får fixa det här själv. Så där har vi rätt så hårda diskussioner: - Men varför ställer du inte mig i försökslägenhetskön när du ställer andra? -Nej, för jag gör den bedömningen att du har egna resurser. -Det är klart att du inte kommer att få ett förstahandskontrakt, men du får ta ett andrahandskontrakt. Så där har vi mycket diskussioner. Sen är det ju rätt få av våra klienter som har de resurserna. Men har de det så tycker jag nog att jag ...

När vi i tidigare kapitel intervjuade avslutade klienter var det flera av dem som tog avstånd från beteckningen hemlös eftersom den kan upplevas som stigmatiserande och alltför abstrakt. Samma problem tycks socialsekreterarna uppleva när de talar om begreppet hemlöshet. När vi fortsätter att fråga kring begreppet redovisar dock socialsekreterarna vissa mer konkreta tankegångar. De resonerar då kring olika frågor som de dagligen arbetar med, men som de sällan har möjlighet att diskutera och prata om på det sätt som intervjuerna ger tillfälle till. De berättar om sin syn på samhällsstrukturens, enskilda individers och sin egen, socialtjänstens, betydelse för hemlösheten. När det gäller strukturella förändringar nämns framförallt den försämrade arbetsmarknaden och de ekonomiska åtstramningarna under 1990-talet. Noterbart är samtidigt att förändringarna på bostadsmarknaden enbart

nämns indirekt. Eftersom de intervjuade är utvalda för att de har behandlingsansvar för enskilda individer är det självfallet så att individperspektivet ligger närmast för dem. De diskuterar socialtjänstens förhållande till enskilda klienter och förutsättningarna för goda relationer mellan klienter och socialsekreterare. I denna relation är tiden en viktig faktor. Flera berättar om hur tillfälliga lösningar i akuta situationer riskerar att permanentas om inte socialtjänsten lyckas i sitt arbete. Ur detta perspektiv har socialtjänsten den viktiga uppgiften att fånga upp de individer som av olika anledningar hamnat i akuta problem och se deras situation ur ett lite längre tidsperspektiv. Klienten bör ges individuellt avpassat stöd att klara sig ur sina problem och de behöver någon som kan se deras behov i ett lite längre tidsperspektiv och hjälpa dem genom att vägleda dem i återhämtningsprocessen. Att få en egen lägenhet är en viktig del i denna process men det finns även andra delar som kan anses lika viktiga så såsom missbruk, psykiska problem, försörjning, sysselsättning och närrelationer.

Hur ser socialsekreterarna på sina förutsättningar att utföra sitt uppdrag?

Med utgångspunkt i Socialtjänstlagens bestämmelser har Enheten för hemlösa, som vi tidigare berättat om, i uppdrag att arbeta för en förbättring av de hemlösas förutsättningar att få och kunna behålla ett varaktigt boende. Vi frågade vilka arbetsmetoder som kommer till användning i detta arbete och om metodvalet varierar beroende på klienten och hans eller hennes situation. Vi frågade också om vilka boende- och behandlingsalternativ som finns att tillgå för olika klientgrupper. Ami beskriver hur hon går till väga i sitt möte med en ny klient och när olika metoder blir användbara:

Med de flesta som kommer hit får man ju börja där, de tycker kanske inte överhuvudtaget att de har några problem. Så småningom genom att påvisa var problemet ligger, kan man få dem att inse det på medvetandenivå och därefter börja försöka motivera. Vi har ju gått en sån här kognitiv grundutbildning och försöka ha ett kognitivt förhållningssätt så att säga, som är tillämpligt i de allra flesta ärenden eftersom det kognitiva är så pass konkret och det går väldigt mycket in i det här motiverande arbetet också. Så har vi påbörjat utbildning i något som heter "Motiverande Intervjuer" det går in i båda delarna det här.

Ami uttrycker sig i citatet på ett vis som kan tyckas högst anmärkningsvärt. Det är självfallet så att alla de som söker sig till Enheten för hemlösa gör det för att de upplever sig ha något problem som de försöker komma till rätta med. Det kan dock vara en känslig balansgång att utreda vilka problem som är mest betydelsefulla i den sökandes situation och vilka problem som socialtjänsten kan bidra till att lösa. Det är inte alltid som klient och socialsekreterare är överens om problembilden och bland annat därför har man börjat använda olika mer strukturerade redskap för att utreda klientens situation. Sara svarar på frågan om hon växlar mellan olika metoder för olika klienter och problemområden:

Ja, det gör jag definitivt. Det enda som jag gör med alla som klarar av det och som vill det är ASI, och det tycker jag är väldigt bra /.../ Då gör vi en fördjupning och vi kommer överens om att träffas vid fyra eller fem tillfällen för att fördjupa oss i problemområdet. Sen när det är klart gör jag en sammanställning som vi tittar på tillsammans och går vi vidare och börjar fundera över vad vi ska göra. Det gör jag inte med alla utan dem som har orken och tålamod och som kan vara koncentrerade.

Sonia: De klienter som du inte kan göra ASI med eller som inte själva vill?

Då försöker jag ställa samma frågeformulering som finns på ASI. Lite grand om det här med familj, umgänge och arbete. Så försöker jag med några, med vissa av de här frågorna om psykiska problem från ASI. Det är lite känsligt så där är jag väldigt försiktig för jag vet aldrig om jag kan hantera det som kommer ut. Eller jag föreslår, om de vill, att jag kan boka en tid hos vår psykiatriker, så det gör jag. Eller med vissa går det inte alls, då försöker jag enbart att koncentrera mig på att skapa en relation, så att de kommer hit och träffas och pratar, för att se hur det funkar innan man bestämmer sig för hur man ska gå vidare.

Eva som arbetar inom samma team kan se utredningen som ett pedagogiskt instrument där klienter själv får en överblick över sin situation. Hon talar också om ett varierat eget ansvar beroende på kompetensnivå hos klienten. Team fyra, som arbetar med kvinnor med och utan missbruk, har inte tagit till sig ASI i samma utsträckning. Inga-Lill, som arbetar där, nämner ASI som en metod men kommer snabbt in på en annan metod som används inom hennes team:

Vi säger att vi jobbar väldigt relationsinriktat. Det gör vi ju och det finns ju relationsmodeller. Hur man skapar kontakt och hur man bygger upp den kontakten och hur man stegvis släpper och lotsar vidare och så. Vårt arbete i kvinnoteamet är ju oerhört långsiktigt. De flesta klienter har vi här ett par år. Eftersom de här kvinnorna är skadeskjutna på nåt sätt. De har ju ofta dålig erfarenhet av socialtjänsten så klart, eftersom de har placerade barn många av dem, eller själva har varit familjehemsplacerade eller placerade på barnhem. Så när de kommer hit så kommer de hit med väldig misstro. Så första perioden handlar bara om att bygga upp en kontakt och få dem att våga lita på...

Annika som främst har klienter med psykiska problem reagerar över frågan om arbetsmetoder. Hon uppfattar inte att arbetet går ut på att använda olika metoder. Annika beskriver sin egen person som en arbetsmetod i sig och att det bara är möjligt att vara sig själv i klientarbetet:

Jag uppfattar inte vårt jobb som att vi använder olika metoder. Jag uppfattar det som att man är sig själv som metod. På något sätt som person. Och jag kan ju bara vara mig så att säga och då blir det den metod som jag använder när jag är på det sätt som jag är på. Jag har någon slags enkel metod, en tumregel, att jag försöker ha en metod i mitt arbete som fungerar med de allra svårast utslagna, sjuka människorna, och den metoden, och jag tror att; om den fungerar med dem, så tror jag att den fungerar med alla andra också, så att säga. Och jag tycker att den gör det också.

Historien visar att hemlöshet länge förknippats starkt med missbruk och att socialtjänstens arbete med dessa båda problem ofta går hand i hand. Även om också psykiska problem har diskuterats i samband med hemlöshet under lång tid finns fortfarande inte samma utbud av boenden att tillgå för dem med uttalade psykiska problem, vilket framträder i intervjuvaren som en betydande svårighet. Anna-Karin talar om gruppen med psykiska problem:

Tidigare var de, innan vi delade upp klienterna på det här sättet, så var det en väldig fokusering på missbruk. Det är ju fortfarande det, och ska ju vara det eftersom många har missbruksproblem. Men det är ju så när vi har klientinventering. Den som gjordes 2003, så var de, jag tror det var 40 procent av de klienter som i ett givet ögonblick är aktuella på team tre som inte har missbruksproblem, Jag menar att sätta en annan målgrupp på kartan är viktigt och att då replikera på olika resurser som har med den målgruppen att göra. Vi har blivit mycket duktigare på att ta oss fram inom psykiatrin. Vi är inte färdiga på något vis, men vi har i alla fall något koll på vad psykiatrin finns som dom tillhör, om dom är skrivna här.

I jämförelse med missbruksvården är insatserna för dem med psykiska störningar fortfarande klart eftersatt inom socialtjänsten. Ett problem är också att psykiatritillhörigheten inom landstinget är kopplad till folkbokföringsort och inte vistelseort som inom socialtjänsten. Frågorna om boende och behandlingsalternativ visar sig också vara svåra att avgöra när vi går vidare och talar om de svåra eller ”tunga” klienterna. De klientgrupper som nämns i sammanhanget är svårt psykiskt och/eller fysiskt utsatta personer med långvariga problem och som är svåra att motivera till en långsiktig planering. För denna grupp är boendealternativen starkt begränsade. Socialsekreterarna berättar om klienter som inte passar in i stödsystemet och när alla resurser är uttömda står handläggaren ensam med klienten och båda känner situationens hopplöshet. Eva säger om sin erfarenhet av svåra klienter:

Tunga klienter är de klienter, som har väldigt svårt att anpassa sig efter de regelsystem som är på boenden och behandlingsinstitutioner. Som hela tiden åker ut. Och sådana som det är svårt att hitta någon form av bistånd som hjälper. De här klienterna kan vara de som jag nämnde för en stund sen som har en uttalad psykisk sjukdom och en beroendeproblematik och kommer hit upp livrädda var och varannan dag, och tror att dom är jagade av massa olika, ja, män eller kvinnor.

Det är svårt, säger Eva, att hitta fungerande alternativ för personer med en kombination av psykisk störning och missbruk. Annika kommer också in på svårigheter som uppkommer eftersom det saknas alternativ att erbjuda klienten:

När man sitter och pratar med en sådan klient och ska motivera och försöka skapa något slags hopp åt den personen att göra något åt sin situation eller bryta sitt missbruk, eller ja, man själv lyckas inte förmedla något hopp till dem, i stället blir det de som förmedlar sin hopplöshet till en själv på något sätt, och, går hem med det sen och det, är tungt. Vi har invandrarna också som kommer, som har ett tungt traumatiskt problem. Men det är också i relation till vad som finns att erbjuda dem. Det är klart att finns det någon slags relevant hjälp att förmedla till dem, så blir det mera hoppfullt. Det kan man själv hoppas. Men det finns det ju oftast inte. Relevant eller som känns speciellt OK, på nåt sätt.

När Stina får frågan om vad hon saknar i sitt arbete med denna klientgrupp berör även hon boendet för dem som har svårigheter att följa regler. Stina ger ett exempel på en klient där det är svårt att hitta ett boende som är hållbart i längden:

Vem ska nu ta emot henne liksom? Att hon gjort bort sig tio gånger, men hon har ju fått flyttat ut varje gång. Vem ska ta emot henne den här gången? Är det här ett ställe man kan placera en kvinna en gång. Och så gör man bort sig och så är man inte välkommen där. För hon var så psykiskt sjuk så hon tände ljus inne på sitt rum, och det får man inte göra. Och då har man brutit mot dom här tio reglerna, liksom. Jag förstår också, för personalen, att det är jättesvårt för dem att jobba. Men samtidigt har man också gått in i ett, man har också valt att jobba på K, tänker jag. Det är ett väldigt speciellt ställe och att det är viktigt att man inte höjer ribban för de här klienterna. Fler ställen för den här gruppen. Och mindre också, små kollektivboenden för våra...

Stina efterfrågar fler och mer småskaliga boendealternativ för att motverka problemen för de klienter som straffar ut sig från olika boenden. Hon nämner även ett återkommande problem när det gäller att finna lämpliga boendealternativ: att de som driver olika boenden gärna vill skärpa de regler som styr vilka som accepteras som boende. Detta gör det svårt att finna lämpliga platser för de mest utsatta. Inga-Lill säger att hon tror att det är olika vad man uppfattar som ”tunga” klienter och talar om den utsatthet hon ibland kan känna med personer som kan uppträda oberäkneligt:

För mig innebär tunga klienter ofta psykiskt sjuka klienter, missbrukare, det kan naturligtvis vara tungt att jobba med missbrukare om det aldrig kommer till skott. De kan vara djävligt struligt. Kommer aldrig på tiderna. Det är bara akuttryckningar hela tiden och de ringer och det är katastrof. Alltså såna saker är ju jobbiga. Men psykiskt sjuka klienter som spelar ut en massa överföringar och en massa. Ja, det tycker jag är jobbigt. Visst dom här farliga klienterna tycker jag är jobbiga. För det kräver mycket av mig att faktiskt möta de här kvinnorna som man riktigt inte vet om man ska få en smäll på käften eller en kniv i ryggen eller nåt. Det blir sån anspänning så det tycker jag är jobbigt. Men då är vi sällan själva nu förtiden. Och det är jag glad för att man faktiskt går in och är två för det blir en helt annan situation då. Sen tror jag att det ibland kan vara jobbigt för klienterna med. Ibland får man överväga. Det här är kanske den här kvinnans möjlighet att få hjälp. För är vi två så kanske vi orkar. Är man själv så orkar man inte.

Arbetet med gravt psykiskt störda personer som även har missbruksproblem, så kallade dubbeldiagnoser, nämns återkommande som särskilt svårhanterliga. Det är en grupp som många gånger hamnar mitt emellan olika boenden och vårdformer och det kan även vara svårt att hantera dem inom Enheten för hemlösa organisationsstruktur. Sara som arbetar vid det team som huvudsakligen riktas till missbrukare nämner flera gånger under intervjun just problem med att hantera dem som har psykiska problem:

Jag är så dålig själv. Jag har inte så mycket kunskap om olika psykiska sjukdomar och bemötande på olika sätt. Men det krävs absolut, absolut speciella kunskaper. Jag tycker ibland att vi får många remitterade till vårt team som är på gränsen, på grund av missbruket. Som inte har en psykiatrisk diagnos, för psykiatrin har vägrat ta hand om dem. Som egentligen borde tillhöra team tre (team tre tar hand om klienter med psykiska problem, min anm).

De klienter som Enheten för hemlösa har svårast att möta är inte helt oväntat de med psykiska problem i kombination med hemlöshet och missbruk. Socialtjänsten har en lång tradition av missbruksvård vilket märks även här. De med psykiska problem råkar ut för praktiskt/administrativa problem att finna stöd eftersom landstinget och socialtjänsten använder sig av olika sorteringsgrunder när det gäller att fördela ansvaret för en aktuell klient/patient. Socialtjänsten har också svårare att finna lämpliga boendalternativ för dessa klienter och en stor del av de arbetsmetoder som utvecklats är koncentrerade kring missbruksproblem. ASI är en sådan metod som tycks fungera bra som utredningsinstrument för dem med missbruksproblem men som egentligen belyser boendesituationen på ett mindre utförligt vis.

Socialsekreterarna om de avslutade klienterna med egen lägenhet

Det är en sak hur man resonerar generellt och en annan hur man faktiskt agerar i olika enskilda fall. För att få en bild av hur socialsekreterarna arbetade i några konkreta fall frågade vi dem om hur de såg på sin och enhetens roll i förhållande till de klienter som avslutades under 2003 i samband med att de fick en egen lägenhet. Ami säger om sin klient som kom till henne efter en lång period av missbruk då han i stor utsträckning hade försörjt sig genom kriminalitet. Anledningen till att han kontaktade enheten var att han suttit av större delen av ett längre fängelsestraff och ville avsluta strafftiden på en behandlingsenhet enligt paragraf 34:

Han hade bestämt sig. Han hade skaffat sig information om vad som fanns och vart han ville. Sen diskuterades lite att det fanns andra alternativ men sen blev det som han själv ursprungligen föreslog. Jag kommer ihåg att han hade som en morot att det stället han skulle till, de hade möjligheter att i förlängningen erbjuda honom boende.

Ami fortsätter:

Jag tänker bara att Jonas kom ju med ett färdigt förslag, vilket är ovanligt, han fick ju den här hjälpen genom en köpt insats. Han var inte en av dem som man arbetade med här utan man köpte en insats och han fick hjälpen den vägen.

Stina beskriver på ett liknande sätt situationen för en av hennes klienter som var en kvinna i 35-års åldern som tidigt hade flyttat till Stockholm och i samband med detta hamnat fel. Kvinnan tog kontakt med enheten i samband med att hon blev dömd till ett kortare straff och fick även hon vård enligt paragraf 34 på ett behandlingshem. Stina säger att en hel del av kontakten sköttes via telefonen. På frågan om klienten kunde uttrycka sina önskemål eller om hon överlämnade till Stina att planera svarar hon:

Nej, nej, nej, hon visste precis vad hon ville. Hon ville ha det här, eller det här, eller det här. Så var det liksom. /.../ Hon sa: -Ta ställning! -Vad tänker ni hjälpa mig med? -Jag tänker skaffa en andrahandslägenhet i Växjö. -Är det OK? Ja, det var det liksom: -Skaffa ett kontrakt! Det var väldigt så där, hon visste precis. /.../ Ja, hela tiden. Det var inget orealistiskt i det, varken att hon tog i för lågt liksom, satte ribban för lågt, eller för högt heller, tycker jag. Utan väldigt balanserat men där tror jag att det har med hennes mognad, att hon ändå var så mogen.

Inger beskriver sin klient, en av de tidigare beskrivna somaliska unga kvinnorna, som flyttat till Stockholm något år tidigare och var gravid men utan egen bostad:

Hon ville ha något själv, hon ville inte bo ihop med sina kamrater. Min uppgift för den här flickan var att jag försökte hitta någonstans där hon kunde bo. Det tycker jag var min uppgift att hitta det allra bästa som man kan. Min tanke var att vi skulle få veta lite mer om henne då för hon var ganska fåordig om sig själv. Hon måste ha haft socialbidrag. Att det var därför som hon kom när hon kom till biståndshandläggaren. När jag frågade vad hon ville ha hjälp med så var det boende, det var det faktiskt.

Kvinnan bodde under en period i ett av enhetens stödboenden innan hon fick en lägenhet via bostadsförmedlingen. Inger säger om kvinnan:

Det var en tjej med ganska bra självförtroende. Hon hade jobbat hela tiden och försörjt sig och så. Hon hade en väldigt hög kapacitet tror jag.

Några klienter som i början av kontakten gav intryck av depression och uppgivenhet visade dock efter kortare tid en oanad handlingskraft och ordnade relativt omgående ett eget boende. Bitte berättar om en av sina klienter som återvänt till Sverige efter en längre tids utlandsvistelse. Hon beskriver vad hon kommer ihåg från hans beskrivning av tillvaron i början av kontakten:

Den var hopplös. Den var inte alls bra. Man minns ju honom eftersom han var här så kort tid. Han mädde jättedåligt. Han tyckte det var piss och skit och helvete att vara i Stockholm och inte ha någonstans att bo. Han flyttade runt eller var det nu var han bodde. Det var inte alls bra... Sen hittade han lägenheten och på något djävla sätt, det var lyftet, för då tog han sig i kragen, då fixade han rubbet. Han hade några kompisar som hjälpte honom att flytta och han fixade allihop. Det gjorde han fort, det gick jättesnabbt.

Sonia: Vet du vad det var som gjorde att han fick den här farten?

Nej, det vet jag inte, det var mer chocken över att, kommer hit, mår jättedåligt, och så plötsligt presenterar han ett kontrakt och frågar: –Tror du att det här är OK? –Visst! Vi är så totalt oförberedda på att sånt händer så vi blev helt ställda. Jag tror att man saknar, även om man vill ha tilltron, så kan jag innerst inne inte tro på det. Man tänker så här: –Det är inte möjligt. Men det är en kille som bara fixar och accepterar att flytta till Västerås.

Bitte fortsätter med att beskriva en annan av hennes klienter vars livssituation till att börja med verkade hopplös men som fick bostad och därmed lyckades ta sig ur sina problem:

När han blev aktuell här, han har varit aktuell här många gånger, mottagningen gjorde väl en koll när han var här första gången och där har jag fått reda på tidigare vistelser. Tidigare hemlöshet har vi känt till. Han har ingen motivation att vara spik nykter. Det är en gammal farbror. Han har haft jobb tidigare och ett fullgott liv på det sättet. Han blev pensionär på grund av missbruk. Det tror jag. Han har ingen psykiatrisk diagnos men problem och röster fanns.

Sonia: Som han själv pratat om?

Nej, som vi observerat, det är mer att han pratar med människor som inte finns där.

Bitte berättar vidare att mannen bodde på härbärgen, ibland utan att betala för sig och emellanåt reste han och hälsade på släktingar. Bitte fortsätter:

Han kom hit och pratade lite och var lite charmant och sa: –Jag får aviseringar till lägenheter. Och det fick han i två och ett halvt års tid, enligt egen utsago. Och sedan fick han lägenhet, det var ingen som trodde honom, när han fick lägenhet, förrän han satt där.

Margareta beskriver hur hon i arbetet med Karl var tuff och ställde krav som hon nu i efterhand tror snarare sänkte honom istället för att lyfta honom:

Det är en sån där som jag hade i många, många år. Det är en lång historia och jag behandlade honom helt fel från början. Jag kunde inte så mycket. Jag var ganska tuff på honom. Han kom inte och han skulle rehabiliteras för han var dålig på att läsa och skriva för att han skulle kunna gå vidare och han missade det. Han var på behandling, olika och så fort han kom ut från en behandling: så poff! Så var han där igen med missbruk.

Efter att Margareta hade gått en längre utbildning så kunde hon se på Karl med andra ögon. Hon fortsätter:

När jag hade gått den utbildningen då fattade jag att han behövde något helt annat, den här mannen, än vad jag hade gett honom. Jag träffade honom, här i trappen ner, och då var han full och då är han van att jag skäller, vet du: –Men vad gör du här nu igen? Men jag gjorde precis tvärtom, när jag förstod vad jag hållit på med, att jag hade hanterat honom fel. Då sa jag: –Men hej Karl. –Vad trevligt att se dig. –Kan du inte komma upp till mig så får vi prata vid? –Du är jätteväkommen. –Så ring så får du en tid.

Margareta fortsätter att beskriva en annan av hennes klienter, en man som separerat från sin familj i samband med en tragisk händelse, och vars missbruk eskalerat sedan dess:

När jag träffade honom bodde han på Stenhuset kommer jag ihåg. Gamla Stenhuset. Inte som det ser ut idag. Och kom hit påverkad på amfetamin. På den tiden kunde man ju ställa krav. Jag sa till honom att jag inte betalar din hyra om du inte slutar knarka. Du får gå in på avgiftning och sen får vi ta ett snack om vad som ska hända. Det slutade med att han hamnade på Lyktan (behandlingshem min anm) och började jobba där.

Margareta berättar att denna klient tog ett återfall som fick honom att skriva in sig på behandling. En kort period efter detta fick han dock en försökslägenhet som han så småningom fick överta kontraktet på:

Men också det där återfallet, då hade han haft ett bra liv och sett igen att han klarade av att vara nykter och hade fått jobb och var duktig som bara den. Och så plötsligt tog han återfall och såg att han riskerade allting, hela det här goda drog fria livet...

Ingrid beskriver arbetsprocessen med sin klient som hon övertog från en kollega som slutat på enheten. Ingrid kände till klienten från en tidigare arbetsplats och hon beskriver hur detta underlättade i början. Ingrid fortsätter sedan med att beskriva hur klienten såg på sina möjligheter att komma till rätta med sin situation:

Hon tyckte nog att hon kunde det. Det kändes som att jag inte behövde tala om så mycket att hon kunde utan hon ville nog tala om för mig i så fall att hon kan. Ja, jag tror inte att hon tyckte att hon hade så stora problem. Hon ville nog samtidigt vara ifred, det har jag en känsla av, inte hålla på så mycket att rota och prata och ha samtal så, utan mer: –Ge mig det här nu. –Fixa det här. Det var lite mer så...

Ingrid berättar om hur deras samarbete såg ut:

Jag uppfattade inte att hon tyckte att hon behövde så mycket hjälp. Nu hade hon någonstans att bo. Sen vet jag att jag sedan flyttade henne till Bron (ett inackorderingshem, min anm.). Jag tror inte att hon bodde så länge på Kasken (härbärge, min anm.) Och då minns jag att vi var på Lövet eller vad det hette i Hökarängen, något slags boende. Där var vi på intervju. Där var hon rätt odräglig. Hon gjorde tydligt och klart för dem att det var inget för henne. Sen flyttade hon in på Bron och där bodde hon inte så länge heller, för då visade det sig plötsligt, så fick hon en lägenhet i Norrköping. Hon hade pension och hade anmält sig till bostadskön. Så hon fick en egen lägenhet där. Jag kan tänka mig att hon var kanske aktuell något halvår hos mig. Ja, jag var inte så delaktig i den processen, hon skötte den själv.

En hel del av klienterna som kommer till enheten vill inte att socialtjänsten skall blanda sig i deras liv för mycket, precis som Ingrid beskriver. Även Annika berättar om liknande erfarenheter från en lite annorlunda synvinkel:

Han träffade mig för han dök upp på ett av våra härbärgen. De tyckte han för illa. Han hade sovit ute innan då. Så de pratade med vår mottagningsgrupp: –Svårutredd då han talar osammanhängande. Det är deras kommentar.

Mannen bedömdes tillhöra Enheten för hemlösa och erbjöds först härbärgeplats men ville bo på inackorderingshem och var på ett informationsmöte på Truten som Annika ansåg kunde vara lämpligt. Mannen erbjöds en plats där och flyttade dit och bodde där under ett år. Annika fortsätter beskriva hur deras kontakt såg ut under den tiden:

Jorå, jag ska inte säga att jag gjorde ingenting, men jag var där ett par gånger och jag pratade med honom i telefon ett antal gånger. Han höll sig mycket för sig själv. Han ville inte ha så mycket kontakt om jag kommer ihåg rätt. Och så fungerade han på det här sättet att när han satte i gång och prata så vart det oerhört exalterat och bar iväg på något sätt i väldiga perspektiv. Jag upplevde aldrig att dom (personalen vid boendeenheten, min anm) fick någon speciellt bra kontakt med honom. Det visades när han flyttade ut också. De visste inte heller om det här. Han bara talade om det: En vacker dag så kom han bara och sa att: –Nu har jag fått en lägenhet, så nu flyttar jag härifrån imorgon: –Ja, sa de.

Sonia: Hade du några slags ambitioner när han kom hit?

Nej, det hade jag inte. Det gick fort det där. Det tog bara ett besök och fjorton dagar så bodde han på Truten. Sen tänkte jag att han får bo där ett tag så får man se vad som händer. Det är ju en fördel om han får lugna ner sig för ofta med den här typen av klienter så är det så att de blir nervösa och osäkra. Så blir det mycket värre./.../ Blir de lite tryggare så går det och se om det går att prata lite med dem. Avspänt om hans situation och vad han tänker och så där.

Annika säger att hon blev oerhört förvånad eftersom hon inte uppfattat att klienten hade den kapaciteten. Hon säger att hon inte varit med om det så många gånger att någon efter ett år på inackorderingshem ordnar en egen lägenhet och flyttar iväg.

Men även vad som kan uppfattas som mer traditionella handläggningsprocesser förekommer i Socialsekreterarnas berättelser. Till exempel berättar Inga-Lill om sin avslutade klient som hon över tog från en tidigare kollega som slutat. Denna kvinna, som i den tidigare fallbeskrivningen kallats Birgitta, hade gått igenom en behandling för kvinnor och efteråt bott i ett stödboende under en period. Så småningom fick hon en försökslägenhet som hon efter ungefär två års tid kunde överta kontraktet för:

Hon är så härlig den här kvinnan. För hon sa till mig. Hon berättade för mig: –Så här var det förstår du att jag sa till Britta (tidigare socialsekreteraren. Min anm.) så här att: –Nu vill jag sluta knarka, men jag vet inte hur man gör när man slutar knarka. Så det får du lära mig. Och då sa Britta så här: –Ja, nu ska jag lära dig hur du ska göra när du ska sluta knarka: –Och då gör du som jag säger: –Och då gjorde jag det. –Sa hon (skratt). Så enkelt var det för henne. Så du vet hon var 51 år. Så hon har ju också kommit någonstans, jag tror det. Jag tror faktiskt det, jag vet inte om det finns någon statistik på det, det finns någonting, och jag kan bara uttala mig för kvinnor, men det går någon gräns, man orkar inte längre.

Sara beskriver sin klient, Ulf, som hon träffade första gången 1999 och säger att det var annorlunda då i den gamla organisationen:

Jag hade inget konkret material och det fanns inget från mottagningen för vi hade inga utredningar då. Det var utifrån information han gav mig. Jag hade inga klara, väldigt sporadiskt. En mening här och där, utifrån de frågorna jag ställde till honom så egentligen fanns det ingenting. Jag tror det var mycket hur han kommunicerade, hur han pratade. Han var väldigt mån om att titta i ögonen. Han försökte rätta upp sig. Han försökte verkligen förmedla till mig: –Hjälp mig! –Jag vill någonting! –Jag ska försöka! –Jag vill det här nu! Han hade tagit ett återfall. Jag minns på den tiden, det var mycket hårdare krav på drogfrihet, mycket mer än vad det är i dag. Och då hade han en tid och jag minns att han kom tillbaka. Han tyckte det var oerhört jobbigt och jag sa till honom att det tyckte jag också för jag trodde inte att han skulle ha gjort det. Han bara förmedlade den här inre styrkan. Det är så efter ett visst antal år, när vi jobbar med de här människorna. Det är något som man nappar på som man inte riktigt tydligt kan beskriva. Utöver den här kombinationen med kroppsspråket, ögonkontakt och som socialarbetare, man får en magkänslan där. Lite fysiskt. Jag tror också att det har att göra med erfarenhet, yrkeserfarenhet.

Sara fortsätter med hur de kom fram till vilken behandling som kunde vara möjlig:

Då var vi också. På den tiden var allt inriktat på tolvstegsbehandling. Istället för att erbjuda öppenvård så var det alltid på behandlingshem. För då fick dom ett boende och mat. För vi hade socialbidrag på den tiden och en tolvstegsbehandling. På den tiden gick allt väldigt fort. Så jag träffade honom kanske bara två gånger och så bokade jag ett info på Cubus. Jag informerade om olika behandlingstyper och han blev intresserad av det här med tolvsteg /.../ De (Cubus min anm) har tidigare haft så väldigt bra resultat. Jag tycker om att det är enbart män. Jag misstänker att han har behov av att prata och behandla mycket utifrån sig själv som man och pappa.

Sara säger att ett skäl till att det blev ”rätt” behandling för honom kunde vara att hon hade stor tillit till behandlingshemmet och till klientens vilja att komma ifrån sin dåvarande livssituation. Sara pekar också på sin yrkeserfarenhet som en hjälp i att matcha klienten till rätt behandling. Tiina beskriver arbetet med en av sina klienter, Nicklas. Hon berättar om hur Nicklas sökt till Enheten för hemlösa efter en misslyckad avslutning från en tidigare behandling och kom till henne sedan hans behov blivit kartlagda på mottagningen. Tiina uppfattade att Nicklas hade en realistisk syn på sin situation:

Han var väldigt realistisk. Det var bara att plocka upp honom och hjälpa honom vidare. Jag tänker på honom när jag tänker på våra resurser. De passar så väldigt bra. De hjälpte honom. Att han kom till Kapten (stödboende som drivs av Efh, min anm) direkt när han varit där (på informationssamtal, min anm). Han var ”färdig” men risken för återfall fanns där. Och sedan återföll han. Han missbrukade inte någon längre period men han var, nu behövde han Subutex. Det hade han funderat på, det ville han pröva. Han såg det som enda utvägen.

Tiina berättar att enheten då inte hade något stödboende som accepterade personer som tog Subutex. Tiina informerade sig om vilka alternativ som kunde passa Nicklas och det blev ett behandlingshem för personer som behandlades med Subutex. Tiina säger om sina möjligheter att stötta honom till att förändra sitt liv:

Ja, det var väldigt roligt på det sättet. Vi brukar inte få så välmotiverade klienter hit till vårt team och som klarar allting. Det var väldigt kul att allting passade så bra och hur man såg hur han gick vidare hela tiden. Det var något ovanligt.

Sonia: Var fick han kraften och styrkan ifrån att fortsätta det han hade tänkt från början?

Just det att han var så nära att komma ur det här och med socialtjänsten. Jag tror att det var allt det här. Han kände en återförening med familjen kanske, eller nåt sådant, på andra villkor än förut.

Eva berättar om en av sina klienter som även han fick ersättningspreparat:

Hans hjälpbehov var. Jag vet ju. Jag har sett statistik på hur många av heroinmissbrukarna, hemlösa heroinister, så är det ytterst få som klarar någon behandling utan medicin i form av Subutex eller Metadon, va. Han förmedlade den här hopplösheten. Han var fullständigt uppgiven, och han visste inte ens då vad Subutex var. Ingen aning, de hade bara hört talas om det då. Han var uppgiven då i form av vad jag kunde göra. För han visste inte vad som kunde hjälpa honom. Han visste inte vad Subutex var. Han sa: Metadon då?

Sonia: Hur många behandlingar hade han gått igenom förut ?

Det vet inte jag men det är många. Han har inte gått igenom, han har avbrutit, man har försökt det, och det har varit fängelse. Om man ska titta på LVM domar och så, då måste man gå ner och titta i akten. Jag vet att man försökt med väldigt många insatser men ingenting har funkat. Förutom det sista året men det var under pågående fängelsestraff då.

Sonia: Så du föreslog Subutex då?

Ja...

När vi intervjuade socialsekreterarna om de klienter som avslutades 2003 i samband med att de fick ett eget kontrakt framstår dessa ärenden som de undantag från mängden som även statistiken antyder att de är. I de allra flesta fall verkar ärendenas gång skilja sig från de gängse rutinerna. Det finns vissa klienter som faktiskt följt boendetrappans steg och avslutats sedan de fått överta kontraktet på en försökslägenhet, men de utgör snarare undantag än regel. I flera fall berättade den behandlingsansvariga socialsekreteraren att hon blev förvånad när klienten en dag kommer med ett nyskrivet hyreskontrakt som han eller hon fått på annat håll. Andra av de avslutade klienterna var enligt socialsekreterarna ovanligt bestämda och ställde tydliga krav på vad de ville ha. De framstår som mycket medvetna och insatta i vilka olika möjligheter som finns. Men som sagt en mindre grupp klienter tycks ha kommit mer eller mindre direkt från gatan och genomgått olika behandlingar för att efter en ganska långvarig process kvalificerat sig för en försökslägenhet och slutligen kunnat avslutas i samband med att de tagit över kontraktet. Kanske bör de heroinister som fått behandling med ersättningspreparat särskilt lyftas fram här eftersom de tycks utgöra en ganska välavgränsad grupp med liknande problem som kunnat få en mycket konkret hjälp av socialtjänsten att komma in på behandling och därefter kunnat ordna upp sin tillvaro och slutligen fått en egen lägenhet. I några intervjuer framträder den ganska spridda tanken att missbrukare och andra avvikare efter ett visst antal år tröttnar, mognar eller helt enkelt får nog av sin avvikande livsstil och att detta utgör en förutsättning för, eller åtminstone kraftigt underlättar en återhämtningsprocess. Denna tanke framkom även i intervjuerna bland de avslutade klienterna själva. Även om den naturligtvis äger en viss giltighet i och med att den är lättförståelig och enkel så är det ändå en svårhanterlig teori eftersom den har mycket små möjligheter att förutspå en förändring. Den har gott förklaringsvärde i efterhand men lågt i förhand.

Tack vare att en så stor andel av de avslutade klienterna fått sina lägenheter på den öppna bostadsmarknaden finns ett problem som egentligen inte diskuteras i intervjuerna men som framgår mellan raderna. Avsikten med den stegvisa boendetrappan är att man skall låta klienten sakta men säkert etablera sig inom en rad olika områden och på så vis garantera en fortsatt stadig utveckling. När en sådan klient väl får överta kontraktet skall missbruk, försörjning, sysselsättning och liknande vara ordnade. Först då avslutas han eller hon som klient hos Enheten för hemlösa. Men när en klient ordnar ett eget kontrakt skrivs han eller hon av mer eller mindre direkt. I dessa fall finns inga fortsatta ambitioner för klienten och ingen systematisk uppföljning genomförs. Det är därför svårt att avgöra hur det går för dessa personer i längden. För att ge de höga ambitionerna som kommer till uttryck i boendetrappan trovärdighet vore det önskvärt med ett större intresse att följa upp situationen för dem som avslutats med ett eget hyreskontrakt som de fått på den öppna marknaden.

Bland dem som följer den mer traditionella rehabiliteringsprocessen och avancerar genom boendetrappan tycks det i flera fall förekomma perioder av återfall men detta betraktas som mer eller mindre varande en del av återhämtningsprocessen och flera återkommer relativt omgående till den inslagna vägen.

En balansgång mellan ambitioner och möjligheter

Många klienter har haft kontakter med Enheten för hemlösa sedan lång tid tillbaka. Flera återkommer efter en tids uppehåll. Många av de anställda vid Enheten för hemlösa har även arbetat länge vid enheten eller med andra liknande arbetsuppgifter. Det finns således relativt många bland både klienter och socialsekreterare som har betydande erfarenheter och

kunskaper om varandra. Det finns klienter vid Enheten för hemlösa som varit aktuella i tio år eller mer och som hela tiden haft samma socialsekreterare. Samtidigt finns det vissa klienter som kommer och går efter enbart mycket korta aktualiseringstider. I enhetens korridorer benämns dessa olika klientgrupper ibland ”kärntruppen” respektive ”bostadssökande”. En del av personalen anser att enhetens huvudsakliga arbetsuppgift bör ägnas åt kärntruppen medan andra tycker att andra bör ägnas minst lika stor uppmärksamhet. De intervjuade socialsekreterarna drar en skarp skiljelinje mellan ”hemlösa” och ”bostadslösa”. Hemlösa utgör en snävare avgränsad grupp bland de bostadslösa. De hemlösa har större problem som måste åtgärdas innan de kan klara av att ta ansvar för sin egen bostadssituation. Ofta beskrivs denna grupp också som mindre motiverad att söka vård och behandling för sina problem. Särskilt svåra är de som har problem inom flera olika områden: de som är hemlösa, missbrukare och som har psykiska problem. Dels är de svåra att förstå och att ha att göra med rent allmänt. Dessutom är samhällets stödsystem organiserat så att dessa personers behov hamnar mitt emellan olika alternativ.

Enhetens rötter finns inom missbruksvården och dessa traditioner lever vidare. En stor del av klienterna har missbruksproblem och olika vidareutbildningar och kortkurser handlar ofta om introduktioner till olika behandlingsalternativ och utredningsmetoder med tydlig tyngdpunkt i missbruksfrågor. Att finna en bostad åt klienten är ett viktigt långsiktigt mål men socialsekreterarna har större målsättningar än så. För att kunna lämna hemlösheten krävs mer än att bara ordna någonstans att bo. Socialsekreterarna vill gärna se klienten ur ett helhetsperspektiv vilket innebär att hela klientens livssituation måste beaktas för att återhämtningsprocessen skall få en bestående effekt. Missbruket är ofta en viktig prioritet men även försörjning, sysselsättning och närrelationer framstår som viktiga aspekter att bearbeta för ett framgångsrikt resultat.

Ett viktigt och återkommande problem för socialsekreterarna är att lyckas uppnå en bra balans mellan sin egen och klientens problemuppfattning och vilka alternativ och möjligheter som står till buds. På utbudssidan tycks det saknas boende för dem med psykiska problem och de riktigt ”tung” klienter som ofta straffar ut sig från de befintliga alternativen. ASI tycks vara ett uppskattat hjälpmedel att skapa en balans mellan socialsekreterarnas och klientens problemuppfattning. Liknande instrument skulle behöva utvecklas även för klienter där missbruket inte är lika uttalat.

Många socialsekreterare ser motivationsarbete och relationsskapande åtgärder som mycket centrala i klientarbetet som helhet. När vi diskuterar de aktuella fallen som avslutats med egna lägenheter tycks dock denna sida av klientarbetet saknas nästan helt. Många av dem som avslutats med egna lägenheter har gått sin egen väg utan så stor inblandning av den behandlingsansvariga socialsekreteraren. Vissa tycks ha varit mycket välmotiverade redan vid den första kontakten och själva drivit processen framåt. Andra har plötsligt kommit med ett nyskrivet förstahandskontrakt som han eller hon ordnat på annat håll. Samtidigt finns det även klienter som kommit till Enheten för hemlösa då de levit ett mycket oordnat liv, utan större utsikter till en snar återhämtnings, och som följt boendetrappan och till slut kunnat överta kontraktet för en försökslägenhet. Men dessa är i klar minoritet.

6. DISKUSSION

Livsloppsteorin och den dynamiska ansatsen betonar att hemlöshet bör ses som en långvarig process som omfattar anhopningar av problem inom flera olika områden hos olika individer under olika livsfaser. Att vissa saknar någonstans att bo under kortare perioder under sin livstid är mycket vanligt och särskilt under vissa faser i livet. Unga som är på väg att flytta hemifrån, par som separerar, flyktingar från andra länder och gamla som behöver särskilt anpassade bostäder på grund av sjukdom är några exempel på personer som kan sakna bostäder utan att vi för den sakens skull betraktar dem som hemlösa. För att de skall börja betraktas som hemlösa krävs att problemen är mer bestående och att den drabbade individen inte själv förmår lösa sin situation. De hemlösa som deltagit i denna undersökning har rekryterats från sådana riskgrupper som ibland benämns ”proto-hemlösa”. Även om de intervjuade inte gärna ville betrakta sig som hemlösa så var det vanligt att de redan i tidiga tonåren hamnat i olika problem som de sedan levde med under lång tid. Många började missbruka redan som mycket unga och även om de har haft olika bostäder och yrken är det få som levt ett ”normalt” livslopp under större delen av sitt liv och sedan av en plötslig händelse hamnat i hemlöshet.

Livsloppstänkandet betonar även att vi måste beakta framtidsutsikterna när vi analyserar situationen för enskilda individer. Det finns vissa faser i livet då riskerna att hamna i problem är större. Konsekvenserna för den drabbade individen skiljer sig även för olika individer beroende på vilken livsfas man befinner sig i. Yngre har ett längre liv framför sig och skall de lämna en tillvaro för en annan måste alternativen vara tillräckligt goda, såväl för tillfället som på längre sikt. För att lyckas lämna en tillvaro som hemlös måste det finnas bostäder, sysselsättning och försörjningsmöjligheter även för dem som har en lite udda bakgrund.

Tre uppgifter

Det dynamiska perspektivet utpekar tre centrala uppgifter för ett fungerande välfärdssamhälle när det gäller att motverka hemlöshet. Den första uppgiften är att minimera riskgrupperna för hemlöshet, den andra är att hålla vägarna ut ur hemlösheten öppna. Den tredje uppgiften är att se till så att de som ändå drabbas av hemlöshet, trots förebyggande åtgärder, kan leva ett så drägligt liv som möjligt utifrån sina förutsättningar och problem.

Enheten för hemlösa har en mycket begränsad betydelse när det gäller att förebygga de oftast mycket svåra och mångfacetterade problem som enskilda hemlösa individer befinner sig i. Det finns skilda uppfattningar om vad som ligger bakom hemlösheten bland olika grupper och hur olika problem hänger samman. Dessutom förändras dessa uppfattningar över tid. När man inrättade Specialbyrån för bostadslösa män i slutet av 1960-talet tycks själva tillhandahållandet av bostäder ha givits en större betydelse när det gäller att motverka de problem som de hemlösa befinner sig i. Under 1990-talet påpekade olika utredningar att man tidigare underskattat missbrukets betydelse för olika individers hemlöshetskarriärer

och efter detta finns det tecken på att pendeln åter är på väg att svänga mot en tydligare prioritering av boendets betydelse för att lösa enskilda individers problem³⁴.

De viktigaste åtgärderna för att förebygga hemlösheten som sådan ligger dock på ett annat plan än det individuella. Det handlar till exempel om en fungerande bostadsmarknad, en arbetsmarknad med utrymme för personer med varierande bakgrund, en alkohol- och narkotikapolitik som förmår att minska missbruk och liknande mer generella åtgärder. Enheten för hemlösa har i dessa frågor en högst begränsad betydelse. Rollen som kunskapscentrum kan dock även innebära ett ökat ansvarstagande för att sprida kunskapen om hemlöshetens förhållande till andra frågor och att föra en mer förutsättningslös diskussion om vad man kan göra åt dessa förhållanden.

Enheten för hemlösa har däremot ett viktigt uppdrag att hålla vägarna ut ur hemlöshet öppna. Men det rör sig om en mycket begränsad population som får stöd som räcker hela vägen till en egen lägenhet. Målet för verksamheten är inte heller i huvudsak att ordna bostäder åt alla sökande klienter utan ambitionerna är ofta högre än så: Verksamheten syftar till att på individnivå påverka sådant som man uppfattar som bakomliggande orsaker till hemlösheten. I praktiken innebär detta att mycket av arbetet koncentreras till att försöka minska klienternas missbruk. Det fåtal försökslägenheter som fördelas används mer som en belöning för minskat missbruk och för att motivera enskilda klienter till behandling än som en viktig förutsättning för att lyckas med behandlingen. Hemlöshetens nära anknytning till andra problem som den enskilda individen befinner sig i poängterades särskilt i enhetens skifte i beteckningen på sin målgrupp från ”bostadslös” till ”hemlös”. Förändringen var ett led i försöken att avgränsa socialtjänstens uppdrag under trycket av en dåligt fungerande bostadsmarknad men kan även tolkas som en ambitionshöjning för dem som tas emot av enheten.

Utbyggnaden av den sekundära bostadsmarknaden kan tolkas som en ökad förståelse för de problem som enskilda hemlösa står inför och att olika boenden måste utvecklas för olika klientgrupper utifrån deras givna förutsättningar och behov. Kanske är det även här som Enheten för hemlösas viktigaste roll återfinns: Att ge stöd och hjälp åt dem som av olika anledningar inte klarar att ta hand om sig själva. För de mest marginaliserade är det viktigt med ett öppet mottagande, att de kan återkomma vid behov, att de får stöd utifrån sin situation och sina villkor. Somliga kanske behöver ett livslångt stöd medan andra, mot förmodan, lyckas ta sig ur sin situation. Denna ambition som ligger nära vad som inom missbruksforskning ibland benämns ”harm-reduction” har länge stött på motstånd tack vare att den tycks gå stick i stäv med landets mycket restriktiva drogpolitik. Utrymmet för denna typ av insatser hänger naturligtvis samman med hur man tolkar hemlöshetens förhållande till andra problem. Om man i huvudsak ser hemlösheten som grundad i personernas missbruk så finns ett mindre utrymme för denna typ av åtgärder.

Enheten för hemlösa

Enheten för hemlösas föregångare ”Specialbyrån för bostadslösa män” bildades för snart fyrtio år sedan som ett led i utbyggnaden och moderniseringen av socialtjänsten. Detta skedde under en expansiv fas i byggandet av välfärdssverige med en kraftig utbyggnad och förnyelse av bostadsbeståndet och då även de stora institutionerna, härbärgen och

³⁴ Till exempel betonar Enheten för hemlösas chef vikten av en fungerande bostadsmarknad bl a i en artikel i Socialmedicinsk tidskrifts temanummer om hemlöshet (Skilving 2004).

ungkarlshotell ersattes med modernare och ofta mer småskaliga alternativ. Utvecklingen sedan dess har inneburit att många olika boendialternativ utvecklats men klienterna beskrivs på ett mycket likartat vis nu som då. De är arbetslösa, missbrukande och i behov av omfattande motiveringsarbete. En skillnad är möjligen att i dag poängteras psykiska problem oftare samt att också kvinnor och invandrare ingår i målgruppen.

Enheten för hemlösa och dess föregångare har brottats med många olika problem i det sociala arbetet med hemlösa men åtminstone tre olika områden tycks ha varit mycket centrala ända sedan 1960-talet. För det första gäller det problemen med att försöka undvika cirkulation av sökande mellan olika socialtjänstenheter. Ett andra problem är hur socialtjänsten skall förhålla sig till andra problem som de hemlösa drabbas av. Ett tredje är vetskapen att härbärgen och andra mycket enkla boendialternativ inte är några lämpliga boendemiljöer. Dessa problem har poängterats i olika stor utsträckning under årens lopp men de har länge diskuterats och de tycks vara lika långt från någon slags lösning nu som någonsin tidigare. Prioriterar man en fråga tenderar problemen att förstöras inom ett annat av dessa områden. Satsar man till exempel på att alla skall ha möjligheter till ett tak över huvudet riskerar detta att gå ut över missbruksvården. Prioriteras missbruksvården finns risken att de värst utsatta håller sig undan socialtjänstens, i deras tycke, alltför höga ambitioner.

Mottagningen

Mottagningssektionens uppgift vid Enheten för hemlösa är dubbel. Dels bör man beakta vunna erfarenheter och forskningsresultat som säger att många undviker att kontakta socialtjänsten därför att de förnekar sina problem och för att de försöker undvika stigmatisering. Samtidigt har man en viktig uppgift som grindvakt, särskilt i förhållande till grannkommunerna. Inom Stockholms stad finns förhållandevis tydliga riktlinjer som reglerar ansvaret för sökande mellan Enheten för hemlösa och de olika stadsdelarna. Budskapet i dessa regler är att så många som möjligt skall söka stöd hos stadsdelarna och att Enheten för hemlösa enbart skall ta emot de mest marginaliserade bland de sökande. Mottagningssektionen skall enligt gällande bestämmelser å ena sidan vara mycket restriktiv och å andra sidan mycket öppen. Detta ställer höga krav på att mottagningssektionen verkligen har möjlighet att sortera de sökande efter hur pass stora problem de har. Undersökningen visar dock att den mest prioriterade uppgiften för mottagningssektionen är att utgöra en grindvakt i förhållande till främst Stockholms grannkommuner. De bestämmelser som reglerar tillhörigheten är mycket svårtolkade och man kan knappast begära att enskilda sökande själva skall kunna förstå vilken socialtjänstenhet som han eller hon tillhör. Mottagningssektionen vid Enheten för hemlösa har som en följd av de krångliga reglerna en mycket viktig servicefunktion att fylla vilken innebär att hänvisa sökande vidare till rätt socialtjänstenhet och att svara på frågor från andra myndigheter om reglernas innebörd. Detta ansvar är dock inte alls lika tydligt formulerat och reglerat i olika dokument som uppgiften att göra en tillhörighetsutredning, vilket medför att en regelstyrd organisation såsom Enheten för hemlösa prioriterar tillhörighetsutredningen som viktigare än servicefunktionen.

Att tillhörighetsreglerna är så pass svårförståeliga innebär en risk för ett undernyttjande av socialtjänstens resurser. Risken är att sökande som hänvisas vidare, utan att riktigt förstå varför, uppfattar detta som att ingen är särskilt angelägen om att ge dem det stöd de efterfrågar. Detta riskerar att få till konsekvens att de kommer att vara hemlösa

under längre tid än som annars skulle vara fallet. Trots att de av socialsekreterarna bedöms ha stora behov av sociala insatser lämnas de i stor utsträckning att söka sig fram själva. De rådande förhållandena lägger ett stort ansvar på enskilda hemlösa att söka sig fram till rätt instans, vilket det stora antalet sökande som hänvisas vidare från Enheten för hemlösa visar att de har mycket svårt för.

Vägar ut

Den stora danska studien som refererades i kapitel fyra visar att många som levt under mycket utsatta förhållanden kan lämna hemlöshet med rätt stöd. Detta märks även i mina intervjuer och aktstudier. Även om de är få till antalet i denna undersökning så har vissa av dem levt som uteliggare, missbrukare och i andra utsatta positioner under långa perioder och sedan kunnat lämna dessa liv. Samtidigt visar undersökningen att vägarna ut ur hemlöshet ser mycket olika ut beroende på vilken situation det är som man lämnar. Även i den snävt avgränsade gruppen avslutade klienter med egen lägenhet visade sig livsloppen vara mycket skilda. Två av de intervjuade betraktade sig själva som tidigare uteliggare, några som alkoholister eller narkomaner medan någon menade att hon enbart befunnit sig i en mer tillfällig svacka under en högst avgränsad period av sitt liv. Vägarna från hemlösheten påverkas även av i vilken livsfas som den drabbade befinner sig i. En person som lämnar hemlösheten då han eller hon är yngre kanske inte är lika belastad av ett långt liv i marginalen, men är samtidigt mer beroende av vilka möjliga alternativ som finns för framtiden. Kan man få ett arbete som tidigare hemlös? Måste man flytta till en ort eller ett område där man inte känner någon? Vad skall man sysselsätta sig med hela dagarna när man lämnat sitt tidigare liv? Sådana frågor blir viktigare ju yngre man är.

Rörlighet

Många av enhetens klienter har haft kontakt med Enheten för hemlösa under mycket lång tid. Det visade sig samtidigt i intervjuerna med de behandlingsansvariga socialsekreterarna att dessa hade mycket svårt att på förhand avgöra vilka som kommer att vara aktuella lång tid och vilka som kommer att lämna enheten efter enbart en kortare kontaktperiod. Bland de avslutade klienterna gick även en stor andel en mycket osäker framtid till mötes. Flera av dem fortsätter säkerligen att leva sina liv under mycket osäkra boendeförhållanden och med problem inom andra viktiga livsområden. I kapitlet om mottagningsprocessen nämndes att klienterna fortsätter att sorteras även efter det att de accepterats som klienter. Den viktigaste av dessa sorteringar sker i mötet mellan klienten och den behandlingsansvariga socialsekreteraren vid det team som klienten placerats vid. Det är då man skall försöka komma överens om vilka insatser, boenden och behandlingar som kan komma att bli aktuella i just detta ärende. Självfallet är det av största vikt att man i detta skede kan finna en balans mellan klientens och socialsekreterarens problemuppfattning. I många fall utvecklas relationen mellan klient och socialsekreterare till något högst personligt och den tid som ägnas åt att från båda håll försöka sätta sig in i och förstå problembilden kan bli en mycket utdragen process utan tydlig början eller slut. Utredande och motiverande insatser går mycket ofta hand i hand och är svåra att skilja åt. Ett problem med detta kommer upp till ytan när en klient slutar att höra av sig. När en klient inte hört av sig på tre månader avslutas ärendet och i många fall vet vi inte varför han eller hon inte hört av sig. Är det ett misslyckande eller en framgång? I undersökningens uppföljning finns det flera tecken på att många av dessa fall

snarare bör tolkas som misslyckanden än framgångar. Många av dessa personer har mycket osäkra eller helt okända boendeförhållanden och en stor andel återkommer till socialtjänsten efter en begränsad tid utan kontakt.

Den sista sorteringen som nämns i litteraturen sker vid avslutandet av en klient. Men denna sortering tycks helt saknas vid Enheten för hemlösa. Det finns inga särskilda rutiner för hur man skall gå till väga i avslutningsprocessen och ofta tycks detta leda till osäkerhet för såväl socialsekreterare som klienter. De som avslutas efter att de genomgått hela boendetrappan och kunnat överta kontraktet på en försökslägenhet utgör ett undantag eftersom avslutningsprocessen i dessa fall är mycket noggrant styrd och väl dokumenterad. Dessa personer utgör dock enbart en mycket liten andel av dem som avslutas och är i minoritet även bland dem som avslutas med ett eget förstahandskontrakt.

Rörelserna in i och ut ur hemlöshet påverkas av en mängd olika förhållanden som lämnats utanför denna undersöknings räckvidd. Bostadsmarknadens betydelse nämns till exempel enbart i förbigående. Något som jag tror skulle vara ett mycket intressant uppslag för framtida forskning är dock vilken betydelse bostadsmarknaden har för de sociala åtgärdernas legitimitet. Om det finns lägenheter att tillgå till rimliga kostnader och efter rimliga kötider så minskar naturligtvis behovet av sociala insatser för hemlösa eftersom många då finner en lägenhet på egen hand. Detta medför även ett minskat söktryck på olika särskilda boenden som hotellhem och liknande och socialtjänsten behöver inte betona grindvaksrollen lika starkt. Samtidigt ökar sannolikt allmänhetens acceptans för olika former av sociala kontrakt och särskilda lösningar för utsatta grupper. Med en bättre fungerande bostadsmarknad undviks resonemang av typen: varför skall min dotter stå många år i kö och en missbrukare få social förtur?

Utvecklingsområden

Under arbetet med denna undersökning har jag efterhand kommit att notera ett antal olika områden som jag betraktar som mycket viktiga att Enheten för hemlösa arbetar vidare inom för att utveckla sin verksamhet. Inom de flesta av dessa områden har enheten ensam beslutanderätt och de borde vara ganska enkla att utveckla vidare medan andra områden mer rör förhållanden till andra myndigheter där det kan vara svårare att genomdriva förändringar på egen hand. Enhetens stadsövergripande roll och den framväxande uppgiften som kunskapscentrum när det gäller hemlöshet medför dock ett ökat ansvar att försöka driva hemlöshetsfrågan även på detta mer övergripande plan.

Riktiga lägenheter bör vara första prioritet

Undersökningen bland dem som fått egna lägenheter visar att de allra flesta fått sina lägenheter från bostadsförmedlingen, även i Stockholm, och att många av dem tycks klara sig mycket bättre än vad de behandlingsansvariga socialsekreterarna trodde. Det är enbart i ett mycket litet fåtal fall som bostäderna tycks ha kommit för tidigt i processen. För att underlätta för de aktuella klienterna att få en lägenhet bör även skuldsanering vara ett viktigt inslag i etableringsprocessen. Den danska studien visade att detta var av central betydelse för återgången till en egen lägenhet. Självfallet är bostäder för hemlösa till stor del beroende av den allmänna bostadsmarknaden vilken socialtjänsten kanske inte har så stora möjligheter att påverka men min uppfattning är att man för den sakens skull aldrig får sluta att försöka. Utvecklingen mot en mer tillåtande inställning till missbruk vid vissa av de boenden som

skapats på senare tid uppfattar jag som ett steg i rätt riktning. Även den under senare åren mindre restriktiva hållningen gentemot olika ersättningspreparat är exempel på positiva förändringar som bör fortsätta. Undersökningen bland dem med egna lägenheter visade att flera av dem hade haft stor hjälp av behandling med ersättningspreparat. De med psykiska problem är samtidigt en grupp som fortfarande tycks ha betydande problem att finna stöd inom socialtjänsten. Olika boendevalternativ är ännu i dag bättre avpassade efter missbruksvårdens behov än efter behoven hos dem med psykiska problem.

Det bör finnas möjligheter till akuta boendevalternativ i yttersta nödfall för dem som inte finner någon annan lösning på sin akuta situation. Sådana fyller en viktig roll inte enbart för att förhindra att uteliggare fryser ihjäl på någon parkbänk men även som en uppsamlings- och rekryteringsplats för klienter till socialtjänsten. Socialtjänsten bör ha ett mycket nära samarbete med dem som förestår denna typ av boenden och aktivt söka upp personer som är redo att ta ett steg vidare.

Individuella handlingsplaner och journalföringsrutiner

Ett mycket konkret förslag som tycks ligga helt i linje med Enheten för hemlösa rådande uppdrag och verksamhetsutveckling är att varje klient borde ha en individuell handlingsplan med mål och tidsangivelser för när målen skall vara uppnådda. Detta skulle underlätta för såväl klient som socialsekreterare när det gäller att bedöma vad man kan förvänta sig den närmaste tiden. En handlingsplan visar att behandlingen tas på stort allvar och utpekar vilka områden man bedömer var viktigast för enskilda individers framgång. En sådan handlingsplan skulle också underlätta uppföljningen av verksamhetens resultat på individnivå. Vid analysen av journalanteckningarna hade jag stora problem att kunna utläsa sådana grundläggande frågor som vilken försörjning klienterna hade, hur de bodde, vilka insatser som vidtagits, vilka behandlingar de deltagit i och liknande mycket centrala uppgifter. Samtidigt kan vissa journaler rymma mycket detaljerade uppgifter om vilka tider besök var planerade, i vilket tillstånd den besökande befann sig i när han väl kom, om han eller hon kom i tid och liknande. Ett mycket konkret förslag är att enheten utvecklar sitt journalföringsystem så att vissa mycket centrala uppgifter registreras på ett likartat vis för samtliga klienter så att det även blir möjligt att producera vissa enhetliga nyckeltal för samtliga klienter.

Ett förslag som anknyter till detta är att utveckla instrument för att skapa en bättre balans mellan socialsekreterarnas och klienternas problemuppfattning. Denna undersökning visar, liksom tidigare forskning, att socialsekreterare och klienter ofta bedömer stödbehoven på olika vis. ASI är en metod som kommit till användning när det gäller missbruk men det skulle behöva utvecklas liknande instrument som är mer fokuserade på situationen bland hemlösa.

Gemensam mottagning för hela Stockholmsregionen

Jag ser det som ett stort problem att risken för cirkulering av klienter inte tas på större allvar än vad som görs i dag. Flera av de hemlösa jag intervjuade var mycket nöjda med hur de togs emot av enheten men åtminstone två av dem hade tidigt under sin period som hemlösa varit i kontakt med Enheten för hemlösa men av olika anledningar efter detta levt som hemlösa i Stockholm under många år och utan kontakt med vare sig socialtjänsten eller andra. De allra flesta av dem som sökte sig till Enheten för hemlösa fick söka sig vidare och socialsekreterarna vid mottagningssektionen uppskattade inte att dessa hade varken större

eller mindre problem än dem som aktualiserades. Undersökningen visar att Enheten för hemlösa gör det som regleras i Socialtjänstlagen och andra riktlinjer, varken mer eller mindre. Och annat kanske man inte kan begära. Men man borde kunna underlätta mycket för de sökande att hitta rätt i socialtjänstorganisationen genom att lägga över ansvaret för att komma överens om vem som har ansvar för vem på socialtjänsten, i stället för på den enskilda sökande individen. Enskilda personer skall inte tvingas att söka sig fram och understundom hamna utan stöd när olika socialtjänstenheter träder om ansvaret. En hemlös person borde kunna söka sig till den socialtjänstenhet som han eller hon finner passar sina behov bäst. Vem som har det ekonomiska ansvaret borde skiljas från behandlingsansvaret och det får kommunerna komma överens om på annat sätt än genom att skicka klienten mellan sig.

REFERENSER

- Atkinson, Robert (1998). *The Life Story Interview*. California: Sage.
- Beijer, Ulla (2003). "Man försöker anpassa klienten till de resurser som finns." *En femårig uppföljning av 82 hemlösa män i Stockholm- de flesta med psykiska funktionsbinder*. FoU-rapport 2003:11, Socialtjänstförvaltningen, Stockholms stad.
- Beijer, Nils (2004). *Klientinventering 2003. En kartläggning av aktuella klienter i maj*. Stencil. Stockholm: Enheten för hemlösa.
- Billquist, Leila (1999). *Rummet, mötet och ritualerna. En studie av socialbyrån, klientarbetet och klientskapet*. Skriftserien 1999:4. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Billquist, Leila och Johnsson, Lisbeth (2004). *Inte längre klient? En studie av avslutade ärenden vid en barn- och familjeenhet inom socialtjänsten*. Skriftserien 2004:2. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Blomqvist, Jan (2002). *Att sluta med narkotika – med och utan behandling*. Stockholm: FoU-rapport 2002:2.
- Börjeson, Martin (2004). "Vi vet inte vilka metoder vi skall använda" – Om relationen mellan kunskap och praktik i Stockholms kommuns sociala arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 33. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Börjeson, Martin (2005). "Vi vet inte vilka metoder vi skall använda" – om relationen mellan kunskap, praktik och politik när det gäller det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor. Stockholm: Rapport i socialt arbete nr 115-2005.
- Blomqvist, Jan och Christophs, Irja (2005). *Vägen till vården. Kvinno- och mäns skäl att söka hjälp respektive börja behandling för alkoholproblem*. Stockholm: FoU-rapport 2005:9, Socialtjänstförvaltningen Stockholms stad.
- Cedersund, Elisabet (1992). *Från personligt problem till administrativt beslut. Att ansöka om ekonomiskt bistånd*. SIC 33, 1992. Linköping: Universitetet i Linköping, tema Kommunikation.
- Dnr 2241/2001 *Riktlinjer för ärendeansvar mellan stadsdelsnämnderna*. Stockholm: Social- och juridiska avdelningen, Stadsledningskontoret Stockholms stad.
- Dnr 113-661/2005 *Enheten för hemlösa*. stencil giltig fr o m 2006-01-01 t o m 2006-12-31
- Fitzpatrick, Stephen et al (2002). *Single homelessness: An overview of research in Britain*. Bristol, UK: The Policy Press.
- Freedman, Deborah et al (1988). *The Life History Calendar: A Technique for Collecting Retrospective Data*, Sociological Methodology, volym 18, sid. 37-68.
- Grönwall, Lars och Holgersson, Leif (2004). *Socialtjänsten. Handboken om SoL, LVU och LVM*. Stockholm: Gothia.
- Gullberg, Anders och Börjeson, Martin (2000). *Att undersöka grupper i svaga positioner på bostadsmarknaden*. i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red). *Hemlöshet - om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Hedin, Ulla-Carin och Månsson, Sven Axel (1998). *Vägen ut. Om kvinnors uppbrott ur prostitution*. Stockholm: Carlssons.

- Johansson, Anna (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnsson, A K & Cnaan RA (1995). *Social work practice with homeless people: state of the art i Research on Social Work Practice* 5 (3), sid. 340-82.
- Järvinen, Margaretha (2001). *Accounting for Trouble: Identity Negotiations in Qualitative Interviews with Alcoholics*. I *Symbolic Interaction*, volym 24, nr 3, sid. 263-284.
- Korpi, Walter (1974). *Poverty, social assistance and social policy in post-war Sweden*. *Acta Sociologica* 1974:2-3, s 120-141.
- Laub, John H & Sampson Robert J (2003). *Shared beginnings, divergent lives. Delinquent boys to age 70*. Cambridge: MA, Harvard University Press.
- Leisering, Lutz och Walker, Robert eds (1998) *The Dynamics of Modern Society*. Bristol, UK: Policy Press.
- Leisering, Lutz och Leibfried Stephan (1999) *Time and Poverty in Western Welfare States, Western Germany in Perspective*, Cambridge, UK: University Press.
- Löfstrand, Cecilia (2005). *Hemlöshetens politik. Lokal policy och praktik*. Malmö Égalité.
- Minas, Renate (2005). *Administering Poverty – Studies of Intake Organizations and Social Assistance in Sweden*. Stockholm Social Studies of Social Work – 21. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Nordfeldt, Marie (1999). *Hemlöshet i välfärdsstaden. En studie av relationerna mellan socialtjänst och frivilliga organisationer – i Stockholm och Göteborg*. Geografiska regionstudier nr 39. Uppsala: Uppsala universitet.
- Norman, Johan och Schulze, Ragnar (1970). *Hemlösa män i Stockholm. En rapport från Stockholms socialnämnds socialmedicinska utrednings- och behandlingshem vid Krukmakargatan*. Stockholm: Kommunstyrelsens utlåtanden och bilagor nr 99.
- Olson, Ulf-Johan et al (1999). *Genomgång av organisationen och administrationen på Socialvårdsbyrån för bostadslösa. Utredning utförd på uppdrag av socialtjänstförvaltningen*. Stockholm: Ernst & Young AB.
- Puide, Annika (red) (2000). *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Centrum för utvärdering i socialt arbete, Gothia.
- Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red) (2000). *Hemlöshet - om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Sahlin, Ingrid (1996). *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning specialkontrakt*. Lund: Doktorsavhandling, Arkiv förlag.
- Sahlin, Ingrid (2000). *Den sekundära bostadsmarknaden och dess betydelse för 1990-talets hemlöshet*. i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red). *Hemlöshet - om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Sahlin, Ingrid (2002). *Homelessness Research in Sweden*. Review for the European observatory on Homelessness 2002, stencil.
- Sjödén, Marion et al (1990). *Bostad på prov. En undersökning av socialförvaltningens försökslägenheter i Stockholm*. Stockholm: Forsknings och utvecklingsbyrån, FoU-rapport 140, Socialtjänsten i Stockholm.
- Skilving, Claudette (2000). *Översyn av Socialvårdsbyrån för bostadslösa med förslag till ny organisation*. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, projektrapport, stencil.
- Skilving, Claudette (2004). *Hinder och möjligheter för arbetet med hemlösa inom socialtjänsten*. Socialmedicinsk tidskrift nr 1/2004.
- Socialstyrelsen (2000). *Hemlösa i Sverige 1999. Vilka är de och vilken hjälp får de?* Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 2000:1.

- Socialstyrelsen (2006). *Hemlöshet i Sverige 2005. Omfattning och karaktär*. Socialstyrelsen 2006-131-1.
- Socialtjänstförvaltningen (2002). *Ansökan. Kunskapscentrum i hemlöshetsfrågor – ett samarbetsprojekt mellan FoU enheten och enheten för hemlösa i Stockholm*. Stockholm: Stencil daterad 2002-09-25.
- Socialtjänstnämnden (1996). *Förslag till beredande av bostäder och boendestöd till hemlösa*. Stockholm: Tjänsteutlåtande daterat 1996-11-21, stencil.
- Socialvårdens planeringskommitté (1965). *Principutredning om samordnad social distriktsverksamhet. Del I. Central socialvårdsbyrå för manligt klientel utan fast bostad*. Stencil. Stockholm.
- SOU 2000:14. *Adressat okänd- om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*. Delbetänkande från Kommittén för hemlösa.
- Stenberg, Leif et al (1989). *Uteliggarna i välfärssambället*. Stockholm: Tiden Förlag, Folksam
- Stockholms stad (2003). *Riktlinjer för handläggning av ekonomiskt bistånd*. Stencil märkt Revidering antagen av kommunstyrelsen 2003-06-04.
- Swärd, Hans (1998). *Hemlöshet. Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma*. Lund: Studentlitteratur.
- Swärd, Hans (2000). *Teser och föreställningar om hemlösa*. i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red). *Hemlöshet - om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Topor, Alain (2001). *Återhämtning från svåra psykiska störningar*. Stockholm: Natur och Kultur
- Topor, Alain et al (2002). *Vägen upp. Om att återhämta sig från svår psykisk sjukdom*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.
- Wiseman, Jaqueline (1970). *Stations of the Lost. The Treatment of Skid Row Alcoholics*. N. J, Prentice-Hall, Inc Englewood Cliffs.
- Wolch, Jennifer & Dear, Michael (1993). *Malign Neglect. Homelessness in an American City*. San Francisco: Jossey-Bass publishers.
- Ågren, Gunnar et al (1994). *Hemlösa i Stockholm*. Stockholm: FoU-rapport 1994:18.
- Öberg, Peter (1997). *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*. Uppsala: Uppsala universitet.

BILAGA I

Stockholm den xx xxx xxx

Hej

Ersta & Sköndal Högskola i Stockholm har inlett ett forskningsprojekt om hemlöshet. För att öka kunskapen om hemlöshet vill vi intervjua ett mindre antal personer med stor erfarenhet om vad det innebär att vara utan bostad. Vi söker efter olika livsöden som lett till en kortare eller längre tid som hemlös och hur personer som tidigare varit hemlösa kunnat etablera sig med en egen bostad. Vi är intresserade av att ta del av den erfarenhet som just du har i förhoppning om att den kan vara andra till hjälp.

Forskningen sker i samarbete med "Enheten för hemlösa" som har hjälpt oss att hitta ett antal personer som avslutats där i samband med att de fått ett eget förstahandskontrakt. Avsikten är att resultaten i slutändan även skall kunna komma till användning för att utveckla enhetens arbete.

Det skulle vara oss till stor hjälp om vi fick möjlighet till en personlig intervju med dig. Allt material vi samlar in behandlas konfidentiellt och din anonymitet kommer att bevaras. Det kommer inte vara möjligt att identifiera dem vi intervjuat i den forskningsrapport som vi skriver. Intervjun varar ungefär två timmar och frågorna vi vill ställa berör tiden före- under- och efter hemlöshetsperioden.

Du har själv möjlighet att bestämma platsen där intervjun skall hållas. Vi kommer att höra av oss per telefon med mer information under oktober 2004.

Föra att underlätta kontakten skickar vi med ett svarsbrev så du kan svara när och hur vi lättast kan nå dig.

Tack på förhand

Anders Kassman
Forskare
Ersta & Sköndal högskola
Tel. 08-605 09 28 (Telefonsvare)

Svarsbrev angående förfrågan från Ersta & Sköndal Högskola om deltagande i en intervju.

Jag nås enklast på följande nummer och tider:

Telefonnummer:.....

Dag:.....

Tid:.....

Namn:.....

BILAGA II

Intervjuguide- klienter

Syftet är att analysera olika vägar ut ur hemlöshet.

Frågeställningar:

Är hemlösheten att betrakta som en total situation? D v s omfattar hemlösheten flera centrala aspekter i de drabbades liv? Finns det olika subgrupper hemlösa? Har dessa subgrupper olika inre dynamik? Innehåller livet som hemlös flera olika mer eller mindre distinkta faser? Sammanfaller dessa faser med andra viktiga förändringar i den hemlöses liv? Finns det vissa centrala utlösande faktorer som påverkar övergången från en fas till en annan? I vilka faser söker man stöd hos olika aktörer och vad är det för hjälp man behöver?

Bakgrundsinformation

- 1) Kan du berätta lite om din uppväxttid?
 - Föräldrar, syskon, släkt och vänner
 - Socioekonomiska förhållanden
 - Din relation till föräldrar och övrig släkt

- 2) Kan du berätta lite om din uppväxtort och miljön runt omkring dig då du växte upp?
 - Kommer du från Stockholm, förort, annan stad, utlandet?
 - Flyttade ni mycket under denna tid eller bodde ni på samma ort?
 - När kom du till Stockholm och varför, var det i samband med arbete, studier, kärleken?

- 3) Kan du berätta lite närmre om din egen boendehistoria?
 - När hade du senast en egen bostad?
 - Vilken typ av bostad var detta?
 - Bodde du då ensam eller tillsammans med någon annan?
 - Har du någon gång blivit vräkt?
 - Hur har ditt förhållande varit till grannarna där du bott?

- 4) Kan du berätta lite om ditt yrkesliv, dina studier och försörjning?
 - Har du haft någon fast anställning under längre tid, hur avslutades denna period?
 - Har du några hyresskulder, andra större skulder, kontakter med kronofogde

- 5) Kan du berätta något om dina erfarenheter av kontakter med olika hjälporganisationer?
 - Myndigheter (sociala, försäkringskassa, sjukvård, polis, kriminalvård)
 - Frivilligorganisationer (Kyrka, Stadsmissionen, Frälsningsarmén, pingströrelsen. LP-stiftelsen, AA, NA, KRIS, Rfhl, Convictus, Fountainhouse)

Frågor om livet som hemlös

- 6) Tycker du att hemlös är en bra beteckning på din tidigare situation?
- Vad lägger du i detta begrepp?
 - Hur länge var du hemlös?
 - Finns det en tydlig starpunkt och ett slut på denna period av ditt liv?
 - Ser du detta som en passerad fas i ditt liv?
- 7) Fanns det något som kan liknas vid en vardag för dig under tiden som hemlös? Kan du beskriva en sådan vanlig dag eller vecka med utgångspunkt från hur du under denna tid ordnade med:
- Boende
 - Sysselsättning om dagar och nätter
 - Försörjning
 - Sociala kontakter
 - Mat, dricka, droger
 - Hygien och hälsa
- 8) Skiljer sig livet som hemlös markant från ditt tidigare och nuvarande liv? På vilka sätt?
- 9) Har du vistats i Stockholm under hela din tid som hemlös eller har du även vistats på andra orter?
- Vad har hållit dig kvar i Stockholm?
 - Vad har fått dig att flytta?
 - Vad har lockat dig tillbaka?

Frågor om identitet, kultur och livsstil

- 10) Kan du säga något om hur du ser på frågan om det finns det en särskild hemlöshetskultur i Stockholm?
- Har du själv erfarenheter från denna?
 - Vad innebär den?
 - Har den förändrats över tid?
 - Har den en attraktionskraft?

11) Har hemlösheten varit en viktig del i din identitet?

- Vad innebär detta i dina kontakter med andra som t ex folk på stan, andra hemlösa, myndigheter, familj, släkt, vänner o s v

12) Är hemlöshet att betrakta som en livsstil, för dig eller andra och vad ingår i så fall i denna livsstil?

- Hur ser du på dig själv som handlande individ? Vilket är ditt eget ansvar för din situation som hemlös och som ex-hemlös? Har din syn på dig själv förändrats? På vilket sätt?
- Vad finns det som *lockar i den tillvaron som vi andra "icke-hemlösa" lever i?*
- Vad finns det som *lockar i livet som hemlös?* (Att leva i Stockholm, i alkoholen, narkotikan, kriminalitet)
- Vad finns det i samhället som trycker på mot en tillvaro som hemlös i Stockholm? Mot alkoholism, narkomani, kriminalitet?
- Vad finns det som trycker på från en tillvaro som hemlös? Från Stockholm, alkoholism, narkomani, kriminalitet?

Frågor om särskilda händelser och olika faser i livet som hemlös

13) Finns det några särskilda händelser som du skulle säga varit avgörande för att du blev hemlös?

14) Kan du minnas din första tid som hemlös?

- Hur skiljde sig denna tid från senare perioder?
- Ungefär hur länge varade denna första fas?
- Vad ledde till nästa fas?
- Anser du att din tid som hemlös kan beskrivas som indelad i olika faser?

15) Fanns det ett tydligt steg till hemlösheten?

- Vad innebar detta i så fall, kan du beskriva detta så noga som möjligt i dina egna ord?
- Om det var mer att likna vid en gradvis förändring: vilka ser du som de viktigaste stegen så här i efterhand?

16) Hur har dina grundläggande förutsättningar förändrats under olika faser av din tid som hemlös?

- Boende?
- Sysselsättning om dagar och nätter?
- Försörjning?
- Sociala kontakter?

- Mat, dricka, droger?
- Hygien och hälsa?

17) Vad har hindrat dig från att få en bostad tidigare? Finns det synliga och osynliga hinder i vägen?

18) Har du under vissa perioder pendlat mellan hemlöshet och en mer etablerad position?

19) Kan du peka ut några särskilt betydelsefulla personer vid tiden för när du blev hemlös? Under tiden som hemlös?

- För din övergång till en mer etablerad tillvaro?
- Har du kvar kontakten med någon eller några av dina närstående från tiden som hemlös?
- Har du gjort ett tvärt brott med ditt tidigare umgänge eller har du fortfarande kontakt med en eller flera av dem?

20) Kan man drabbas av ”återfall i hemlöshet”?

Din väg till en egen bostad

21) Kan du så noggrant som möjligt beskriva din väg till en egen bostad?

22) Finns det olika avgörande händelser som medfört att du nu slutat vara hemlös?

- förhållande till barn
- fru/man
- föräldrar
- andra betydelsefulla personer
- Hjälporganisationer, etc

23) Är det frågan om tvära övergångar eller har förändringen mer karaktären av en process där det ena efter hand ledde till det andra?

24) Har du själv använt dig av någon särskild strategi för att skaffa dig en bostad?

- Har det varit ett viktigt mål under hela perioden som hemlös eller har det varierat under perioden?
- Har du varit anmäld till bostadsförmedlingen?

25) Hur fick du ditt förstahandskontrakt?

- via försökslägenhet
- bostadsförmedling
- social förtur
- personliga kontakter
- öppna marknaden

26) Kan man beskriva det som att du efterhand tröttnade på livet som hemlös?

27) Upplever du det som att du själv i större utsträckning ändade livsstil eller var det främst tillvaron som hemlös som förändrades?

Erfarenheter från kontakter med Efh

28) När kontaktade du för första gången Efh?

- Skedde detta på eget initiativ eller var det någon annan som hänvisade dig dit?
- Av vilken anledning sökte du dig till Efh?
- Hur fick du reda på att Efh fanns?
- Hur tog du kontakt?

29) Fanns det en individuell handlingsplan för dig?

- Vet du vad den innehöll?

30) Vad har kontakten med Efh inneburit för dig under din tid som hemlös?

- Vad har den inneburit för din väg ut ur hemlösheten?
- Om du har erfarenheter från andra sociala myndigheter/ stadsdelar vilka är skillnaderna?
- Vilka olika insatser har Efh bistått dig med?
- Har du haft en och samma socialsekreterare som varit ansvarig för just dig under hela den period som du varit i kontakt med Efh?
- Var din socialsekreterare hos Efh en kvinna eller man? Vilken betydelse anser du att socialsekreterarens kön har för bemötandet av klienterna?
- Hur upplever du att stödet från Efh fungerat?
- Har det varit vissa beståndsdelar i detta stöd som varit viktigare än annat?

31) Vilka olika typer av boenden har du erfarenhet från?

- Vilka är dina erfarenheter från ”boendetrappan”?
- Känner du till detta begrepp?

32) Har du många bekanta som också är eller har varit inskrivna vid Enheten för hemlösa från?

Synen på framtiden och historien

33) Finns det något som du önskar att du gjort annorlunda på något vis?

- Finns det något som du skulle kunnat göra annorlunda så att du inte hamnat i hemlöshet, eller så att du snabbare kunnat lösa dina problem?
- I vilken livsfas skedde detta?
- Hur ser du på din egen roll i samhället? Hur har denna uppfattning förändrats?
- Hur upplever du att förväntningarna på dig och din roll i samhället har förändrats?

34) Är det något annat som påverkat dig så starkt att du tror ditt liv skulle fått en helt annan inriktning om det inte skett?

I vilken livsfas skedde detta?

35) Hur tror du att din situation är om fem år? Hur sköter du de grundläggande behoven då?

- Boende?
- Sysselsättning om dagar och nätter?
- Försörjning?
- Sociala kontakter?
- Mat, dricka, droger?
- Hygien och hälsa?

Avslut

36) Får vi titta i din journal hos Efh?

37) Hur var det att bli intervjuad?

38) Är det något vi missat som du tycker bör komma fram?

De intervjuade bör beredas möjlighet att ta del av de utskrivna intervjuerna

BILAGA IV

INTERVJU MED SOCIALSEKRETERARE

1. HUR SER DIN YRKESBAKGRUND UT

- Hur många år i yrket?
- Utbildning och ev. vidareutbildning.
- Tidigare arbetsområden inom yrket?
- Har du några särskilda skäl till valet att arbeta med hemlösa?
- Finns det speciella skäl till att du sökt just den sektionen/ klientgruppen som du arbetar med?

FRÅGOR AV EN MER GENERELLA SYN PÅ OLIKA FRÅGOR INOM VERKSAMHETEN

2. HUR DEFINIERAR DU BEGREPPET ”HEMLÖS”?

Vad anser **du** är kriteriet för att betrakta en person som hemlös istället för bostadslös?

3. HUR SER DU PÅ HEMLÖSHETSPROBLEMATIKEN, SOM SAMHÄLLSFENOMEN OCH SOM INDIVIDUELLT PROBLEM?

4. HUR HÖGA KRAV, ANSER DU ATT MAN KAN STÄLLA PÅ INDIVIDENS/ KLIENTENS EGET DELTAGANDE ATT TA TAG I SIN PROBLEMATIK, OCH PLANERA FRAMÅT?

5. HAR DU NÅGON UPPFATTNING OM:

- Finns det olika grupper- kulturer inom hemlösheten?
- I så fall, kan du se att det kan vara lockande för klienter att tillhöra de grupperna?
- Är det vanligt att klienter håller sig för sig själva utan övrig kontakt med andra hemlösa?

(Vad tror du är vanligast?)

Informera om att vi även tänker intervjua socialsekreterare.

6. FINNS DET ANLEDNING, TYCKER DU, ATT HÅLLA ISÄR HEMLÖSA I DE BOENDEN SOM ENHETEN ERBJUDER, SOM TEX.;

- Nya hemlösa – långvarigt hemlösa
- Yngre – äldre personer
- Psykiiskt störda – missbrukande personer

7. I DITT ARBETET MED KLIENTER, VÄXLAR DU MELLAN OLIKA METODER FÖR OLIKA KLIENTER / PROBLEMOMRÅDEN?

Vilka metoder i så fall?

- Fördelar
- Nackdelar

8. FINNS DET NÅGOT AV DET SOM ENHETEN HAR ATT ERBJUDA KLIENTERNA, SOM DU FÖREDRAR ATT ANVÄNDER OFTARE ÄN ANNAT?

- Hemlöshet
- Drogmissbruk
- Kriminalitet
- Psykiatrisk diagnos
- Arbetslöshet

9. HUR SER DU GENERELLT PÅ MÄNNISKORS MÖJLIGHETER ATT LÄMNA RESPEKTIVE PROBLEMOMRÅDE?

- Hemlöshet
- Drogmissbruk
- Kriminalitet
- Psykiatrisk diagnos
- Arbetslöshet

10. HUR SER DU PÅ ATT KLIENTENS EKONOMI OCH PLANERING/ BEHANDLING SKÖTS AV OLIKA SOCIALSEKRETERARE?

- Fördelar?
- Nackdelar?

11. VAD HAR DU FÖR UPPFATTNING OM ATT KLIENTER BYTER UR /FÅR BYTA SOCIALSEKRETERARE?

- Fördelar
- Nackdelar

12. HUR SER DU PÅ BEHOVET AV HANDLEDNING I ARBETET?

13. VAD INNEBÄR ”TUNGA” KLIENTER FÖR DIG?

SAKNAR DU NÅGOT SPECIFIKT I DITT ARBETET MED ”TUNGA” KLIENTER?

FRÅGOR ANGÅENDE DEN AKTUELLA KLIENTEN.

14. VARIFRÅN HÄMTADES INFORMATIONEN OM KLIENTENS BAKGRUND?

Bakgrund avseende på klientens uppväxt, som ger en uppfattning om klientens förutsättningar att ta sig fram i vuxenlivet.

FRÅN KLIENTEN SJÄLV ELLER ANDRA KÄLLOR?

- Familj
- Uppväxtort
- Livssituation
- Skola
- Yrkesutbildning
- Arbete
- Annat

15. VILKEN INFORMATION FICK DU ANGÅENDE;

- Tidigare kontakter med socialtjänsten?
- Tidigare hemlöshet?
- Tidigare ev. behandlingar, om de genomfördes som planerat eller avbröts?
- Om de avbröts, skälet till att det?
- Om behandlingen genomfördes, av vilket skäl var det ej till varaktig hjälp?

16. HUR SÅG KLIENTEN PÅ;

- Sig själva som person?
- Sina möjligheter att komma till rätta med sin problematik?
- Sitt eget ansvar/förmåga att förändra sin situation?
- Socialtjänsten?
- Erfarenheter av att tidigare fått hjälp och stöd från socialtjänsten?

17. HUR VAR DIN EGEN INSTÄLLNING TILL MÖJLIGHETEN ATT STÖTTA PERSONEN TILL ATT FÖRÄNDRA SITT LIV.

- Minns du klientens beskrivning av sin tillvaro under den aktuella perioden?
- Delade du klientens uppfattning av beskrivningen?
- Hur förmedlade klienten sitt hjälpbehov?
- Hur såg du på klientens möjligheter till förändring?
- Hur såg behovet ut och blev det aktuellt med några insatser?
- Hur såg processen ut fram till vad som var ett möjligt/ lämpligt alternativ för klienten i den aktuella situationen?

18. HUR VAR DIN EGEN INSTÄLLNING TILL MÖJLIGHETEN ATT STÖTTA PERSONEN TILL ATT FÖRÄNDRA SITT LIV.

- Minns du klientens beskrivning av sin tillvaro under den aktuella perioden?
- Delade du klientens uppfattning av beskrivningen?
- Hur förmedlade klienten sitt hjälpbehov?
- Hur såg du på klientens möjligheter till förändring?
- Hur såg behovet ut och blev det aktuellt med några insatser?
- Hur såg processen ut fram till vad som var ett möjligt/ lämpligt alternativ för klienten i den aktuella situationen?

19. VAD TÄNKER DU SOM BETYDELSEFULLA HÄNDELSER SOM FÖRÄNDRADE KLIENTENS DÅVARANDE SITUATION?

- Boendet
- Drogmissbruk
- Kriminalitet
- Psykiatrisk diagnos
- Arbetslöshet

- Socialsituation som helhet
- Annat

20. KUNDE DU SE NÅGRA GRUNDLÄGGANDE FÖRÄNDRINGAR I
KLIENTENS LIVSINSTÄLLNING INFÖR AVSLUTNINGEN?

- Enstaka händelser
- Livsprocess

21. VAD TÄNKER DU OM KLIENTENS MÖJLIGHET TILL SJÄLVSTÄNDIGT LIV
I FRAMTIDEN?

- Boendet
- Drogmissbruk
- Kriminalitet
- Psykiatrisk diagnos
- Arbetslöshet
- Socialsituation som helhet
- Annat

NÅGOT UTÖVER DETTA SOM DU VILL TILLFÖRA?

BILAGA V

INFORMATION

Formuläret används vid alla inkommande telefonsamtal som inte utgör ansökningar om stöd.

Mottagare : _____

Datum: _____ Förmiddag Eftermiddag

1) Vem ringer upp?

Socialsekreterare från annan stadsdel eller annan kommun,
nämligen: _____

Härbärgespersional,
från: _____

Annan vårdpersonal,
nämligen: _____

Delgivning

Frivård

Uppsökare

Kollega från Efh

Hemlös

Massmedia

Student

Annan privatperson

Annan,

nämligen: _____

2) Vilken typ av ärende är det?

Information om klienttillhörighet

Information om riktlinjer för tillhörighet

Rådfrågning om åtgärder

Information om enhetens arbete

Information om hemlöshet i allmänhet

Den uppringande lämnar upplysning om särskilt ärende

Jag hänvisar personen vidare till:

Annat,

nämligen: _____

Kommentarer:

Information till alla

sökande:

Denna månad genomför vi en undersökning om vilka som söker sig till Enheten för hemlösa. Vi har därför några extrafrågor som vi vill ställa till dig. Går det bra?

Extra om anonymitet:

Du är helt anonym och vi gör enbart statistik av svaren så att vi kan förbättra vår verksamhet.

Extra om samarbete med Sköndal:

Undersökningen sker i samarbete med Ersta & Sköndals högskola. Det är en forskare där som kommer att analysera materialet. Han heter Anders Kassman och har telefonnummer 08-605 08 79 eller 08-508 25 315

Ytterligare frågor kan ställas till sektionschefen Eva Hermansson 08-508 25 340 eller Anders Kassman 08-605 08 79 eller 08-508 25 315

BILAGA VI

MOTTAGNING

Formuläret används vid alla telefonsamtal och besök som handlar om alla typer av bistånd och där personen just nu inte är aktuell på enheten.

1) Sökandens namn och personnummer:

Namn: _____

Personnummer: _____

Mottagare : _____

Datum: _____ Förmiddag Eftermiddag

1) Hur togs den första kontakten?

Sökanden själv ringde upp

Annan person ringde upp åt sökanden, nämligen

(funktion): _____

Sökanden kom på jourbesök

2) Kom sökanden även till Efh för ett jourbesök efter den första kontakten?

Ja

Nej

3) Hur många gånger har den sökande kontaktat Efh under den senaste månaden (de föregående 30 dagarna)?

Enbart denna gång

- 2-5 gånger
- 6-10 gånger
- 10-20 gånger
- Fler än 20 gånger
- Vet ej

4) Sökandens födelseår: 19_____

5) Sökandens kön

- Kvinna
- Man

6) Var är sökanden folkbokförd?

- Inom Stockholms stad, var: _____ (stadsdel)
- Inom Stockholms län, nämligen inom: _____ (kommun)
- Annan plats i Sverige, nämligen inom: _____ (kommun)
- Finland
- Annat nordiskt land
- Europeiskt land utanför de nordiska länderna
- Utomeuropeiskt land
- Övrigt

Frågor till sökanden

7) Vad vill sökanden ha hjälp med (Obs! Flera kryss är möjliga)?

- Akut boende: _____
- Stadigvarande boende: _____
- Akut försörjning: _____
- Långsiktig försörjning: _____
- Missbruk, huvudsakligt preparat: _____
- Psykiska problem: _____
- Annat, nämligen: _____
- Vet ej /togs inte upp vid samtalet

Kommentarer:

8) Har sökanden någon gång tidigare i sitt liv haft kontakt med sociala myndigheter (Obs! Flera kryss är möjliga)?

- Nej, gå vidare till fråga 9
- Ja, med Enheten för hemlösa
- Ja, med stadsdel inom kommunen
- Ja, med socialtjänst i länet
- Ja, med annan kommun i Sverige
- Ja, med annat nämligen:

- Vet ej /togs inte upp vid samtalet

8 b) När hade sökanden kontakt med sociala myndigheter senast?

- Under senaste månaden
- För 1-2 månaders sedan
- För 3-6 månader sedan
- Mellan ett halvt och ett år sedan
- Mellan ett och två år sedan
- Mer än två år sedan
- Vet ej /togs inte upp vid samtalet

8 c) Vilken typ av stöd gällde det den gången?

- Försörjningsstöd
- Boendestöd
- Missbruksbehandling
- Annat, nämligen:

9) Har sökanden någon gång tidigare i sitt liv haft kontakt med frivilliga hjälporganisationer som t ex frälsningsarmen, stadsmissionen eller liknande?

Nej

Ja, när skedde detta senast?

Var skedde detta senast?

Vilken typ av stöd var det senast?

Vet ej/togs inte upp vid samtalet

10) Har sökanden någon gång tidigare i sitt liv erhållit sjukvård för något som han/hon förknippar med sin hemlöshet (t ex missbruk, psykvård, hållpunkt Maria)?

Nej

Ja, när skedde detta senast?

Var skedde detta senast?

Vilken typ av stöd var det senast?

Vet ej/togs inte upp vid samtalet

11) Hur fick sökanden kännedom om Enheten för hemlösa inför denna kontakt (Obs! Flera kryss är möjliga).

Har tidigare varit aktuell, när? _____

Kände till enheten sedan länge

- Genom vänner och bekanta
- Genom socialtjänsten i annan stadsdel
- Genom socialtjänsten inom Stockholms län (men utom Stockholms stad)
- Genom socialtjänsten i övriga landet
- Socialjouren
- Uppsökarverksamhet (enhetens egna, andra)
- Annat, nämligen _____
- Vet ej/togs inte upp vid samtalet

12) Är sökanden ensamstående, gift eller har han/hon ett fast förhållande?

- Ensamstående
- Gift/Sambo
- Annat mer stadigvarande förhållande
- Vet ej/togs inte upp vid samtalet

13) Har sökanden barn som är yngre än 18 år?

- Nej
 _____Antal barn (under 18 år) med egen vårdnad
 _____Antal barn (under 18 år) med umgänge
 _____Antal barn (under 18 år) utan umgänge eller vårdnad
- Vet ej/togs inte upp vid samtalet

Frågor om sökandens boende

14) Hur har sökanden bott under de senaste 24 månaderna (två åren)? (Obs! Flera kryss är möjliga)

- Har tidigare under denna period haft mer stadigvarande boende (eget kontrakt, brf, villa, radhus eller sammanboende med kontraktsinnehavaren)

För hur länge

sedan? _____

Var (stadsdel, kommun,

land)? _____

Har tidigare under denna period haft andrahandskontrakt eller varit inneboende under mer än tre månaders sammanhängande tid

För hur länge

sedan? _____

Var (stadsdel, kommun,

land)? _____

Har tidigare under denna period haft mer tillfällig bostad t.ex. bott hos kompisar.

För hur

länge sedan? _____

Var (stadsdel,

kommun, land)? _____

Har bott på härbärke

Har bott på institution, nämligen:

Har inte haft varken fast eller tillfällig bostad de senaste två åren

Har bott utomlands

Annat nämligen:

Vet ej/togs inte upp vid samtalet

14 b) Om sökanden haft eget kontrakt eller liknande stadigvarande boende: Vad hände?

Blev vräkt, varför:

Separation

Annat nämligen:

Vet ej / togs inte upp vid samtalet

Kommentarer:

15) Hur tillbringade sökanden den senaste natten?

Hos släkt eller familj

Hos vänner

SL, kollektivtrafiken

I bil

I husvagn

Ute

Bodde på härbärke, nämligen: _____

Bodde på institution, nämligen: _____

Annat, nämligen: _____

Sökanden uppger inte vistelse

Sökande vet ej

Togs inte upp vid samtalet

16) Var vistades sökanden den senaste natten?

Inom Stockholms stad, nämligen inom _____ (stadsdel)

Utanför Stockholms stad, nämligen inom _____ (kommun)

Vet ej / togs inte upp vid samtalet

17) Sökandens huvudsakliga försörjningskälla den senaste månaden (Obs! flera kryss är möjliga)

Sökanden

- Lön
- tillfällig sjukpenning, a-kassa
- Försörjningsstöd
- Pension, sjukbidrag
- Kriminalitet
- Vänner
- Tiggeri
- Saknas, okänt

Annat,

nämnligen:.....

Vet ej/togs inte upp vid smtalet

Medsökande

- Lön
- Tillfällig sjukpenning, A-kassa
- Försörjningsstöd
- Pension, sjukbidrag
- Kriminalitet
- Vänner
- Tiggeri
- Saknas, okänt

Annat,

nämnligen:

Vet ej/togs inte upp vid samtalet

Frågor om mottagarens bedömning och åtgärder

Dessa frågor kan med fördel fyllas i efter telefonsamtalet eller besöket. Titta i samband med detta även igenom de övriga svaren så att de är riktigt ifyllda.

18) Hur bedömer du (mottagaren) sökandens akuta behov av sociala insatser?

1 ————— 2 ————— 3 ————— 4 ————— 5 ————— 6 ————— 7
Mycket litet Mycket stort

Motivering:

19) Hur bedömer du (mottagaren) sökandens mer långsiktiga behov av sociala insatser?

1 ————— 2 ————— 3 ————— 4 ————— 5 ————— 6 ————— 7
Mycket litet Mycket stort

Motivering:

20) Vilka kontroller görs av sökandens bakgrund (Obs! Flera kryss är möjliga)?

- Inga
- Folkbokföringsregistret
- Inkomstuppgifter (FK, CSN, Skatteverket, A-kassa, Alfa-kassa)
- Paraplyet
- Migrationsverket
- ALP
- Socialtjänsten
- Bil-/ företagsregistret
- Annat,
nämligen: _____

21) Bokas sökanden till besök vid Enheten för hemlösa?

- Nej
- Ja, till team: _____
- Om 1-2 dagar Om 3-6 dagar Om 7-13 dagar Om längre tid än 14 dagar

Motivering:

22) Erhåller sökanden akut stöd från enheten?

- Nej
- Ja, plats på: _____
- Ja, annat stöd, nämligen: _____

Motivering:

23) Hänvisar du sökanden någon annanstans för att lösa sina problem?

Nej

Ja, till annan stadsdel:

Ja, till annan kommun i länet:

Ja, till annan kommun i landet:

Ja, till kriminalvård:

Ja, till sjukvård vid:

Ja, till annat land, nämligen:

Ja, någon annanstans, nämligen:

Motivering:

23b) Uppger sökanden några särskilda skäl för att söka sig till Efh istället för dit du hänvisar honom/henne?

Han/hon kände inte till två-årsregeln

Han/hon hade bytt vistelsekommun

Han/hon var i konflikt med socialsekreterare där

Sökanden identifierar sig som hemlös och Efh är till för hemlösa

Enheten för hemlösa har ett bättre utbud

Vet ej

Annat

nämligen: _____

Kommentarer:

23c) Upplever du att ni blev överens om tillhörigheten?

Ja, helt och hållet

Ja, i stort sett

Nej, inte helt

Nej, inte alls

Vet ej

Motivering:

24) Hur säkerställs sökandens vidare stöd hos andra aktörer?

Frågan är inte aktuell

Telefonsamtal till aktören

Sökanden uppmanas att själv söka sig vidare

Brev till aktören

E-post till aktören

Annat nämligen:

Motivering:

Plats för övriga anteckningar och kommentarer:

PUBLIKATIONER FRÅN FORSKNINGSAVDELNINGEN

Skriftserie

1. Bergmark Åke (1994). *Från bidrag till ersättning? – om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn.*
2. Jeppsson Grassman Eva (1994). *Third Age Volunteering in Sweden.*
3. Nordfeldt Marie (1994). *Frivilliga organisationers insatser för hemlösa.*
4. Lundström Tommy och Wijkström Filip (1995). *Från röst till service? – den svenska ideella sektorn i förändring.*
5. Johansson Göran (1997). *Möta hiv, möta sig själv – en studie av arbetet vid Stiftelsen Noaks Ark-Röda korset.*
6. Stål Rolf (1997). *De mest utsatta – om människors kapacitet och behov av socialt stöd.*
7. Johansson Göran (1997). *För mycke jag, för lite Jesus – LP-stiftelsens vård av missbrukare sedd ur ett socialantropologiskt perspektiv.*
8. Jeppsson Grassman Eva (1997). *För andra och för mig – det frivilliga arbetets innebörder.*
9. Karlsson Magnus (1997). *Självhjälpsgrupper i Sverige – en introduktion.*
10. Lundström Tommy (1997). *Barnavårdsorganisationer vid två sekelskiften – frivilligt barnavårdsarbete förr och nu.*
11. Johansson Göran (1998). *Det lilla extra – om frivilligcentralen i Tyresö.*
12. Johansson Göran (1998). *Saligare att ge – om givandets problem – ett missionsexempel.*
13. Forssell Emilia (1999). *Äldres död – anhöriga och personal berättar.*
14. Karlsson Magnus (2000). *Delade erfarenheter – om självhjälpsgrupper i Sverige.*
15. Johansson Göran (2001). *Varför hade Moses en syster? Antropologiska aspekter på berättelser och föreskrifter ur moseböckerna.*
16. Johansson Göran (2001). *Välsignelse eller förbannelse? Om koka och kokabruk.*
17. Jeppsson Grassman Eva (2001). *Medmänniska och anhörig. En studie av informella hjälpinsatser.*
18. Meeuwisse Anna (2001). *Ett högriskprojekt. Om missbrukarrehabilitering på Basta Arbetskooperativ.*
19. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (2001). *Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit? Fallet Basta Arbetskooperativ. Slutrapport från ett forskningsprojekt.*
20. Engel Charlotte (2002). *För en ny tid? Förskjutning eller förnyelse - en inventering av diakonins dilemma.*
21. Johansson Göran (2003). *Att räcka varandra handen. Mångsidig, entydig, kontinuerlig - narkotikaprevention i norra Örebro län.*
22. Lundström Tommy (2004). *Teorier om frivilligt socialt arbete. En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid.*
23. Blenberger Erik, Habermann Ulla och Jeppsson Grassmann Eva (2004). *Genus och civilt samhälle.*
24. Karlsson Magnus, Borkman Thomasina, Munn-Giddings Carol och Smith Lesley (2005). *Self-help Organizations for Mental Health - a Cross-National Study.*

25. Johansson Göran (2005). *Särslaregnets tid. Fragment och bilder från Betania - pingstförsamling i och ur tiden.*
26. Engel Charlotte (2006). *Svenska kyrkans sociala arbete - för vem och varför? En religionssociologisk studie av ett diakonalt dilemma.*

Arbetsrapportserie

1. Granath Kristina (1997). *"Det var så mycket jag inte förstod..." – en intervjuundersökning med vuxna barn till psykiskt sjuka föräldrar.*
2. Boklund Ann (1997). *Paraphy för social frivillighet? – granskning av Forum för frivilligt socialt arbete de tre första verksamhetsåren.*
3. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (1997). *Basta – beskrivning och analys av ett arbetskooperativ.*
4. Olby Britta (1997). *"Gör sjukhuskyrkan någon nytta?" – en studie av attityder till sjukhuskyrkan.*
5. Forssell Emilia (1998). *Vilka är förlorarna? – om utsatta grupper i välfärden på 1990-talet.*
6. Forssell Emilia (1998). *Anhörigas organisering – en studie av två anhörigföreningar.*
7. Trygged Sven (1998). *Making Work Work.*
8. Jess Kari (1998). *Kvalitet för brukare – frivilligt socialt arbete ur ett brukarperspektiv.*
9. Amnå Erik, Lundström Tommy och Svedberg Lars (2000). *Three Essays on Volunteerism and Voluntary Organisations.*
10. Olsson Lars-Erik (1998). *Givande och tagande – interaktion mellan frivilliga organisationer och kommuner.*
11. Meeuwisse Anna (1999). *Debatten om välfärdsstaten och det civila samhället.*
12. Olsson Lars-Erik (2000). *På olika villkor – samverkan mellan kommun och frivillig organisation.*
13. Karlsson Magnus (2000). *Bara en alkoholist kan förstå en alkoholist – deltagare i självhjälpsgrupper berättar.*
14. Holmberg Carin (2000). *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – empiriska exempel och teoretiska funderingar.*
15. Hansson Jan-Håkan, Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Att ge och ta emot hjälp. Anhöriginsatser för äldre och anhörigstöd – en kunskapsöversikt.*
16. Trygged Sven (2000). *Från fristuga till friskola – ett föräldrakooperativ i förändring.*
17. Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Upptäckten av anhöriga? – kommuners och frivilliga organisationers stöd till äldres anhöriga i Stockholms län.*
18. Forssell Emilia (2000). *Anhörig till äldre invandrare – en fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg.*
19. Orsholm Ingrid (2001). *Anhörigskapets variationer – Åtta berättelser från hjälpgivare i olika miljöer.*
20. Jess Kari (2001). *Effektivitet, brukarmedverkan och kommunala bidrag – en utvärdering av mål, resurser, insatser och brukarkommunikation inom sociala frivilligorganisationer i Stockholm.*
21. Bender Christine och Holmberg Carin (2001). *När alla sköter sitt... – Hur ser stöd och hjälp ut till misshandlade kvinnor i kommuner utan kvinnojour?.*
22. Olby Britta (2001). *Väntjänst och välfärd – ett brukarperspektiv.*
23. Orsholm Ingrid (2002). *Anhörigengagemang – Två studier på Gotland.*
24. Bodin Magnus (2002). *Församlingar ger ekonomiskt bistånd – ett uttryck för diakoni i Stockholms stad.*
25. Jegermalm Magnus (2002). *Anhörigstöd – en uppföljningsstudie av kommuners och frivilligorganisationers stöd till äldres anhöriga.*
26. Orsholm Ingrid (2002). *Mellan hem och institution – Flexibel avlösning för anhöriga till demenssjuka.*
27. Whitaker Anna (2002). *Att dela den gamlas sista tid – En studie av anhöriga på sjukhem.*

28. Forssell Emilia (2002). *Anböriga till äldre invandrare med offentlig äldreomsorg. En fallstudie.*
29. Nordqvist Ola (2004). *Ersta Vändpunktens vuxenprogram – En studie av deltagarnas värderingar och upplevelser.*
30. Engel Charlotte (2003). *Fri eller förankrad? En empirisk studie av volontärverksamhet och ideella insatser inom Stiftelsen Stora Sköndal.*
31. Engel Charlotte (2003). *Volontärer – för vem och för vad? Kritisk granskning av en verksamhet inom Stiftelsen Stora Sköndal.*
32. Christiansson Elisabeth (2003). *"Först och framför allt själen". Diakonins tankevärld omkring år 1850.*
33. Börjeson Martin (2004). *"Vi vet inte vilka metoder vi ska använda" - Om relationen mellan kunskap och praktik i Stockholms kommuns sociala arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000.*
34. Alwall Jonas (red.) (2004). *Vägar till kvalitetsutveckling inom socionomutbildningen. Rapport från ett pedagogiskt utvecklingsprojekt.*
35. Börjeson Martin (2005). *Med kunskap som grund? Om relationen mellan kunskap och praktik i fyra kommuners sociala arbete med hemlöshetsfrågor.* Elektroniskt utgiven på vår hemsida <http://www.esh.se>
36. Jegermalm Magnus och Sundh Kenneth (2005). *Social mobilisering i frivillig regi. En studie av Svenska Röda Korsets arbete med lokala utsattets- och kapacitetsstudier.*
37. Björktofta Siv-Britt (2005). *Unga kvinnor, frihet och beder - om socialt arbete och hedersrelaterat våld.*
38. Grosse Julia (2005). *Nonprofitorganisationer inom vård och omsorg. En explorativ genomgång av kunskapsläget i Sverige, Kanada och Storbritannien.* Elektroniskt utgiven på vår hemsida <http://www.esh.se>
39. Olsson Lars-Erik, Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (under utgivning). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsambället - några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie.* Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
40. Vamstad Johan (2006). *A literary overview of the Swedish civil society research.* Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
41. Hammare Ulf (2006). *Pappor som brukade. Om en gruppverksamhet vid Ersta Vändpunkten.* Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
42. Kassman Anders (2006). *Inte bara uteliggare - Sökande och avslutade klienter vid Enbeten för hemlösa i Stockholm.* Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
43. Grosse Julia (under utgivning). *Volontärprogram riktade till ungdomar. En introduktion till ett nygammalt fenomen.* Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>

Särtryckserie

1. Lundström Tommy (1995). *Frivilligt socialt arbete under omprövning.* I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 2, nr 1.
2. Lundström Tommy (1995). *Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige.* I Kurt Klauði Klausen & Per Selle (red.) *Frivillig organisering i Norden.* Oslo: Tano.
3. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1995). *Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre.* I Erik Amnå (red.) *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet.* Örebro: Libris.
4. Svedberg Lars (1996). *Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet.* I *Ojämlighet från vaggan till graven – på väg in i 2/3-samhället.* FKF Fakta.
5. Lundström Tommy (1996). *The State and Voluntary Social Work in Sweden.* I *Voluntas*, årgång 7, nr 2.
6. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1996). *Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context: the Case of Sweden.* I *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, årgång 25, nr 4.
7. Lundström Tommy och Svedberg Lars (1998). *Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning.* I *Socialvetenskaplig Tidskrift*, årgång 5, nr 2-3.

8. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1999). *Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet*. I Erik Amnå (red.) SOU 1999:84. Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym nr. 8.
9. Svedberg Lars (2001). *Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?* I Marta Szebehely (red.) SOU 2001:52. Valfärdstjänster i omvandling. Forskarantologi från Kommittén Valfärdsbokslut.
10. Lundström Tommy och Svedberg Lars (2003). *The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State - The Case of Sweden*. I Journal of Social Policy, årgång 32, nr 2.
11. Svedberg Lars och Vamstad Johan (2006). *The civil society and the provision of welfare – ideological visions and social realities*. I Aila-Leena Matthies (red.) (2006) Nordic civic society organizations and future of welfare services – A model Europe? Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.

Metodbokserie

1. Norlin Lena och Olsson Lars-Erik (2000). *Partner sökes – Samverkan mellan kommuner och frivilliga organisationer*.
2. Sjöberg Malena (red.) (2001). *Men hur mår Du själv? – Om stöd till dem som vårdar anhöriga*.
3. Engel Charlotte (2003). *Se det som är. Diakonal inventering i brytningstid*.

Övriga publikationer i urval

- SOU 1993:82. *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Svedberg Lars, Blennberger Erik, Isaksson Kerstin, Jeppsson Grassman Eva, Qvarsell Roger.
- Svedberg Lars (1995). *Marginalitet. Ett socialt dilemma*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennberger Erik och Svedberg Lars (1996). *Frivilligt socialt arbete i Sverige - en översikt*. I *Frivilligt välfärdsarbete och offentlig ansvar*. Göteborg: NOPUS.
- Gunnarsson Evy (1996). *Forum 50+ - en organisation i tiden*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Svedberg Lars (1996). *Introduktion till svensk frivillighet - ideologi och verksamhet*. I *Tro och tanke*. Svenska Kyrkans forskningsråd 1996:7.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). *Defining the Nonprofit Sector: Sweden*. I Salomon M Lester och Anheier K Helmut (ed). *Defining the Nonprofit Sector. A Cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). *The Nonprofit Sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Holmberg Carin och Bender Christine (1998). *Väld mot kvinnor – män i kris*. SoS-rapport 1998:6. Stockholm: Fritzes förlag.
- Johansson Göran (1998). *Måttligt eller meningsfullt*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Svedberg Lars (1998). *Marginella positioner – kritisk granskning av begrepp, teori och empiri*. Stockholm: Epidemiologiskt centrum.
- Blennberger Erik (1999). *Etiska problem i missbrukarvården*. I *Alkohol och narkotika – politik, vård och dilemman*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR).
- Blennberger Erik, Hansson Mats J, Stål Rolf (1999). *Diakoni – teologi, ideologi, praxis*. Tro & Tanke 1999:2. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Whitaker Anna (1999). *I livets slutskede: Frivilligsamverkan i vården*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Johansson Göran (2000). *Twång och tillit. LV/M-vård som kulturell ingenjörskonst – exemplet Hornö*. Stockholm: Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2001). *Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna*. I Bjarne Ibsen och Lars Skov Henriksen (red.): *Antologi om frivilligt arbejde*. Odense: Odense universitetsforlag.
- Hammare Ulf och Lundström Tommy (2001). *Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. En kunskapsöversikt*. Socialstyrelsen.
- Jegermalm Magnus (2002). *Direct and Indirect Support for Carers. Patterns of Support for Informal Caregivers to Elderly People in Sweden*. I *Journal of Gerontological Social Work*, volym 38, nr 4, sid. 67-84.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2002). *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Betydelsefullt men löser inte välfärdens dilemma*. I *Socionomen* nr 4, sid.1-5.

- Johansson Göran (2002). *Bete sig normalt – positioner, perspektiv och problem i den vuxna familjevården*. Statens institutionsstyrelsens forskningsråd.
- Karlsson Magnus, Jeppsson Grassman Eva och Hansson Jan-Håkan (2002). Self-help Groups in the Welfare State: Treatment Program or Voluntary Action? I *Nonprofit Management and Leadership*, volym 13, nr 2, sid. 155-167.
- Nordfeldt Marie och Söderholm Johan (2002). *Frivilligorganisationer som uppdragstagare. Vad betyder det för brukarna?* Socialstyrelsen.
- Blennberger Erik (2003). Etik för politik – med äldrepolitik som exempel. I *SOU 2003:91, bil A*. Äldrepolitik för framtiden.
- Cederlöf Siv-Britt (2003). *Att arbeta med patriarkala familjer*. Kommunförbundet Stockholms län.
- Hammare Ulf och Stenbacka Susan (2003). *Socialt inriktade organisationer som arbetar mot missbruk - vilka är de, vad gör de och vad vet forskarna?* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Bender Christine (2003). *"Det är något speciellt i den här frågan" – Om det lokalpolitiska samtalet om mäns våld mot kvinnor*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Jeppsson Grassmann Eva (red.) (2003). *Anböringskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg Lars (2003). Att vara sårbar och få en marginell ställning. I Eva Jeppsson Grassman m fl *Att drabbas och att forma sitt liv*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2003). Frivilligt socialt arbete i Sverige. Vad vet vi efter 10 års forskning. I *Jubileumsskrift 2003, Forum för frivilligt socialt arbete*.
- Börjeson Bengt (2004). *Att skapa starka forskningsmiljöer - diskussion och förslag beträffande organisering och inriktning av forskningen vid Hum/ Sam fakulteten vid Växjö universitet*. Växjö: Växjö universitet.
- Börjeson Bengt (2004). Från Skås försök. En diskussion om relationen kunskap och social praktik. I: *Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen.
- Börjeson Bengt (2004). A Breakthrough for a New Way of Thinking and Acting - the Development of Child Welfare and Childcare in the Republic of Belarus. I Sven Trygged (red): *Orphaned Children in Belarus*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.
- Börjeson Bengt (2004). Freud och Sartre. Steg på väg mot tystnaden. I: Staffan Selander(red): *Text och tolkning*. Göteborg: Daidalos förlag.
- Börjeson Bengt (2004). Skolan i samhället – om strukturer av social exkludering I: *För oss tillsammans - Om utbildning och utvecklingsstörning* (SOU 2004:98).
- Hammare Ulf (2004). *Kompetens i de sociala professionerna - en pilotstudie*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Enander Viveka (2004). *Varför går hon? - Om våldsutsatta kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa Böcker.
- Jegermalm Magnus (2004). Informal care and support for carers in Sweden: patterns of service receipt among informal caregivers and care recipients. I *European Journal of Social Work*. Volym 7, nr 1, sid. 7-24.
- Karlsson Magnus (2004). Rehabiliterings- och självhjälpsinsatser för och av personer med psykisk sjukdom – En kvalitativ studie av Fountain House i Stockholm. I *Socialmedicinska tidskrift*, nr 4, sid. 370-379.
- Karlsson Magnus (2004). Klubbhus - övergångsanställning vid ett klubbhus, möjlig rehabiliterande insats för personer med psykisk sjukdom? I *Svensk rehabilitering*, nr 4, sid. 370-379.
- Blennberger Erik (2005). Offentlig och ideell sektor - partners för ett gott samhälle. I *Gatljus*, nr 3, sid. 8-10. *Kvartalskrift från Göteborgs Kyrkliga Stadsmission*.
- Blennberger Erik (2005). *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennberger Erik (2005). Etik för socialt arbete. I *Socionomen* 2005, nr 7, sid 7-11.
- Blennberger Erik (2005). Etik i socialt arbete – några kommentarer om läget i Sverige. I *NOPUS-nytt 2005:3. Etik och socialt arbete i Norden* (www.nopus.org).
- Blennberger Erik (2005). Världighet, frihet, rättvisa, jämlikhet, rättigheter och goda konsekvenser. Kommentarer om etiska värden och normer av relevans för Assistanskommitténs uppdrag. *Bilaga 10 i SOU 2005:100. På den assistansberättigades uppdrag. Delbetänkande av Assistanskommittén*.
- Börjeson Martin (2005). "Försök att systematiskt koppla socialtjänst, högre utbildning och forskning i Sverige" i *Empiri, evidens, Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete*. Malmö: NOPUS.
- Franzén Eva M. och Kassman Anders (2005). Longer-term Labour-market Consequences of Economic Inactivity during Young Adulthood: A Swedish National Cohort study i *Journal of Youth Studies*. Volym 8, nr 4, sid. 403-424.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila & Skristad Berit (2005): It will solve itself(?) - on the attitudes of Scandinavian sports managers towards equal opportunities. I Annette R. Hofmann & Else Trangbæk (ed.): *International Perspectives on Sporting Women in Past and Present*. Institut for Idræt, Köpenhamns Universitet.

- Johansson Göran (2005). *Påverkan eller total förändring? Kritik av en förhållning med avstamp i ett program mot missbruk och kriminalitet*. Statens institutionsstyrelsens forskningsråd.
- Johansson Göran (2005). *Ett anständigt sätt. Beskrivning av verksamheten vid dubbeldiagnosteamet Pilen i Västervik*. Fokus Kalmar län.
- Lundåsen Susanne (2005). *Frivilliga insatser och hälsa*. Statens Folkhälsoinstitut.
- Olsson Lars-Erik, Nordfeldt Marie, Larsson Ola och Kendall Jeremy (2005). *The third sector and the policy process in Sweden: a centralised horizontal third sector community under strain*. London School of Economic and Political Sciences, TSEP working papers nr 3. Elektronisk utgivning på <http://www.lse.ac.uk/Collections/TSEP>
- Olsson Lars-Erik m fl (2005). *The challenges of translation: the convention and debates on the future of Europe from the perspective of European third sectors*. London School of Economic and Political Sciences, TSEP working paper nr 12. Elektronisk utgivning på <http://www.lse.ac.uk/Collections/TSEP>
- Svedberg Lars (2005). Några karaktäristika och utvecklingsdrag för frivilligt socialt arbete. I *Socialstyrelsen och den sociala ideella sektorn*. Socialstyrelsen.
- Svedberg Lars (2005). Det civila samhället och välfärden. I Erik Amnå (red.) *Civilsamhället - några forskningsfrågor*. Hedemora: Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds förlag.
- Blennerger Erik (2006). Etik för socialt arbete. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson Bengt (2006). Socialsekreteraren och kunskapsneurosen. I Björn Blom, Stefan Morén och Lennart Nygren (red.) *Kunskap i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur
- Börjeson Bengt, Börjeson Martin och Svedberg Lars (2006). Att utveckla kunskapen i socialt arbete genom att återigen sätta praktiken i centrum. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Christiansson Elisabeth (2006). *Kyrklig och social reform. Motiveringar till diakoni 1845-1965*. Stockholm: Artos & Norma.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila, Pfister Gertrud & Skristad Berit (2006): *Det løser sig selv (?) - om idræt og kvindeligt lederskab*. Idrætshistorisk Årbog 2005. Institut for Idræt, Københavns Universitet.
- Karlsson Magnus (2006). *Självhjälpsgrupper – teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordfeldt Marie och Olsson Lars-Erik (2006) Trösklar och gränshinder på bostadsmarknaden. I Paulina de los Reyes (red.) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*, SOU 2006:37.
- Olsson Lars -Erik och Svedberg Lars (2006). Det ideella engagemanget i Sverige. I *Samhället är större än staten*. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- Svedberg Lars (2006). Mer omfattande insatser än någonsin. I *Svensk kyrkotidning*, nr 5-6.
- Svedberg Lars och Vamstad Johan (2006). The civil society and the provision of welfare – ideological visions and social realities. I Aila-Leena Matthies (ed.) *Nordic civic society organisations and future of welfare services - A model for Europe?* Nordic Research Council. Tema Nord 2006. Köpenhamn.
- Trägårdh Lars (2006). ”Staten och samhället: Från SSUs folkrörelser till Timbros civilsamhälle” i Håkan A. Bengtsson (red) *I rörelse. Folkrörelse och demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Börjeson Martin och Hansson Jan-Håkan (under utgivning). ”Om behoven av att bygga andras kunskap” i *Nordisk Socialt Arbeid*.
- Jegermalm, Magnus (under utgivning). Informal care in Sweden: a typology of care and caregivers. *International Journal of Social Welfare*. Volym 15, nr 4, sid. 332-343.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (under utgivning). Civic Participation in the Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden. I Trägårdh Lars (red.) *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Karlsson Magnus (under utgivning). *Vänskap och arbete? En dokumentation och utvärdering av Fountain House i Stockholm*.
- Larsson Jan (under utgivning). *Folkhemmet och det Europeiska huset. Historiska perspektiv på tillit, misstro och solidaritet i Sverige, 1850-2000*.
- Olsson, Lars-Erik, Nordfeldt, Marie och Larsson, Ola (under utgivning). ”The third sector and the policy process in Sweden – path dependence and opportunity structures”. I J. Kendall (ed) *Handbook of third sector policy in Europe*. Edward Elgar: Cheltenham.
- Trägårdh Lars (red.) (under utgivning). *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Trägårdh Lars (under utgivning). *Från SSUs folkrörelser till civilsamhälle: Staten och samhället i det moderna Sverige*.
- Vamstad Johan & Svedberg Lars (under utgivning). *Some Aspects of Social Capital in Sweden – An EU-report*.

ARBETSRAPPORTSERIEN

I denna undersökning studeras dynamiken i samspelet mellan Enheten för hemlösa i Stockholm och dess klienter. Underlaget utgörs av enkäter till sökande, journalanteckningar, intervjuer med avslutade klienter och socialsekreterare. I rapportens slutkapitel diskuteras olika förslag som syftar till att utveckla det sociala arbetet med hemlösa. Det första är att prioritera strävan mot att varje individ skall få en riktig lägenhet. Förutom missbruksbehandling tycks skuldsanering vara ett viktigt område att arbeta vidare med. Det andra förslaget är att varje klient får en individuell handlingsplan utarbetad. Syftet är att skapa en bättre balans mellan socialsekreterarens och klientens problemuppfattning och att driva processen vidare mot tydligt angivna mål. Ett tredje förslag är att Stockholmsregionen utvecklar en gemensam mottagning för hemlösa från hela regionen. Socialtjänstens oklara regler får inte utnyttjas för att avhända sig ansvaret för enskilda hemlösa individer. Ansvarsfrågan borde kunna lösas i interna förhandlingar mellan regionens olika socialtjänstenheter i stället för att man skickar olika hemlösa personer mellan sig.

Forskningsavdelningen publicerar forskningsresultat från olika större projekt och uppdrag. Vi har en skriftserie, en särtrycksserie, en arbetsrapportserie samt en metodbokserie. Arbetsrapportserien avser främst att ge möjlighet att publicera delrapporter och delresultat från större studier, aktuella kunskapsöversikter och uppsatser. Förteckning över publikationer från forskningsavdelningen finns på föregående sidor.

Ersta Sköndal högskola

Campus Sköndal, Box 441, 128 06 SKÖNDAL
Besöksadress Herbert Widmans väg 12, Sköndal
Telefon 08-555 05 130, *Fax* 08-555 05 165
E-post Sari.Nurminen@esh.se